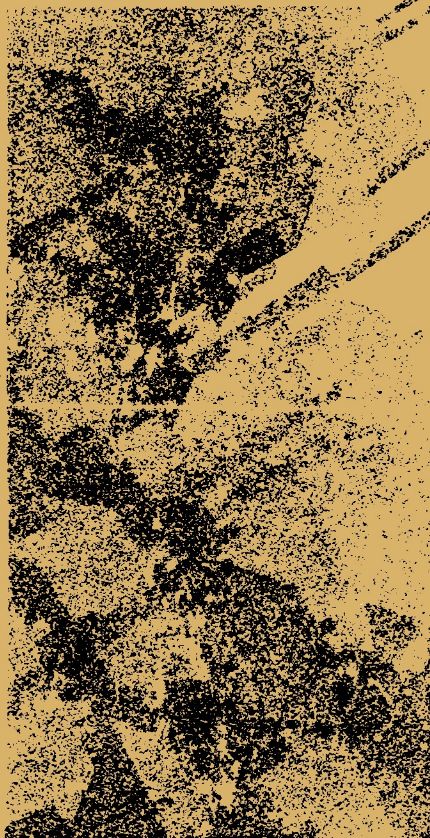
КВАРТАЛИ

АЛЬМАНАХ

ВИДАВНИЦТВО ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

КВАРТАЛИ

АЛЬМАНАХ ПЕРШИЙ

ВИДАВНИЦТВО ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ / 1924

Друкарня-літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська наб.,
№ 14.

Д. У. Д. Харків, № 6808.

Зам. № 3097. Тир. 2000.

ЗМІСТ

ГОРДІЙ КОЦЮБА

БЕЗ ҐРУНТУ

ОПОВІДАННЯ

НТЕР-ден-Лінден! Унтер-ден-Лінден!

Як накочена сковзалка озерцева лощиться гладко шліфований асфальт парадної вулиці. Без краю-початку снують вагони трамвайними коліями, повз кучерявих лип проведеними. Легко шмигають, виблискуючи лаком, автомобілі, то пронизливо гудуть двох-поверхові одоробла—важкі омнібуси.

Як ріка у високих кам'яних берегах—течуть люди широкими панелями. Не знати, звідкіля, не видко, куди, без упину, неначе творять вічне коло. Искриться сонце у прибраних вітринах магазинів, ясними усмішками падає на обличчя.

Дзвони, голоси, голоси й гудіння.

Грає Унтер-ден-Лінден сонцем залитий, манить і сміється. Сміється й манить. А проте:

«Нудно. Мов випадковий гість на панському бенкеті. Чужий, непотрібний».

На ріжку, як завжди, стоїть полісмен. Струнко-виправлений, з парадною каскою на гордовито-підведеній голові з непорушно-завмерлими рисами на лиці. Поважно зводить угору палочку, регулюючи трамвайний рух, поважно опускає.

«Як манекен у вітрині—подумав.—Смикнув раз—підвів руку, смикнув вдруге—опустив».

Від Бранденбурзьких Воріт, з Тиргартену війнуло весняним подихом. В блідо-рожевому цвіті стоять магнолії й падають пелюстками на алею Перемоги. Важкої, як каска полісмена, як сама колишня німецька монархія. Шумлять верхів'я дерев, переплутан з телеграфними стовпами, бігають бавлючись діти. А з лавки під Фридрихом гарячими очима дивиться соняшна блондинка, тулячись плечем до сусіда.

Зелено, ясно—весняно, а проте: «нудно. Мов чужий на панському бенкеті. Чужий, непотрібний».

✱ Купив газету «Голос Росії», пробіг по шпальтах: ✱

«Репарації, репарації, репарації. Гроші, гроші й гроші. Ех, захворіла Європа на репарації, мов та стара баба на безсонницю. Чи видужає?»

Згорнув газету, хотів сунути в кишеню та зачепився: великими літерами:

ГНІЮТЬ З ГОЛОВИ.

«Наші прогнози—читав—що до більшовізму були як найбільше правдиві. Усі махінації виплутатись з того стану в якому, вони опинилися, не дають жадних позитивних наслідків. Останні наші відомості, всупереч галасливим і, як звичайно, брехливим інформаціям большовиків, ще раз свідчать про їх неминучу й близку загибіль. Промисловість животіє, селянство виснажене, робітництво голодує й починає боротьбу. А большовики спекулюють, як тільки можна й чим тільки можна. Словом, гніють з голови. Ми напередодні важливих подій. Треба бути готовими».

: Так—протяг замислившись. А далі проказав:

: А чи не пора кинути тут топтатися, на блуканні вичикувати тих подій, Гольца та Фріца комісіонерства обслуговуючи,—га, Романе? Чи не пора самому їхати підганяти ті події. Як тобі здається? Задуманими очима дивлюся геть понад вулицею, а на лобі лягла глибока зморшка.

По кількох днях одержав відповідні документи й наказ:

«Пропонується негайно виїхати на Україну для провадження роботи, згідно з виробленим планом. З вами їде т. Маруся П. Про спосіб переїзду кордон подасть вказівки Б.»

Закордонне бюро с.-р.

— — —

Гервасій Нехода, він же Роман Чепурний (по метриках), стояв біля вікна.

Внизу лежить залізна колія. Мов гадючки, виблискуючи шліфованими спинками, припали до землі рейки та й потяглися вздовж і попе- -рек.

Геть у кутку стоїть вагон- -з проламаними боками, за ним другий, третій. А ще- -видніється паровик, чорний,

завмерлий. Біг, здається, по рейках та й растягся, як підбитий звірюка. А там снує маневровий. То взад то наперед, важко дмухає, сопе, вибираючись з заплутаних рейок на пряму путь.

Чітко вибивають ритм колеса.

: Туа—туа—так—так... Грає десь ріжок, відгукується другий. А за колією амфітеатром стоять мури, будинки. Мов чотирьохкутнє каміння сказочними велетнями накопичене. Що не ярус — все вище, все більше. А ще вириваються заводські труби, задимлені димарі. Горять бані церковні, золотими огнями горять.

: Мов щось путнє—каже Роман, дивлючись за вікно.

: Що саме?—запитує Маруся, дістаючи речі з дорожньої валіски.

: Місто,—кажу.—Труби он заводські, бані золоті, вежі якісь. Можна було сподіватись, що вони порозвалювались, аж от.

: Столиця, звісно, не можна, треба підфарбовувати.

: Резиденція уряду й опереточного парламенту, забула додати,— посміхнувся іронично.

Зробив кілька кроків по кімнаті, потер лоба.

Зрештою дома, кинув,—та ще й в столиці. Скінчилось мандрування. Час до роботи, а то була, чи ми партія чи не партія, колишня партія, не то просто гурток приятелів. Треба поповнювати звязки з заводами, збирати роспорошених людей, бо з селянською романтикою, як де-хто думає з наших, далеко не заїдеш.

Помовчавши додав:

: Запізнилися трохи, слід було б роспочати раніше.

: Що можна робили,—відказала Маруся, пораючись все ще біля валіски.—Але ж терор, не забувай.

: Вигадки! Волю згубили, розмякли. От що! За часів царату теж був терор, а спинялась работа?

: То инший час, инші умові. Терор та не той, з фіговим листячком. Суд і гласність і инші причандали. Як же ж! До Європи прислухалися, залицялися до крамарихи, так чепурились. А тепер? Тепер сами закони пишемо. Слухай Європа.

: Ти завжди серйозну розмову на жарт обертаєш,—буркнув невдоволено Роман.

: Хто знає? Може жарт обертаю на сльози. Така видно вдача: Сльози й жарт. Задумавшись, повторила:—Сльози й жарт. А це саме життя, правда, сльози й жарт?

: А ми звикли вважати за основу життя—працю та боротьбу. Випрямилась Маруся й закинула назад пасмо волосся, що насунулось було на лоб.

: Я теж кажу—боротьба й праця. Та це не все. Життя дволикий янус. Одно лице—боротьба й праця. Це, так би мовити, зовнішнє. Сльози й сміх—то внутрішнє.

: Це щось від жіночої психології.

: Коли хочеш і чоловічої. Боротьба, звісно, має завжди мету. Кажуть—боротьба за ліпше життя, а я кажу—за право сміятись. Сміх там, де є ліпше життя. Ми боремося з большовиками не тому, що гарно боротися, а тому, що прагнемо до кращих форм суспільного життя. Ми так віримо. От.

: Великий філософ з тебе—проказав іронично—Епікур новоявлений.

: Ти хмуришся, Романе? Не треба, мій друже. Правда! Нехай буде сьогодня сміх і жарт. Колі ні—хоч безхмарність. Бо завтра почнеться...

Вона подивилась йому в очі, а він вимовив примиреним голосом:

: Так, почнеться боротьба й праця.

— — —

Залізна хвіртка паровозного заводу відчинилася й на широкий двір ступив Роман.

Праворуч од хвіртки притулився до паркану будинок з табличкою над дверима: «Заводоуправління», «Фабзавком».

З лівого роскинулись цілим кварталом цехи.

Озирнувсь навколо.

«Спробуємо»—подумав.

А сторож показав рукою.

: У завком прямо. Зараз усі в зборі, так що, значить, можна.

Полапав в кишені піджака- -документи й твердими кро-
ками пішов- -у завком:
✱ «Спробуємо»!- -Що вийде? ✱

Голова поклав важку, жилясту руку на зшиток, що лежав роз-
горнутий перед ним і вставився допитливо:

: Свій, не свій? Чого йому треба?

Відгадав Роман.

: Шукаю праці, на ваш завод хочу поступити.

Здвигнув плечима голова.

«Даремна, мовляв, розмова». Потому відповів.

: Нагрузка у нас не повна. Скорочення ще може бути. А помов-
чавши, закінчив - та це й справа не наша: Біржі. Ми з біржі
беремо, як треба. Так на біржу. Там може що дадуть.

: Біржа, знаєте, того—жди погоди. А коли в пузі порожньо, то
не здорово ходити на біржу.

А до того, я, здається, заробив собі право на робочий шматок
хліба.

Голова знову поклав руку на зшиток і підвів очі.

: Я робив уже на заводі, паровозному, упевнено продовжував
Роман.—В енському, в слюсарному цеху був. Під час останнього
наступу білих лишив завод, тікав. Задержавсь на селі. Вертаюсь
от тепер.

Знизав очима голова й постукав пальцями об стіл:

: На евакуації, значить, був? комуніст чи що?

: Я так примітний був на заводі, а до того ще бувший політич-
ний каторжанин. В Іркутському, в централі сидів.

: І не партійний!?

: Та як так, відказав живо Роман, коли хочете комуніст. Тоб-то
за комуністів,—пояснив. Тільки якось сталось, що я у партію
не вступив. Сім'я, знаєте, того...

: Документ про Іркутськ є?—запитав помнякшавши голова. І, пере-
глянувши витягнений Романом папірець, написав: «Прийняти на
завод у слюсарний, як бувшого політичного каторжанина».

А вечером Роман, потираючи руки, казав:

: Справа йде на добре, Марійко. Моя технична освіта сталася
в пригоді. Я робітник паровозного заводу. Завтра заступаю.

Потому ходив по кім- -наті замислившись.
: Так,—перевіряв неначе свій- -план - почнемо з дезоргані-
зації. Колись починали з ор- -ганізації робітництва, тепер

з дезорганізації апарату. Міняється час, міняємось і ми в часах.

Так.

: Гаразд – відказала Марійка, і додала:—А я була на біржі. Нещасні ті люди, замурзані, голодні. Місяцами ходять і все одно: «ще немає». Пробувала говорити. Нічого не знають і знати не хочуть. Одна думка: хліб. Дайте хліба й більше нічого.

: Люмпен—скептично відказав Роман.—Люмпен—завжди такий: Йому хліба та ще розваги. От почнемо з паровозного, да!

— — —

Завод паровозний з гарту й заліза. У піснях квартальних оспіваний і в таблицях заповідних прописаний. В таблицях прописаний і в легендах новочасних омріяний.

Завод паровозний за містом лежить, за високими мурами зубчастими. Не пройти у цехи, як замкнеться, не дістати за широкий двір. А сторожкий на тисячі зорів, на тисячі слухів вразливий.

Скаже місто—слово розійдеться басом по цехах.

Завод скаже—розвісить місто свої вуха, зашушукає. Бо знає: ...Не раз ламалися списи гайдамацькі об високі мури, не раз відступали жандарські загони, як точилися смертні бої, не раз гускла гаряча кров заводська на кварталах міста.

Завод паровозний, завод загартований.

: Що зробить паровозний, так буде і в нас,—кажуть на инших.

Отож!

Ходить земля ходором, де паровозний, неначе під спудом хтось їздить важкою колісницею, а в цехах повиснув густий гул.

Молотки й варстаки, молотки й машини.

А Роман ходить біля машини та неначе сам з собою:

: Велике діло машина. Раз – два й готово те, чого руками й за місяць не зробиш.

: А щеб!—піддакує сусіда. Й вигадали ж отаке. Розум, сказано розум.

: Як подумати, далі провадить Роман, – то можна сказати—усе машина. Немає зараз життя- -без машини. От прикладом. Не було б цього заводу. Не- -виробляли б паровозів і ніде не виробляли б.-Що було б тоді, га?

: А звісно—стали б залізниці.

: Залізниці стали б? Отаке! То ще нічого, чоловіче, а місто ноги витягло б, бо на волах для нього не настачиш, йому вагонами подавай.

: Да!.. велике діло машина.

: Та воно, власне як подивитись ближче, каже Роман, то не так та машина, як ті, що біля машини, наш брат, робочий. Машина піде, коли ми схочемо й зробить те, що схочемо.

: Свята правда, свята.

А Роман моргне очима та й замовкне.

Атож!

: Треба пам'ятати.

— — —

Сиділи в пиварні «Українська Нова Баварія» коваль з паровозного Микола Рябий і Роман.

Десь поблизу роскидав дзвоники трамвай.

...Дінь! Дінь! Дінь!

А під вікном вигукував газетяр:

...Революція в німців! Революція в німців! Революція в німців!

: Не співай хлопче, а то ще охлянеш, доведеться цвірінькати завтра—жартував якийсь прохожий.

: Та дивись, щоб тобі по потилиці не дали.

: Не обдуриш, не продаш—відгризався газетяр.

Микола Рябий допив пиво й хитнув головою в бік вікна:

: Отак воно й повелося. Як почитати газету, то виходить скрізь погано. І там голодують, і там бунтують, і в поляків страйкують, і в німців революція. Уся Європа, можна сказати, нікудишня. От тільки у нас і гаразд. Усім гарно. Рай та й годі.

: То так—проказав Роман і піддав—а як придивитись?

: То може гірше й немає—махнув рукою Рябий. Б'єшся—б'єшся, прієш—прієш, а прийде субота—сунуть тобі гроша та й живи як знаєш. На хліб сяк так стягнешся, а щоб до хліба—не думай. Куди це годиться?!

: Своя влада робоча.— - : Да —...протяг Роман.

Поблизу за столом цок- -нулись склянками. Дівчина з підмазаними щоками ко- -кетливо прижмурила очі:

: Я за неп, Грицю, неп життя, весело.

: А я за шрапнель—всміхнувся Гриць. Іж усі ячмінь з остюками та й годі. Комунізм так комунізм. А за непу тут тобі біфштекс одному, а другому й—ячменю—біг дасть. Хай живе комунізм!

: Ти завжди так—наперекір—стулила дівчина нафарбовані губи й виставила кокетуючи ногу.

: Я хочу неп. Неп так весело.

Микола Рябий подивився сердитими очима й казав:

: Да... а я хочу, щоб робилось по справедливості. По справедливості, кажу треба з робочим поступати. Раз влада робоча, так треба щоб він хлібом не давився. А він мені, голова, каже:—Ти, Рябий, не дуже свою кирпу гни. Не забувай, що нагрузка не повна. Скорочувати може доведеться. То гляди. Бач, він мені скороченням допікає. Гавкає як той...

За сусіднім столом голосним сміхом розійшлася підфарбована дівчина.—Ні я так не можу,—вимовляла захлипуючись.—Неп так весело.

Роман наливаючи пива процідив крізь зуби.

: Так голова допікає. І що ж?

Рябий підсунувсь ближче до столу й розвівши руками зтиха проказав.

: Треба цехам зібратись та покликати кого з правительства. Нехай воно скаже. На те ж воно й правительство.

Широка посмішка росплливлась по Романовому лиці.

: Як би знав цар батюшка, що роблять міністри то була б казка про білого бичка.

А потому з погордою додав:

: Ми робітники!

Напружена тиша лягла на хвилину в пиварні. Роман знизав очима й схиливши голову повторив притишеним голосом.

: Ми робітники. Так от як треба. Боротьба. В боротьбі здобувати своє право. Спочатку страйк, а ще перевибори завкома. Слід дати своїх людей. А там буде видко.

: Може й так,—замисливсь Рябий. А чи виграємо?

: Певно, ми сила,- -у цехах гомонять.

Твердими кроками росходи- -лись від пиварні, задумливо-

мовчазливі, а на ріжку сто- -яв ще газетар і вигукував:

✸ ...Революція в Німеччині! Революція в Німеччині! ✸

— — —

Пливуть по цехах паровозного шопотом передані слова. Короткі, таємничі. Не знати ким вимовлені.

: Що то вийде?

: А вийде!

: Звісно!

Потому сталося. Микола Рябий спинив ричага біля машини й запалив цигарку.

: Не втече—проказав.—Нехай спочине, а ми поговоримо. Ей, хлопці—гукнув—підходь сюди. Тютюном угощаю.

Хтось крикнув сердито:

: Що за оказія. На якого дідька машину спиняти.

: Не хорохорся, йди поговоримо,

Опинившись серед натовпу, Рябий говорив:

: Треба нам братці подумати, щоб по справедливості усе на заводі робилось. Щоб робочий, був як людина. Заробив—видавай, не тягни та плати як слід, а то дають неначе милостиню. Жебраки ми чи що?

: Нам милостині не треба—підтягували инші.—Плати як слід, що полагається.

: Да, як робочим треба то виходить немає-зжиматись усе радять, а на щось инше вистарчає.

: Да, на онтомобілі є, в новеньких катаються.

Почувся скептичний голос:

: По дурному це робиться, братці. За обідом можна говорити, чи то після роботи: Завком скликав би.

: Скликав твій завком. Та багато толку вийшло?

Рябий підвід руки й коли галас притих, знову почав:

Треба організовано та разом. Бо як будемо шепотіти по кутках то нічого не вийде. Запряжуть так, що й не прукнеш. Чи може так і годиться, га? Для того може й кров свою проливали, щоб з нас посміхалися та на наших плечах їздили, га? Як ви думає- -те братці.

: Звісно, треба бороти- -ся—чого ж тут мовчати.

: Виходимо у двір! — Не- -хай дають, що полагається.

: Це страйк?! вигукнув хтось з натовпу. А чи подумали проти кого? Проти самих себе. Хіба не наші товариші сидять у завкомі. Чи краще гадаєте буде, коли сядуть туди инші. Більше терпіли, а тепер можно заждати. Поправляємось.

: Поправляємось? Чули вже про це, у газетах читали...

: І по заводу бачимо. А що вийде, як почнеться колотнеча?

Голоси на хвилину змовкли, потому хтось хитнув головою:

: Та воно й правда. Було гірше та терпіли.

: Да, як подумати своя влада, робоча, страйкувати якось того— розважливо проказав другий.

Тоді спробував ще Роман.

: Своя влада! Звісно своя влада, робоча—почав обережно, а коли вона забуває про це то треба нагадати. Що ж петиції писати чи жалібні заяви—їх у нужник викидають. Ми робітники й знаємо один спосіб боротьби за своє право страйк!..

А з другого боку загув бас:

: Знаємо ми це, чим воно пахне. Ставай хлопці до роботи, краще буде. А то страйкувати? Теж птиця! Що ми для буржуїв робимо чи що?

Захитався натовп, заговорили голоси.

: Да, воно погано, правди не сховати, та ж своя влада, свої наче люди, не які там бузувіри товстопузі.

: То-то й є, як подумати!...

А далі... пустив хтось ричага. І коли зайшов голова завкому, у цеху стояв густий гул машин, ходили важкі молотки, падали на ковадло, тільки искри летіли навколо.

— — —

Нерішучими кроками вступив Роман в кімнату, і важко опустився на стілець. Підперши руками лице, сидів мовчазливо, нахмурений. Маруся зкоса подивилась на нього. Потому проказала первою:

: Знаю, усе знаю. Славно йдуть справи, немає чого говорити. Робітництво занас—як же ж заколисували себе надіями. Правда, у наших закордонців усе гаразд. Поспішають Європу інформувати.

Роман- -підвів очі.

: От маємо, розгорнула газе- -ту «Голос Росії».—Свіжий

✱ з наркоміндслу- -дістала. Новини. ✱

«Цими днями у Х. на Україні відбувся величезиий страйк на паровозному заводі. Три тисячі робітників кинули працю, вимагаючи побільшення платні й перевибору завкому. Спроби комуністів припинити страйк було рішуче відкинуто. Робітники вийшли на вулицю з криком: «геть комуністів». Було викликано батальон Гепеу для припинення заколоту».

: Ні, я так не можу!—крикнула голосно. – Дурять себе й чужих. «Було визвано батальон Гепеу—ха-ха--розійшлася істеричним сміхом.

: Що ти хочеш? Натомлено проказав Роман.

: Правди хочу! Правди,—коли ти не знаєш.

Роман дивився у діл і говорив, повільно неначе підшукував десь слова.

Що ж? перебільшено трохи - так, а страшного нічого немає. Бо це політика.—Слід пам'ятати. А там, де політика, не обійтися без демагогії. Чи не тому большевики опинилися біля влади, що наобіцяли масам земного раю—забула хіба?

: Як це в тебе не натурально.—Демагогія може бути там, де є мова про щось відносне, абстраговане, а перекручувати факти — це брехня, негідна, безгрунтовна, нічим не виправдана брехня...

Помовчавши продовжувала:

: А в ім'я кого й чого ця брехня? Ми ж соціялісти, визнаємо класову боротьбу, віруємо в соціялістичний лад, погоджуємось навіть на диктатуру пролетаріяту. Робітництво, як видко, зараз за цю диктатуру, так в ї'мя ж чого, я питаю, вживають брехню.

: Так, навіть за диктатуру робітництво а-не за узурпаторів,— відказав нахмурено.—Та й на все буває час, яблочко не впаде, доки не доспіє, мати не родить, доки не виносить, соціялізм не прийде раніше, як дозріє в попередніх формах.

: То треба скласти руки й вижидати, коли він вистигне.

: Ні, ми підготовлюємо путь для нього.

: Демагогія--кинула роздратовано.

Сторожка тиша лягла потому в потьмареній кімнаті.

— —

Другого дня переглядаючи- -газету «Комуніст», Роман здригнувсь. Мов електри- -чний ток пронизав тіло.

«Цим заявляю, що я вихожу з партії с.-р., діяльність якої
вважаю контр-революційною, скерованою на користь на-
ціональної й світової буржуазії».

Марія П.

Читав раз і вдруге. Повільно, над кожним словом спиняючись.
Неначе розгадував якийсь захований зміст. Потому пішов дико
посміхаючись:

: Контр-революція--ха-ха! Близ паровозного озирнувся.
Чорними хмарами стелився дим над цехами. Двигтіла земля,
гули машини.

А з боку від казарми енського полку неслася мелодія:

«Ми смело в бой пойдем
За власть советов».

Подивився тупими очима й махнув байдужно рукою:

: Пізно, Романе, немає тут тобі грунту. Зайвий чоловік—ха-ха-ха!

Ще раз озирнувсь й мов п'яний пішов назад, бормочучи:

: Зайвий тут ти, Романе.
Іди собі геть, контр-
революція —
ха-ха-
ха!

ОЛЕКСАНДЕР КОПИЛЕНКО

ЗА ПУСТЕЛЯМИ СЕЛ

ОПОВІДАННЯ

ЖИЧКА й дощі настирливі й слизькі. Значить, осінь, листопад, нудьга. Маковіє, вилискує брук кліточками каміння. З дахів капає. Позагрузали вгорі, в небі, у мжичці хмари, позагрузали у мжичці, в тумані будинки.

Нудьга.

Вулиці будівлями здавлені, асфальти, тротуари, лінії чіткі, рівні геметричні—симетрія й плями вікон.

А люде, хто їх знає—юрба...

Вечір, далі ніч... коли перетягнуться хмари пузаті на один край, тоді блищать зорі вигранені, з байдужого блиску, металу. Місто—столиця, живе тим особливим життями, що немає йому ні початку ні кінця. Місто загрузгло в осінньому тумані.

Безробітний український журналіст, Вася Валяйченко, знає, що хороший журналіст по вулиці даром не пройде, а про кожну дрібницю може написати кілька рядків, а написав—значить, є гроші. Журналіст спостерігає все, все бачить. Ось про оцю соломинку—можна дати замітку, про оту вітрину—теж.

Підраховує Вася рядки в замітці, а разом гроші і, ще бачить як будується новий побут поволі--говорить т. Троцький: побут консервативний і від життя одстав на кілька років.

У вікно видно самовар, за столом, сім'я, папаша в жілєтці, мамаша в капоті, діти, розмовляють про ціни й пошепки лають комісарів.

Вася (по асоціяції типи: Винниченка, Марка Твена, Чехова) пішов вохкою вулицею. Небо кілька день слинить щілини вулиць—нудно. А Вася філософує, думає—хіба не однаково, чи він працює в пресі радянській чи у якійсь иншій. Його робота—

журналіста, теж саме, що- -якогось робітника иншої га-
лузі роботи — певний фах.- -Так. До кожної теорії можна
певну категорію підвести.- -Але приємно, коли так:

* : Познайомтесь,—український журналіст Валяйченко. *

Приємно... Коло паркану, на розі:

: Товаришу, можна вас спитать? Став Вася... Підійшов дядько, височенький в сирячині й постолах, в бороду очі вросли:

: Чого вам?

: Гражданін, браток-товариш, позвольте вас спитати, на хлєб, їсти хочу... їй-бо...

Дядько склав руки на животі і в три погибелі зігнувся. Промайнуло в мент в мізкові у Васі думкою:

: Дрібна філантропія... Але Лев Толстой і всі великі люди допомагають нужденним—чоловіколюбство елементарне, а потім—це ж той продукт нашої павперизації—зробити можна психологичні спостереження.

Засунув руку в кишеню і:

: Браток не їв, діти... той...

Згадав Вася, що він тільки мріяв зараз про рядки й про гроші, а справді:

: Немає, на жаль, дрібних, товаришу. Я б з охотою, а скажіть звідки ви сами й хіба роботи...

До самого майже обличчя Васі, бороду свою дядько підсунув і... дихнув самогонним духом, а потім раптом повернувся й:

: Розговарює, а дати... дрібних немає... розговарювать лізе... шантрапа!

: Ти!

Хотів обурено підступити Вася, але старець зник. Разом образа впала, в'їлася в груди, як іржа. Звичайно, коли б він був одягнений по европейському, а не в довге подране пальто, тоді б з ним так не говорили, а то... Коли він через який час буде мати посаду, буде відомим журналістом, якимсь, приміром, помредактора—тоді він... фетрового капелюха... европейське убрання... Прямує Вася по заслинених вулицях додому, аж туди на околицю міста в будиночок маленький Петра Макогона, що нагадує будинки провінціяльного міста, в кімнату з покривленою підлогою. А є й такі, що живуть-у шостиповерхових будинках в центрі—от журналіст-Пальчиков; живе в помешканні, вікна в сад. В кімна-ті й лампа під блакитним,

блідим абажуром--тіни ніжні кладе на обличчя, а дружина Пальчикова любить собак і свого фокстер'єра Люзьку годує цукерками... згадав Вася... З-за рогу драконом з вогненними очима й хвостом з бензинного смороду вилетів автомобіль. Кокетуючи, похитуючись на шинах, він протяжно, мелодійно вигукнув веселий виклик і зник, зник у щілину вулиць, так таємно, як і з'явився.

Вася згадав Європу, бо йому здається, що до нас знов іде європейська культура... Тільки - но починає з'являтись після доби середневіччя, що її зараз пережила Україна—це думає Вася, думає й про неї—про Нацю :

Вася журналіст (по асоціяції типи: Винниченка, Марка Твена, Чехова).

II

Багато прекрасного, чудесного в житті, на кожному кроці, на кожній сторінці ще ненаписаної невідомої книги. Для Васі життя декорація, крім Наці. До Наці Вася заходить уночі, коли чоловіка її, товариша Чухла, немає дома—тоді Вася говорить про високі вимоги життя, а Чухло гуляє на панелі до ранку.

Чухло—рудий і з довгими руками (в кешеню) позапартійний—за піяцтво й зловживання вичистили. Він і зараз ще ходить у казенних, захистного коліру, гімнастерках і чоботіх. Тепер він із компанією арендує млин, п'є самогон і гуляє на панелі, чоловік Наці—живуть недалеко.

Свої високі міркування Вася висловлює Наці і, навіть гадає написати твір під назвою «Слон в сельвасах», де трактується проблема нового побуту—та твір не вдався.

В кімнаті Васі ідеально прибрано—сам миє підлогу й виловив всі мухи, навіть спеціяльно для цього залишив у кутку павутиння. На стінах висять малюнки аквареллю, графіка й портрети (Шевченка немає). На етажерці книжки й газети з замітками—Васіними.

Петро Матвієвич Макогон,- -господар, увечері заходить
до Васі (поговорити). Сідає- -бережно на стільця й Вася
бережно сідає, щоб порядок- -був і Петро Матвійович

починає верзти всяке чорт-зна що. Приміром — зробить з сірників прізвище: Лєнін і, знявші кілька сірників, залишить хреста. Або:

: Дозволено владою горілочку у тридцять шість градусів продавати. Революцію всю робили за чотирі градуса—ха—ха—ха!

Вася:

: Хі-хі-хі!.

Сидить Петро Матвійович на кінчикові стільця й Вася, хочеться мирно про все погомоніти з землячком... Але от буває з людьми, що хочеться говорити, а слів немає. не скажеш, неначе сама таємниця—не висловиш,—таємниця. Буває, а в Петра Матвійовича це—завжди:

: Да, нічого собі... так сказать...

: Еге, так значить... Жисть можна сказать.

: Да... Гаразд не гаразд... Ха-ха-ха...

Посміхається Петро Матвійович вусами таємно й зникає. Бо він має довгі козацькі вуса, вниз. То він був їх підрізав, а це знову виросли, недавно... Коли він посміхається, обличчя кривиться в один бік і здається тоді, що він плаче. І саме головне, що в Петра Матвійовича не обличчя, а самі вуса, мов у жука—дивишся – і обличчя й не обличчя—а немає нічого — тільки козацькі вуса... Буває.

А журналіст Вася ловить муху, пильнує за порядком в кімнаті, думає про середньовіччя й культуру, бо він з часом буде носити фетрового капелюха. І журналіст Вася знає, що—з моря дме бриз на Німеччину. А його підхоплюють инші вітри й несуть—ген до самого серця держави.' Ще дують вітри у Францію—ті ж вітри Через плантації, межі й села, дують аж у Париж, де побудовано найбільше в'язниць і де є славнозвісна центральна в'язниця для політичних в'язнів. В Англії теж вітри, а на аглійські колонії йде—шторм.

Знає Макогін і Вася й Чухло, знають, що—від Курщини до Чорного моря до Польщі—обніжки, межі, хліба й пустеля. Дороги, дороги—поплутані в-степу дороги. Обніжками, полинями та тернами вільно-вітер, вітер літає. Межі та обніжки йдуть і через місто-кам'яницю—столицю УСРР.

І звідси, з цього міста, по залізниці у всі кінці, від Курщини до Чорного моря й Польщі, стовпи й потяги з вістями в оази, як искри. І вдень і вночі вісті летять туди, де теж люди й терни й села. В столиці не сплять, стоять міцно на чатах, на всесвіт— на сторожі—всесвітня червона сторожа - пильно вартують. Вночі лихтарями в небо, в небо, в темряву, туди де німотить безвість, туди вгору ad astra, а вдень:

: сонце—день—сонце.

В столиці стоять на чатах, всесвітня червона сторожа:

: завідуючий одним із секретних відділів покликав до себе в кабінет веселу жартовливу, комсомолку Дору (і Дора, найголовніше, а все инше так). Виглянув за двері, замкнув їх ключем.

: Сідайте, товаришко Дора... Справа важлива, справа така.

Дорі горять очі, тремтять губи, на щоках рожева. Повертає красиве своє обличчя за ним і бачить у нього під очима прозорі смуги спектру від утоми. Поклав руку їй на плече.

: Товаришко Дора, тут у нашому місті є шпиг польський і за останніми відомостями не один. Він—бувший близький прибічник Гетмана Скоропадського, зараз не під своїм прізвищем, звичайно. Працює за гроші польських панів... Здається, згуртував коло себе цілу банду контр-революціонерів—платить великі гроші. З ним у змові де-хто з наших, військових спеців і передали йому відомості, що для нас мають рішуче значіння— частину наших військових тайн... Ну, та це зрозуміло—вам завдання—всіма засобами. Бо ви ж розмовляєте французькою мовою, а він бувший аристократ...

Говорить твердо, наче рубає. Міряє рухи в повітрі, а коли говорить про шпига—робиться жорсткий, суворий.

Дора підвелася.

: Я... завжди... я з охотою... щож коли потрібно, в цім разі...

Помітив, що вона хвилюється—строго:

: Але справа сер'йозна, пам'ятайте. Знаєте, якої тут треба обережно- -сти... щоб...

Потім, далеко за північ ви- -робляли план, схилившись над паперами, говорили- -пошепки, сперечались...

Скінчили... Маленького папірця Дора поклала за пазуху, на груди... Подивився прямо у вічі.

: Товаришко Дора, пам‘ятайте, серйозність справи й дисціпліну, по змозі додержуйтесь плану й сповіщайте.

Міцно стиснув руку.

: Так, будьте певні... так... за кілька день сповіщу.

Вартовий провів її глухими коридорами на вулицю.

Панна Ольга Скуравська вселилась у кімнату рядом з кімнатою товариша Гуденко, бувшого представника однієї з старовинних українських гетьманських родин. Ходила завжди Ольга у гарній одіжі під густою вуаллю, свіже напарфюмована й у нових рукавичках—струнка, чудесна.

Батько Дори, бувший купець другої гільдії, й зараз має у Москві крамниці; від неї відцурався й не визнає за дочку, бо йому росповіли, як про нього писала Дора в анкеті партійній.

Питання таке:

хто ваші батьки?

А Дора відповідала:

: Дрібні спекулянти — мабуть непорозуміння, що не сидять в чека.

Мов випадково познайомилась з ними, з Гуденком—блондин з аристократичним обличчям, з темними вусами й бровами і русявою головою. Невеликі ознаки виродження й грубовате поводження зіпсованого війною. Розмовляли майже завжди по французькому, вкупі гуляли.

Часто увечері, як стемніє, виходили на вулицю, брали візника й їхали в ресторан — вино з спеціяльними тонкими заїдками, музика...

Сиділи в окремій кімнаті з якимись чудернацькими, чи то східніми, чи просто зіпсованого декаденського стилю, шпалерами— на столі пляшки—сиділи на канапі:

: Вас дивує, що я нігде не працюю й так одягаюсь і гарно живу—мені з-за кордону папан присилає. Я випадково, залишилась тут і тепера ніяк не можу вирватись. Я б так хотіла виїхати звідси. Ах, що мені- -прийшлося пережити, коли б ви знали, без грошей—не- -навижу більшовиків всіма фібрами душі — сподіваюсь- -з вами можна говорити

одверто? Цими днями одержала від тата 8 фунтів—ось огляньте квитки. Витягала з редикюльчика квиток; трохи кокетувала чепурною ніжкою, обтягнутою шовковими чулками й замшовими черевичками.

Дома він обнімав її, цілував і говорив, говорив... Коли він виходив від неї пізно уночі, цілуючи в останнє руки, Дора швидко замикала двері, зривала швидко з себе оцю богату одіж з мереживом, духами... шовкові чулки.

І заломивши руки, спокійно міцно спала. Спала Дора горячим африканським сном, таким, як пустеля Сахара, як сонце в зеніті на чистому синьому небі—таким гарячим сном. І снила вісні індуські, азіятські таємниці південних народів, що в них багато фантазійних казок:

: Човен голубий у повітрі, човен чи яхта з червоними крилами-вітрилами... плине, лине—ближче, ближче—ось сюди. На ньому діти такі, як колись в Італії янголів малювали, тільки серйозні, сильні, здорові. А між ними вона, Дора, керує човном. Ось човен над столицею, над пустелями—човен чарівна жар-птиця над таємницею всього світу, над всіма людьми. А люде... не ті люде—зустрічають човен—хвилі людей раді у бувших пустелях—молодих сильних людей, по алеях заводів, димарів над шахтами... пропелери, пропелери. Люде працюють як у великому театрі, сміючись радо, співають у весь голос пісень—не тих—радістю радіють, сльози радости ллють, до Дори руки здіймають. А діти на голубому човні вітають рученятами — радійте, радійте... Йдіть до нас... Радіють люде, матері, батьки, сестри—всі— йдіть до нас! Човен чарівна жар-птиця, над усім світом і над французами й готентотами й бушменами—човен сама радість, на крилі човна написано одне вогняне слово—«Комуна».

І снила в-сні Дора індуські, азіятські таємниці південних народів, що в них багато фантазійних казок.

P. S. Через кілька місяців,- -уповпред Радянської Респуб-
ліки в Польщі, одержав ноту- -протесту з приводу арешту
чотирьох польських піддан- -них в столиці УСРР. У тій

ноті міністр закордонних справ Польщі називає наркома за
кордонних справ «шанований добродій комісар», а уповпред
називає міністра закордонних справ—«добродій міністр»—
вони дружньо один одному тиснуть руку й привітно
посміхаються.

А Дора на чатах, а повстанські вітри з сел, у Європу, бо німці прийшли й розвіялись прахом і тікали похмуро, бо в них великі ноги й тевтонські товсті литки. У пустелях села, що вже давно забули про двохголового орла—бо сами своєю вагою роздавили і в нужник Європи викинули. Говорять тепер села, погублені в степу в дорогах (шукають дороги до міста), говорять що йде до них військо анцихристове—танка. А танка все рівно, що звір апокаліпсичний—людей їсть, газами людей душить, щоб нікого не зосталось, і людей тих звір їсть. Найбільша й найлютіша танка—Керзона—над звірями звір на сім зміїних голів. Сім голів у неї, тулуб собачий, хвостом все змітає—де пройде, там тільки труп остається й вона в сім голів зміїних ковтає його. Пройде вона по всіх степах, по всій землі руській і—горе, горе—земля чорніє й вітри на землю падають, падають і рожевіють маками. Та ще збирається танка, на сім голів зміїних, на Леніна йти. Тільки хворий Ленін, а замісць нього, його друг Троцький стане... а у Троцького глаз такий—гляне, пропаде танка, по землі розсипеться. Ще й слово знає Троцький проти неї, цим словом він і панів прогнав (не буде вже панів, давно якономії попалено й позабуто про них) і Польщу побив словом своїм Троцький, все переможе. І в пустелях сел ворожать на зілля, на віск, на образи святі у кампличках—ворожать про

танку й день, як ніч, і ніч як день, а попереду—
: сонце—день.

У пустелях сел не знають про Європу (на чорта?). І не знають, що штурма з України, з пустель над Польщею й поза нею,

а бриз з моря на Німеччину—

: з газети «Вісти ВУЦВК'у» від 26, 27 та 29 жовтня 1923
(VI рево- -люції) року:

«Горожанська війна в Ні- 24 -меччині. Проголошення-
нової Пфальської респуб- -ліки. Загальний страйк

у Бремені, та Берлінських друкарів. Страйк шахтарів. По всій країні продовольчі заколоти, страйки, криваві сутички. Керзон просить Америку врятувати Європу. Європа наближаєтьея до катастрофи, єдности в Антанти немає. Горожанська війна в Німеччині. Робітники захопили крупівські заводи й забарикадували їх».

Човен жар-птиця над всим світом, над усіма людьми—французами, готентотами, бушменами—човен сама радість—на крилі човна написано одне слово—Комуна.

III

Таємне зникнення 4-го універсалу Української Центральної Ради й загадкова смерть члена Центральної Ради Петра Матвійовича Макогона.

Невелике місто-кам'яниця на Слобожанщині, заклепане в сірі будинки й брук—столиця живе бурхливим життям. Все кудись спішить. Біжать навипередки вулиці, авто, люде—заплуталась столиця у вулицях, вуличках, провулочках, кварталах, заплуталась, поринула у хвилі «входящіх», «ісходящих», що вилітають з її джерела у всі кінці. Заплутались люде в грошах: в червінцях, «лімонах», тисячах, карбованцях—радянських, золотих, червоних, фальшивих, в доларах, стерлінгах, франках, марках—заляkані люди грішми—спішать, метушаться. Заплуталось в грошах село в «лімонах», в карбованцях—не добере, не розуміє й повернулось до натуральної платні, до міри—хліба, на сотні років назад—стало спиною до сучастности й шукає дороги в місто. На вулицях міста й на площі, в центрі, стоять чавуни, в них варять удень асфальт—на цілі квартали смердить тоді смоляним гострим димом. Увечері і вночі біля чавунів сидять безпритульні діти, в брудних шматтях, напівголі й не добереш, де шмаття, а де голе тіло їхнє, чорне мов земля.

Зграєю собак біля трупу си- -дять діти близько до багаття,
тут і ночують, лаються ма- -тюками за недокурки й де-
монстративно шукають- -вошей у шматтях одіжі.

Напроти за кілька кроків панель европейського міста, де можна бачити «новіші» моди, що одстали від Європи на п'ять років (забули, що Європи немає).

Столиця УСРР стоїть на червоних всесвітніх чатах,—єдина столиця на всесвіт (вітрами в Європу дме), а діти безпритульні з обличчями дегенератів і вогниками хижими в очах і юрба з європейськими модами на панелі, що луще насіння й забруднила панель лушпайками це—останки—неминуче.

Заплутався у кам'яниці—місті і Петро Матвійович Макогін. Заплутався у вулицях, грошах, паперах, анкетах. Петро Матвійович ішов додому з далеких центральних вулиць міста, від примружених будинків, що позастрявали в тумані, що зараз повідбудовані, після пічок з трубами у вікно, поламаних парканів і постріляних стін. Він знайшов собі будинок на краю міста,—тоді як більшовики прийшли з Київа приїхав—а будиночок нагадує хутір. Взагалі він не любить міста—рівні, рівні точні будинки, тротуари, математика... О, степ широкий та розлогий... Найбільше боїться на посаді Петро Матвійович анкет.

: Де ви були у 1918 році?

Стоять там запитання і він бреше в одно завжди.

Та це не те. Були катастрофи—холод, голод і ще багато чого, а Петро Матвієвич жив—4-м універсалом української центральної ради. Доводилось йому й у черзі стояти по три, чотирі години, щоб одержати пайку на один день. Шибки затуляти навіть «похвальним листом» і свідоцтвом про скінчення «городського училіща», а на паливо ламати у сусідів паркани й тоді він ліз на горіще, діставав свою залізну шухлядку й витягав звідти великий аркуш паперу, де в орнаментованій рямці було написано оті незабутні слова. Тут на горіщі Петро Матвійович був недосяжний для мерзенних, що одурюють людей. А коли злазив з горіща, тоді шухлядку ріжним барахлом закидав, так, що знайти її дійсно було важко.

У Петра Матвійовича чудесний настрій, бо він ішов і знову мріяв. Залетів мріями аж--ген... Та куди там—ось бунт по всій Україні—такий, як--колись, після Хмельницького, як у Шевченкових «Гайда--маках»... і піднімає цей

бунт він — Петро Макогін, бо у нього у одного залишився універсал, де написано грубими літерами «однині українська народня республіка стає самостійною, не від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу».

Так, Хмельницький подібною грамотою повстання піднімав.

Та до того ж він дійсний член центральної ради — у нього посвідчення сховане в шухляді й не написано на ньому, до якого терміну дійсне, не те, що тепер пишуть.

: Чубаті козаки, жупани червоні в дьогтеві... оселедці, кобзарі і зброя, зброя... Макогін, буде гетманом, Макогін!.. Веди нас, батьку!.. Макогін старого козацького роду й дійсний член центральної ради з посвідкою; а універсал переховував... Хто там проти цього, а ну беріть їх!..

Виходить Петро Матвійович, йому дають булаву й закидають шапками. Підводять білого огиря—сідає на нього, а козаки стремено держать... Коротенька промова, сурми .. військо за ним. «Гей ну хлопці до зброї»... «А вже років двісті».

Усміхнувся жінці лагідно, увійшовши в хату, Петро Матвійович. Вона поралась, а коло неї синок... Так затишно в хаті, електрика й вечеря готова.

: Сьогодні Дуня, по-казацькому, за вечерею вип'ємо по чарчині... Запроси й землячка, кватиранта.

: Знов якісь дурниці... краще б за ділом дивився... на старості...

Витріщив очі Петро Матвійович і обличчя дружинине йому здавалось не таке вже: Хіба вона знає, що він думав?..

Дуня—низенька, коротконога з двома підборіддями й масними очима, подивилась на нього й одвернулась до роботи.

Все-таки мріяти як хороше!.. Так собі й летиш, і летиш кудись і тут тобі все... здорово! Полапав у кишені запальничку й вийшов. Приємно мати свою таємницю.

По східцях зліз на горіще черкнув вогонь і пішов у кут, де було складено до купи всяке непотрібне барахло—рогожі, шмаття та инш. Оглядівся ще раз, чи ніхто не дивиться, не бачить Бо коли Чека (чи там який біс) дізна- -ється, що він ховає, зберігає універсал і посвідчен- -ня центральної ради—безумовно, його- -розстріляють.

Засунув руку під барахло—в ніс ударило курявою, а з кутів полізло щось гостре, як ножі й багнети і вп'ялось йому прямо в горлянку, в груди... хотів гукнути та стримав себе... немає шухлядки – почав швидко переривати барахло, перетрусювати все – немає шухляди... а багнети все глибше, гостріше в груди, вже горло здавило остаточно.

: «І посвідчення там... тож на нього секретар так і дивився, за ним агент слідкував—може секретар і є агент... так обережно поводився, покірно й після скорочення штатів залишили... значить, агент—згинув!..»

Йому здавалось, що зі всіх кутків на нього дивляться агенти— повне горіще самих агентів, що зараз його схоплють... В установі теж всі на нього дивились і на вулиці—бачили, як він мріяв... мріяв при агентах... на нього зі всіх кутків лізли агенти гострі, отрутні, страшні. Згадав, що на вулиці щось маленьке, як цуценя попереду—мельк, мельк, що ж то... агент.

Якісь пазури схопили Петра Матвійовича, вп'ялися в ребра, в груди, в боки, в волосся, він похитнувся на тремтячих ногах і сів, а потім упав головою в барахло—курява знялася хмарою— багнети проткнули серце й Петро Матвійович був готовий.

: Од розрива серця... перехвилювався... але дивно, що на горищі і в оцих лахміттях...

промовив лікар на слідуючий день.

А Дуня голосила та приказувала... Тільки нікому й не говорила, що наобридли їй оті дурощі чоловікові—лазити на горіще, дивитись на оті папери—щастя, бач!.. ще не дай боже хто взнає,— взяла й закопала шухляду на смітнику, за сараєм, щоб він не бачив...

— — —

З газети «Вісти ВУЦВК'у» 27 жовтня 1923 (революції VI) року. Каяття отамана Тютюника. Юрка Йосиповича Тютюника. Прохання. «Умови цілком об'єктивного характеру, були причи- -ною».

: На шостому році революції,- -перед початком сьомого року, над столицею УСРР, єди- -ною на всесвіт, що вулиці її

запльовані насінням, а панелі відстали в модах від Європи на п'ять років – а напроти панелі, діти безпритульні матюками лаються за недокурок, шукають вошей, ночують і гріються коло багаття з дров, призначених на ремонт столиці—над столицею уночі і вранці був кріпкий, терпкий і гострий мороз, а вдень—

: сонце—день—сонце—сміх.

IV

Ще про життьовий успіх безробітнього журналіста Васі Валяйченка.

В ніч загадкової смерти члена центральної ради, кооператора Макогона, Васі не було дома до пізна й з ним трапилась одна досить неприємна пригода.

На вулицях може було незвичайно, а може навіть і не гарно—це залежить від настрою... Гуляв Вася по вулицях, придивлявся.

Застигли вулиці, переморгувались світлом, розсипали рух і гук. Розсипали на самі тонкі й ніжні тони, починаючи від гуркоту биндюжників та трамваїв і кінчаючи якоюсь руладою, що неслась з вікна будинку. За комір лізла вохкість. Вітрець зовсім чудний—вискочив швиденько на вулицю, мабуть з-за міста: поринув спочатку у один провулок, потім у другий, влетів у двір, знову вискочив на вулицю, шугнув і покірно ліг—стомився. Він як дядько з села, з степу, що прийде у місто, ходить вулицями і ніяк не знайде, того що йому потрібно, з тим і назад покірно собі йде.

Вже пізненько Вася порішив зайти до Наці, напевне знав що чоловіка її дома немає—на панелі гуляє. Сяде коло неї й буде ритмично росповідати, як це робить часто. Инколи вона не ростуляючи рота спробує позіхнути й тоді її обличчя схоже на писок верблюда (у верблюда en fase обличчя схоже на людське).

Ще часто лає чоловіка за те, що той піячить.

У цей день Вася порішив віднести Наці щоденника її—давала йому почитати. А писала- -його ще тоді, як була в прогімназії. У зшитках було- -позанотовувано все й вірші з Надсона, Лермонтова, й- -альбомні віршики, всякі

побажання від друзів. Вася знайшов у щоденнику дуже багато цікавих думок і спостережень і гадав скористувати їх для свого белетристичного твору «Слон в сельвасах». Щоденник було написано надто неграмотно, і записано навіть—що Наця обідала, в які дні, яка страва їй більше подобалась і рецепти бульонів, пряників... Були лаконичні записи, приміром такого змісту: «Коля душка» або «Ах, мій симпашка»...

Вася ворожив по почеркові й винайшов богато гарних рис в характері Наці, яких він ще не знав і оце хотів їй сказати. Кохати, звачайно, сантиментально, не сучасно... але життьово, ну от приємно, хороше. Побут консервативний і переробити себе не так легко, коли навкруги все таке буденне... Сидіти коло Наці, говорити їй свої думки, росповідати про все нове, пеститити її волосся... Ні, к чорту, все!..

От тільки Вася ніяк не умовиться з нею, як вона до нього ставиться—чи піде з ним, чи ні... Він так все вже про неї знає, навіть росповіла, як важко їй було родити Юрка—скільки вона вимучилась з цим... Ще й чоловік зраджує й навіть б'є... А коли від'їздить кудись, то підмовляє своїх товаришів доглядати, щоб вона в гречку не стрибала... а сам зманив її комісарством,— чи й ни комісар!..

Вася остаточно обурювався, жалів її і говорив, що це не можливо так жити...

Рішуче йшов Вася оце з тим, щоб остаточно з'ясувати... Рішуче постукотів і відчинив двері.

З кімнати понесло самогоном і тютюном—за столом сиділо кілька людей, між ними Чухло й Наця—червоні з гарячими, блискучими очима.

: А молодой чоловєк... пожалуйте... як би вам сказать. Чухло підвівся, підійшов до нього—смерділо перегорілим самогоном і обличчя масні.

: Що, стішки читати... сідайте...

Підійшов ближче Вася до столу.

: У нас бачите лі могорич,- -виручка... прибавочная цен-
ность, хе-хе-хе... як говорить- -товариш Ленін, усякий кому-
ніст повинен бути купцем, на- -ллємо й вам гоночка того...

: Я не п'ю...

Відійшов від нього Чухло. Почервонів і вже обличчя стало не те, нове якесь—скривлене, стягнене судоргою.

: Хе... знаємо, з нами не хочеш... гребуєш. А скажи чого це ти до чужої жінки внадився... стішки читать... скажи ну?..

Весело зареготала компанія, засовала ногами й припинила наливати й їсти.

Не гадав Вася, що справа повернеться так круто.

: Нацько! Чого до тебе ходить оцей брандихлист... ну?.. Говори лахудрище?..

Наця розтягнула свої червоні губи аж як наширше (обличчя як у верблюда).

: А чорт його знає, ходить, як ідіот і меле чорті-що .. лізе, дурак... не бачили голодранця...

Хрипко засміялася. У неї блищав ніс і очі, а скули червоні, сіпались губи.

Схопився нервово Вася.

: Позвольте...

Спалахнув підвівся й схопив за стілець.

: Дурак... я... той...

: Що? падлюка ти, глист, ось що! До Насті, до чужих жінок ходиш, та ще й листи про мене пишеш... Мовчать, ато!..

Справа поверталась зовсім у поганий бік і надто динамично розвивалася дія. Вже ніяких думок не було в голові у Васі, він посувався до дверей, бо на нього робив наступ п'яний Чухло. Гості підводились з-за столу. Один встав і сів знову, а ще двоє схопили в руки пляшки й за ним.

Чухло шпурнув у двері стакан, але не влучив у Васю, і стакан розлетівся на дрібні шматочки.

У другій кімнаті заверещав Юрко. Хотіла встати Наця, але ноги не витримали і вона сіла, щось мурмочучи.

Коли Вася вибіг на вулицю, за ним вискочило троє. Чухло тюкнув і загукав: «бий, влу- -чай»,—погнались за журна- лістом, що піднявши поли- -довгого пальта, скільки духу подавався до- -своєї хати.

По заду тупотіло, хлюпало в грязюці й гукало. Хтось кинув пляшку у нього, та не влучив, але вона підстрибнула з землі
и ударила по ногах Васю.

Далеко по порожніх вулицях було чутко тупотіння й вигуки,
але ни однієї людини не було видно.

: «Ось ще один двір, а там і дома»—подумав Вася, а під ногами
грязюка й вода розбризкувались з калюж.

Влетів Вася у двір, потім швиденько в сіни й замкнув двері
на защіпку.

Один з п'яних хотів швидко вбігти у двір, коло хвіртки підсковзнувся і впав у колюжу—насилу виліз.

: Зачинився... відчиняй—і відповідна лайка.

Убіг до себе в кімнату спітнілий тремтячий Вася, засвітив світіло, але... в цей мент вікно брязнуло і влетіла пивна пляшка—вдарилась об стіну й розлітілась на дрібні частиночки... за нею
каменюка й знову пляшка.

Брязкатіли шибки.

: А паскудо... влучай, влучай у нього... бери штурмом. Хотів Вася бігти знову в сіни, та бачив, що влучать каменюкою, бо каміння летіло одне за одним і гупали об стіни, на долівку. Тоді не вагаючись довго, він швиденько поліз під ліжко, натягнув
ковдру до самої землі... щоб каміння одскакувало...

А в цей мент у кімнату вбігла злякана господиння, дружина
Макогона—Дуня...

?...

— — —

Другого дня Вася не був дома увесь день. В кімнаті темно, бо повибивані вікна позатуляв папером. Ходив по вулицях, місив
багнище.

Був у товаришів і знайомих, ще раз нагадував про те, що сьогодні він виступає на літературній вечірці в клубі пролетарських майстрів пера. Він робитиме доклад і братиме участь
у диску- -сіях.

Увечері український журна- -ліст прямував до будинку,
в якому був клуб, що на- -площі Рози, де завжди

сирени, рух і трамваї. Треба сказати, що у Васі, як і в кожної людини високої інтелектуальної організації, є свої особисті забобони, навіть не забобони, а просто глибокі спостереження над самим собою. У Васі були такі спостереження—коли він не поголиться й починає якусь сер'йозну справу, то йому не везе. Учора так було. Сьогодні знову він виступає на вечірці й не поголився—так і стирчить волосся. Поголитись він не має ніякої змоги, бо додому навертатись йому не хотілось, а голитись у цилюрні він не тому не схотів, що у нього не було грошей—ні, а треба сказати одверто—Вася боявся голитись у цилюрні.

Та дійсно—гостреною бритвою зрізають волосся на обличчі, на шиї... саме головне на шиї. Гаразд—а коли от цилюрник приміром візьме й чиркне бритвою по горлянці—захоче зарізати його, Васю, не знаючи, що у нього ніколи не буває багато грошей—все ж може бути... Так, він міг би в розмові з цирюльником сказати, що у нього немає грошей, та хіба той повіріть. Але—ой!... кривавими руками Вася хапає горлянку—кров цівками цідиться поміж пальців, дзюрчить, горло хрипить, голова звисає—а з-заду демонично сміється цилюрник і вночі кидає труп у річку з мосту.

Здрігнувся Вася—завжди здрігається, коли про це згадає. А зараз він згадав про це на мості через брудну річку... перехилився через поруччя й плюнув у воду. Згадав і те, що де-кілька річок у цьому місті—вузенькі, брудні й вонючі—в них тільки плюнути можна з охотою.

Архітектури будинків Васі не було видко... Десь далеко хтось гукав «караул»... Червоноармієць обгорнув дівчину полою шинелі й смакавито цілувався, а с-під ніші, з воріт, йшов гнилий дух невивезених нечистот. По вулиці проїхив візник—сидів якийсьпарубок, обрявшись з проституткою, вона його хрипко лаяла і п'яно кричала.

Знов вигукнув хтось десь:

:- Караул!..

Хутчіше Вася пішов.

В залі було людно й шумно...- -Багато панночок і знайомих.
Вася росповидав анекдоти,- -вказував на цікаві обличчя,
 критику- -вав усих.

Коли Вася говорить перед авдиторією, він позою трохи нагадує Леніна, підчас промови. Вася знає це сам, праву руку закладає в кишеню, а лівою робить розмірені, негострі рухи і тримається рівно.

Вийшов говорити – звиклим рухом відкинув назад шевелюру й почав. Говорив і про робітників і про творчість — говорив натхненно, чисто. В залі ззаду лущили насіння й напівголосно розмовляли, а спереду або розмовляли або замислено дивились на стелю. Кінчив промову й неначе випадково провів рукою по щоці—згадав.

Якась ексцентрична підтоптана панночка з перших рядів, у широкому капелюхові, з обличчям, як видавлена цитрина, і з зів'ялим тілом, але знадто великим декольте, божевільно заплескала; навіть щось вигукнула—оплески було чути й з авдиторії, від знайомих Васиних.

Аж ось сталося щось несподіване—швидко схопилася з місця якась дівчина з чудовим, виточеним обличчям, звичайно вдягнена і в червоній хустці, підійшла хутко до Васі і знервовано, тремтючи, хвилюючись, голосно, на всю залю вимовила: —Доклад про мистецтво робітниче?... пролетарське?... революційне?... це... не доклад, а моральний онанізм.

І гучно всією силою вдарила Васю по щоці, тільки ляснуло

До неї підбігла, мабуть, її подруга й похапцем:

: Доро!.. Я ж говорила... не зв'язуйся... Дорочко, ходім.

Вивела Дору з зали.

Вася спочатку не міг поворухнутись, тільки держався за щоку рукою й витріщав очі—не міг нічого промовити, а потім:

: Товариш голова... це називається що...? прямо по зубах...

Одягнувся й демонстративно покинув залю.

— — —

На вулиці йшов сьомий рік революції. Росташувалось місто
міцно камінем, рівними лініями. А від Курщини
до Чорного моря, до Польщі в'пялися в
землю в пустелях села. На
Німеччину дув бриз
із моря.

ІВАН СЕНЧЕНКО

ІНЖЕНІРИ

ОПОВІДАННЯ

I

 ЛЮЛЬКОЮ в зубах він не уявляв собою нічого особливого. Був, як усі: мав руки, ноги і ріжнився від загалу: тільки своєю американською рухливістю. Так, в той час, коли нормальна людина має дві руки, дві ноги і в відповідній пропорції всього иншого—він мав двадцять чотирі ноги і тридцять шість рук. Останні з неймовірною скорістю літали в усі боки і здавалось тоді, що се не Карлуша, а якась незвичайна машина нової конструкції.

15 кілометрів за годину—се була його нормальна скорість. А проте він міг би і більше зробити при нагальній потребі, але в такому разі установі серйозно треба було б подбати про забезпечення цього свого співробітника черевиками та тальмою. Се не іронія—а істина. А всяку істину, поскільки вона ще гуляє без штанів, можна вважати за істину правдиву, тільки в тому разі, коли її забезпечено гарантіями, як і державний банкнот, або сертифікат.

Його звали Карлушою—бо був він не українцем, а«Ein Deutscher»—себ-то німецькою людиною.

Син філозофської нації, він проте не мав абсолютно нічого філозофського й це було одною гарантією—гарантією упертости, дінамики, руху.

Друге: все що робив, чи говорив, чи тільки навіть збирався робити—Карлуша обгрунтовував на суворих висновках науки. Що правда, Карлуша не сам їх доходив, але то й не потрібно. Тут, як і скрізь, є ті, що творять і є ті, що виконують. Карлуша належав до другої категорії і мав час, разрахований останнім американским способом, а-про творців говорив, що то елемент зайвий і взагалі-не потрібний при сучасних ситу-аціях.

II

Міст, після грамадянської війни що той кістяк з переламаними ребрами. Одним боком він кріпко упирався на кам'яні підпори а другим, зірвавшись у безодню, хлюпавсь у зеленавій воді, чудно випіраючи у повітря пірваним залізом балясів.

Круніс стояв над бозоднею. Холодним очима він дивився на воду, що струмилась і пінилась там, унизу, і накреслював проєкт відбудови мосту. Це було незвичайно. Але, правду кажучи, Крунісові набридло сидіти в установі і він взявся керувати не столом, а живою справою. Десь там, далеко, залишилось місто, кабінети, комфорт і инші блага. Круніс з дружиною опинився тут серед цілої пустелі, що поети величають, степом. В даному разі це джерело поетичного натхнення ніскільки не цікавило Круніса, але він був і не проти його і, коли говорити правду, був навіть задоволеним. Річ ось в чому: кажучи про те, що йому наобридло сидіти в місті, Карлуша трішки схитрував. Місто він любив, до його привик, але це ж місто жорстоке й бездушне могло позбавити Карлушу щастя й розбити його життя. Впевнений в собі взагалі, Карлуша одного боявся—зради. В даному разі він не довіряв своїм здібностям мужчини й вирішив прив'язати до себе жинку хитрощами. Тут, на мості, відірвана від широкого світу, вона в силу необхідности прив'яжеться до свого мужа, скупчить всю увагу на ньому й таким чином уникне неминучої диференціяції, якій так сприяє мійське оточення. Через три місяці, коли Карлуша закінчить справу з мостом, Ната, так звали його подружжя, буде вагітною и тоді... Але Круніс зараз не думав про це. Треба було зробити, воскресити пошматоване тіло, і зробити се як найкраще, і найдешевше при обмежених ресурсах держави. Се було тяжко. Незвично. Перші проєкти провалились, бо колосальні суми, що намітив Круніс на відбудову мосту, налякали Управління і йому знов довелося ламати голову над новими проектами.

Процес думання це така- -приємна праця для творців і
така тяжка для тих, хто ні- -коли не думає, а виконує
чужі накази. В таких, випад- -ках, як ніколи, почувається

власна безсилість, а безодня, що під ногами, ще глибше проваліоється й вишкіряє чорну пащу драконом. Вона ворог. Вона не лоскоче приємним холодком, а вабить дияволом і задихається від безумного щастя, бо—ворог--нікчемність.

Круніс у пащі драконовій. Він ніколи не мріяв, але тепер йому тут, над безоднею, до голови приходили фантазійні картини. Або ні: не фантазійні, не думи, се було інстинктовне почуття самоврятування, се було: підняти, воздвигнути на здивування всьому світові—і разом з тим підняти себе, вирвати з безодні з пащі дракона й стати колосом в уяві людства...

Внизу булькотіла вода, сковзалась об залізо і граніт. Вона просто—то розбігалась широко-холодно, то звужувалась і білогривими струмками проривалось між залізом і каменем.

III

А залізо і камінь лежали прахом—так говорили проїзжі селяне. Ім почасти було приємно оглядати гостро-залізну руїну. Тут не мчався більше колосальний залізний кінь, не будив мирного спокою сел і степів.

Звичайно людська цікавість: підходить чоловічок з бородою і прядив'яним батіжком, цмокає, дивується й спльовує в воду: да, бісови діти—здорово торохнули, аж земля задвигтіла. Знаєте, моя стара рачки, рачки, та під піл... Тю—говорю—а воно кругом, як у пеклі: там гуде, і там гуде, і тут гуде, і скрізь гуде...

Круніс бігав. Так, він бігав, метушився, цілими годинами без перестану палив тютюн: геніяльні думки виникають в наслідок впливу нікотіну на мозок, на нерви.

Геніяльні люде, курять, отруюють, організм морфієм, нікотіном, і тоді геніяльні думки сами кладуться на папер і геніяльні люде здобувають славу ціною смерти. Ціною смерти, передчасного розвалу організму, нервової системи, геніяльні люде здобувають славу і Круніс хотів таким шляхом здобути славу.

Вдень бігав, метушивсь: скорість 20 кілометрів і замісць тридцяти

шости—сімдесять- -дві руки і 48 ніг.

Дядьки дивились, спльовува- -ли. Під ніс: німець вражий

син—цей візьме! Ого, й цьвох- -кали батожками, спльовуючи

через губу. А вечером і вночі Круніс сидів за столом. М‘ягко по паперу бігав оливець, по паперу бігав оливець, а Круніс сидів над безоднею. Вдивлявся у прірву й холонув од власної пустоти. Се була машина й агонія машини, що стала нікчемною. Коли геніяльний винаходець винаходить нову машину, стару без жалю нищать, викидають із ужитку.

Інженір Круніс се знає.

IV

Ната Дробіна. Дружина Крунісова.

Ната сьогодня десять разів тільки за ранок (се підрахував Круніс) підходила до люстерка, вдивлялась, прихорошувалась. Се таке невинне заняття. Але Круніса весь цей процес сьогодня дратував. Він м‘ягко, ховаючи десь в глибині незадоволення, говорив:—Ната, се здається уже сьомий раз.

: Дякую, я не лічила.

Інженір робив вигляд, що йому тільки приємно, а сам, відсунувши від себе 14 поверхове обчислення, думав.

Серце йому болізно стискалось. Здавалось, що між люстеркою і Натою тайна. Тайна, якої Круніс не знає і не міг знати.

Тайна—забобон, астрологія, алхемія.

Життя—математика. В ньому нема тайн.

Є обчислення, теореми і багато аксіом.

Се знав і не знав Круніс. Його власне, Крунісове життя—аксіома—не потрібує доказів, але вона, ось ця людина, із «золотим волоссям»—що вона? Заглянуть би, подивиться туди, що називають «серцем», узнати й тоді скинути з себе тягар тайни... Не раз вичитував у книжках Круніс:

О, серце жінки, що ти є! І те, що тоді згучало плоско й фальшиво, те тепер набирало значіння. Муляло мозок. А по суті все було таке просте й звичайне: любиш? І коли вона сказала що—люблю—він заспокоївся б. Але він не питав. А вона спокійно й безтурботно дозволяла сміятись з нього і порівнювати

з героями романів,- -що її не подобались

: Чому всі книжки—біль- -шовицькі—иноді запи-

тувала вона, положивши- - ніжку на бильце кроваті

її закинувши далеко за голову руку. Чому всі книжки більшовицькі — росповідають про залізо й кров, про полум'я й ще про всякі жахи, що від них тільки смішно й зовсім не страшно.

Круніс не знав.

Ната піднімала ще вище ніжки, так що Круніс аж червонів від сорому й казала далі:

: Я б хотіла побачити настоящого не «товариша», а більшовика «Товариш» то дрібниця машинка для виконання, але більшовик... о!

Інженіра Круніса щипало за серце. Він круто повертався на стільці й, роблючи звичайне, спеціяльно для жінки придбане обличчя, говорив:

: Моя золота дівчинко! Твої бажання завжди ідуть за межі етики. В наш вік не диво побачити такого феномена, але яка мета? Що цим можна довести? І які висновки?

: Ната: - Та-а-ак просто! Скушно! — Скушно?

Круніс схоплюввався й підбігав до Нати.

: О, моя золота дівчинко! Карлуша занятий, але він так щиро любить своє маленьке подружжя! Воно от тільки трішки негарно лежить — хто побачить, - що скаже? Але воно породить йому хорошого сина!

Круніс низько нахилявся й цілував ноги вище колін. Ната пручалась і називала такі вчинки більшовизмом. Щоки її розгорались і в очах мутніла п'яна пристрасть.

Але Карлуша ніколи не був «більшовиком» до кінця.

V

Григорій Левада. Він приїхав з уповноваженням Головного Управління—взяти безпосередньо в свої руки міст.

Родився Левада, як і всі люде родяться. Що батько його був шевцем і п'яницею, про це знала вся улиця, але що той же батько міг бути незвичайно активним, про це до революції не знав ніхто. Нікому, правда, до цього й діла не було. Шив Левада чоботи, шив і пив- -гірку. Але тоді пили горілку всі і нікому не здавалось- -чимсь оригінальним, коли Левада, одного разу, напив- -шись, вигукував на вулиці:

: Дурниця—сам собі пан і баста. І сина зроблю паном, інженіром! Буде сучий син інженіром, це також правдиво, як те, що я п'яний, а ти панська помийниця!

Ці останні слова попали прямо в уха двірникові Гаврилові. Той знайшов у них образу й дав Леваді в «пику».

Левада не ждав повторення. Він був дужий, як дуб, і мав міцні м'язи. Кулаки його працювали не згірш від баб'ячих язиків, що товпились круг «стяжаючих» і кричали так, немов їм хто за це платить срібною монетою.

П'яних розняли двірники з инших дворів, нам'яли чуба й передали городовикові. А той своє: в участок.

Але й проспавшись Левада не забув свого. Покликав хлопчика і сказав:

: Григоре! Годі тобі байдаки бити, оце моє таке слово: або будеш інженіром, або ляжеш у гріб. Загоню!

Григор подивився на колодку, що її не раз коштував на своїй голові, а потім на розірвану газету—символ науки—і сказав:

: Буду, татку, учиться—і, взявши клапоть газети, заліз у бур'ян, що так буйно пишався над проваллям.

Це був початок.

Далі Григора було взято за руку й одведено в науку до репетитора Гудзика. Сказано: робіть з ним, що хочете, але щоб... одним словом... Левада почухав потилицю, а потім погладив руки.

Грицько в чистенькій сорочечці й латаних штанцях стояв трішки осторонь і, роззявивши рота, на всі очі дивився то на батька, то на репетитора.

Так Гриць почав свою кар'єру майбутнього інженіра. Учився він потім ще цілих десять років, поки, нарешті, не попав на фронт. Звідти знов на фронт. Потім «свідомий українець». Центральна Рада. Гетьманат. Лівоесерівщина, нарешті, перескочивши через боротьбистів—член КП(б)У... Багато, багато залишилось позаду... Навіть старий Левада, дивлючись на сина, схибив з рівного шляху мирного обивателя, лишив майстерню і довгий час вештався по світах з якимсь загоном партизанів. Що правда, йому ніколи не везло—відірваний

від широкого світу, він ішов, що називається, куди вітер віє. І тому не диво, коли одного разу до Григорія Левади, що був в той час політруком N-ського полку, було приведено Остапа Леваду, бандита-партизана.

Побачивши сина, старий Левада розрюмився на початку, а потім, витерши сльози, прохав сина пробачить йому старому нерозумному дурневі.

І пробачити не тому, що він старий Левада дурень і бандит, а просто тому, що він ніяк не міг орієнтуватися в ситуаціях і втрапити за сином: бо той щось надто скоро міняв позиції.—

А він старий.

Син посміявся з лиха й записав батька в свою частину: се тоді ще робилося просто, тим паче, що мозолясті руки Остапа й сивий волос були доброю гарантією правдивости каяття старого. Через дві години Остап Левада уже остільки засвоїв свою нову ролю червоного вояки і з своїми новими товаришами, що, розсівшись на лаві яко мога зручніш, весело росповідав команді про славні рейди батька Махна й про його невловимі тачанки. Всі слухали, пороззівлявши роти, й захоплювались не менше від самого Левади: Рябенький Ванько з Лубень навіть жалкував, що Нестір Іванович не їхній командир. Вони б тоді виробляли штучки покраще тих, що з своїм командиром.

Всі його підтримували, і тільки Гаврюша сперечався, але то його специяльність: йому ніколи не подобалось те, що всім подобається.

: Анархистом би тобі бути, а не червінцем, иноді говорив Григорій Левада—політрук.

: І то добра порода, відповідав Гаврюшка: от як тільки вислужу у червоних, так і піду в анархію. Що ж ви думаєте?

Політрук згожувався. А проте він добре знав Гаврюшку і анархизм Гаврющчин вважав не більш, як за вибрик.

Так і прожив Остап Левада у *N*-ськім полку цілий рік, поки Григорій Левада не одержав- -командіровки у ВУЗ. Тоді Остап взяв безтермінового- -відпуска й оселився із сином у місті N. Йому вже- -йшов п'ятдесять другий рік.

VI

Ната сиділа над річкою й босими ногами хлюпала по воді. Та розбігалась колами, потім поверталась назад і жагуче цілувала жіночу ногу.

Ната сиділа і думала. Мріяла. Вона звикла мріяти: ще колись холодними ночами, а до того прозорими ранками в закритій школі научилась вона мріяти. Мріяла про царевичів, про казкове життя—все про одно, про дівоче дурне й безглузде. Це вирішила так сама отими холодними ночами, проклятими ночами, коли вже мріяла про добру їжу, про теплу-теплу комфортну кімнату й про його, багатого—однаково—комісара чи про офіцера. Вона була позапартійна: політика її не торкалась...

Але то було давно. Тепер не те: тепер вона одружилась з Карлушою. З інженіром Карлом Крунісом, що не знав ні хвилини спокою, що птахом літав з установи в установу, що не знав ліку своїм заробіткам, з Карлом Крунісом, що в першу ніч по одруженню розридався горючими сльозами, коли Ната благала його не робити їй боляче. Ната тоді не знала, чи любить його чи ні. Вона чула на своїм обличчі сльози й мокрі сліди поцілунків і віддалась йому. Стала жінкою. Такий закон життя і все. І тепер от Карлуша її муж... Карлуша... Він сьогодня так метушився. Не спав усю ніч. Проекти Карлушини заповнили ніч. Він скрипів пером і мняв чуба, рідкого світлого чуба над високим чолом. Чоло скоро перейде в лисину і Карлуша стане зовсім солідним... Великі люде здебільшого лисіють і її муж—велика людина...

Ната сиділа над річкою й босою ногою гайдала хвилю.

І ще мріяла:

Він учора приїхав. Він учора приїхав... Учора Карлуша цілу ніч сидів над проектами, а сьогодня о дев'ятій пішов з візитом. «Він»—не Карлуша, а той другий, що приїхав - головний інженір... Але той такий молодий—всього рік, як закінчив інститута...

Але, говорять, це Ната чула- -від Антоші—Промський—у
нього колосальна практика.- -Він більшовик і робить все
по-більшовицькому. Він не- -знає: не можна. Він тільки

дивиться і проекти сами йдуть до нього, готові на послугу—бо
в нього залізна воля і більшовицька впертість.
Сьогодня о дев'ятій годині Карлуша пішов до нього з проектами.
Карлуша велика людина: у нього такий високий лоб і диплом
дореволюційного часу. А той, другий, більшовик, з довгими
руками й негарною кудлатою головою. Це говорила Ганна, що
носила вечером йому молоко. Він негарний, похмурий і чорний.
Не брав Ганни за груди (а вона звикла зовсім до цього), і не
дивлючись на молоко, заплатив гроші. Заплатив і знову сів за
папери, здоровий і незграбний.
: Демо-о-крат!
І чорт з ним! Нараз хлюпнула Ната ногою й заспівала на весь
голос соромицької пісні такої, як чула вчора на вулиці.
Соромно їй не було, але пісня була дуже соромицькою.
І чорт з ним!—Розділась, оглянула тіло своє й нараз булькнула
у воду.

А Левада стояв на мосту й дивився. Навкруги його метушився
Карлуша—говорив, бігав, година—75 кілометрів, розмахував
руками—пульс Наполеона під Ватерлоо і дзвенів, як дзвоне
фальшива монета.
Левада стояв непорушно й дивився просто на річку, де в каламутній хвилі холодила молоде тіло Ната.
Чи він бачив її? Очевидно, бачив, як бачив і Карлуша і ті діти,
що широко откритими очима слідкували за «новим» страшним
і кудлатим «більшовиком».
Карлуша нервувався: роз'ятрена уява малювала йому жахливі
картини... От, цей страшний звір і т. инш...
А насправді Левада не бачив ні жінки, що білим мармуром
світила на сонці, ні річки каламутної й холодної.
Річка котилась, мармуріла жінка, зеленіли лози і глибоко слався
степ, а Левада стояв, дивився й не бачив.—Він був—задума.
Війнув вітер, запутлався у кучму волосся, сковзнув по обличчі
Круніса й дрібушками- -розсипавсь по воді.
Тоді кучма волосся- -гойднулось. Впало:
: Так т.- -Круніс.

І товариш Круніс зрадів. Ще мить і він знову затріщав, забігав, засуєтився—безліч ніг і міріяди рук. І так ясно у всьому цьому рухові почувалась безсилість, ляк і безпорадність, що Леваді заболіла голова і проліз жаль у серце.

Він сказав: добре і, простоявши ради чемности ще дві хвилини, попращався і—

пішов.

VII

Карлуша сказав:—Фу!

Ната підняла голубенькі очі й засміялись:—ну що?—Потім обнявши рукою за шию, вилізла на руки й запитала:—Ну, мій лебедику, що сказав той страшний більшовик? Я бачила: Дивилась на нього. Він такий гидкий—похожій на павука, але мені здається, що він—пітон. У його, ти бачив, руки, як змії. Обкрутить і задушить, і вже ніхто не розірве стальної спіралі тиску. У нього мабуть червоні уста. Так? Мені здається, що всі більшовики годуються лише кров'ю і він захоче мабуть задушити тебе й випити кров. Адже пітони п'ють кров?

Карлуша не сперечався.

: О, Левада, насправді, неможлива людина незграбний: невихований. Він зачепив своїм портфелем Карлушу за лікоть, не попрохав пробачення. Так, так... Він говорить поганою російського мовою, але Карлуша у його портфелі бачив німецькі й англійські справочники. Він задається. Він нарочито показує всім, що є освіченою людиною,—а насправді грубіян і варвар. Ната гойдала ногами. Тулилась червоними устами до високого, чола й дмухала на рідке волосся:

Карлуша славний. Карлуша незвичайний, але їй би хотілося зблизька побачити того більшовика. Вона хоче на свої власні очі побачити, як він невдало простягне їй лапу і не догадається навіть поцілувати ручки. Всі більшовики не цілують ручок, а коли й намагаються се зробити, то роблять се так, ніби хочуть одкусити руку по лі-коть. Але Карлуша такий славний. Вона так любить-його! О, вона зробить надзвичайний експеримент! Вона зробить, вона це зуміє.

Вони—себ-то вона — Ната, та Карлуша покличуть його до себе—пообідать. Він прийде. Він тут один і йому мабуть буде страшенно нудно.

Він обов'язково прийде.

А коли прийде Ната, зуміє зробити так, щоб показати йому щоб довести, що він неук, бурбон, гун. Вона скупчить всі зусилля, аби заставити його визнать свою нікчемність.

Карлуша слухав і... сміявся. Така у нього чудова жінка. Геніяльна. От вона така маленька, але зуміє захистити честь родини від, цього більшовика...

Сміявся...

Але насправді йому боліло в грудях і в голові. Він згадував глибокі очі Левадини, гордий, ніби з бронзи вилитий, засмалений вид—кріпку постать. Жінки люблять таких. Він се знав. Сього не можна не знати. Здекласована, здеморолізована жінка безумовно потягнеться в бік молодої незломної сили. В старий час аристократія віддавалась двірникам і ріжним пройдохам— вінець Распутін. А тепер, коли на верховини піднялась сила стихії, жінка тої категорії не зможе не зробити так.

І Круніс, інженір, останній виродок колишньої олігархії стискував зуби й летів у безодні ревнощів.

А звідти піднимались шустрі примари, черкали кігтями серце й шепотіли у вуха: вона буде його, вона віддасться йому, знай, інженіре Крунісе—вона буде його, бо не може метелик не летіти на огонь, не може огонь не нищить їх... сотнями і тисячами.

І тоді Карлуша всім тілом тулився до Нати й шукав порятунку. Він не хотів т о г о, не хотів тонути в жаху його очей. Але порятунку не було.

Відкрито, прямо він не міг їй сказати. Та сама чемність, вихованість, що вони противоставили її бурбонству Левади, не дозволяла йому сказати все, відкрити свою душу.

А Ната була незвичайна. Вона відчувала трівогу Карла, не могла не відчути її і тому вживала всіх заходів, аби дістати згоду. Всіми пестощами, на які-тільки здібна жінка, вона тепер обгортала Карла, ту-манила розум, ламала волю, п'янила і виривала общень-ками брехні слова згоди.

✱ І Карло згодився. ✱

Потім було щастя кохання й забуття.

Ната уміла бути люблячою жінкою і щирим подружжям.

VIII

Левада дав простір своїй веселості—голосно і повно сміявся:

: От так, так! Так яким вона його уявляла? Гуном? Демократом?! А як же саме, як? З кривавими губами й звірячою фізіономією? Злим? Сердитим? Пітоном?

Піднимав свої руки й дивився: удави?—Ната не вірила собі: він такий чемний, веселий, гострословий. Він ні разу нікому не наступив на ногу й не розбив сервізу.

Значить, все брехня? Значить, більшовики, як і всі люди—не звірі? Але чого їх всі бояться? Чого, взагалі в с і так бояться більшовиків?

Чого—Ната глянула в бік, де сидів Карло—чого Карлуша півтора тижні сидів над мостом ї не міг нічого зробити—він культурний, що має д і й с н и й диплом інженіра—а цей, мужик, демократ уже на третій день зумів поставити на ноги всі околиці, сотні людей, і вони, комашнею обсівши залізо,—будують, сверлять, піднімають, з безодні набирають сили і творять чудо.

Левада сміявся: він звичайнісінький рядовий член партії з дебелими руками й кудлатою головою. Більше нічого, як і всі: їсть, п'є, курить тютюн і любить... женщин...

: Навіть, це!

: Навіть і це. І нічого тут дивного.

: Щасливий. Він мабуть має колосальний поспіх...

: Так собі... трішки є.

Карлуша сидів, піддакував, дивувався, сміявся—робив взагалі все те, що вимагає порядний тон. Він навіть зумів росповісти якогось анекдота, причому голосно сміявся. І всі сміялись. Бо було справді чудно й чудно не з анекдота, а з Карла, з його сірого обличчя й мертвих очей. І ще було чудно: між двома парами очей, що до того не знали- -про срібні ниточки радіоактивних хвиль кохання, пере- -кинувся міст легендарних таємниць, і вони, очі, стали- -прозорими й ясними до дна.

І Карлуша се бачив.

А коли врешті Левада попрощався й Ната пішла проводити гостя, Карлуша упав на кровать і... нестримно заплакав...

IX

Так говорив у серці своєму Левада—

; Дурниця!—Що їй власне від мене треба? Місяць одруження і—зразу ж—мало мужа: подавай любовника й при тому в такий спосіб, щоб не знав чоловік. Метод старий. Але!

Розгорнув писульку й ще раз перечитав:

«О десятій вечера. На мості».

Н.

Ну що ж, т. Левада? О десятій вечера ви повинні піти на міст, а потім півгодини ждати закутану у теплий платок женщину. Певна річ: над річкою вохко й женщина прийде закутана. Уявляє: туман, потім здаля біліє, крадькома озираючись—вона... Потім, потім... і т. инш.

Добре. Левада обережно складає писульку й помалу передирає надвоє, потім начетверо, потім ще. Коли від паперу залишається клаптики, він жмакає у жмені й викидає за вікно.

От. так буде краще.

Гойдається соняшний день.

Левада стоїть ще який час, потім енергійно трясе кучмою волосся і прямує на міст. Там кипить: залізні рейки тонкою лозою гнуться під умілими руками робітників—набирають потрібної форми, і вигинаючись, гордо підносятся під небо в стройній системі инших заліз.

Весь день Левада працював на мості, а вечером, захопивши свіжі газети, пішов на село.

Дорога йшла між зеленими хлібами. З річки налітав вогкий вітерець, гладив обличчя і пірнав у шовк зелени. Було легко і гарно і не тому гарно, що навкруги слалися чудесні картини степу й здаля малювалися незрівняні ландшафти. Ні, було легко почувати перемогу над... чим? Над собою?..

: Ні—випливло звідкись з глибини тіла,—ні, щось не так, в наш вік великих змагань є:—або незмірний аскетизм і жорстока логіка розуму, або незміряний розгул почуття, пристрасти є двоє—посереднього немає.

Вибирай те, або друге. Вибирай, Левадо, й тоді скажи, що ти є? Чим хочеш бути -- бандитом життя—чи схемою кращої будучини. Схемою, одною залізною непохитною схемою, що потім загаптується дивним цвітом. Принціпово.

Левада став.

Здається, ще студентом був перечитав він книжку про спокусу св. Антонія.

Напів дороги від села й на такій же віддалености від мосту стояв Левада – св. Антоній.

Там позаду—«о десятій годині». Левада уявив все до найменшої дрібниці. Уявив жінку, що прийшла віддатись йому, молодому, дужому, жінку таку ж молоду й жагучу, як і він, що за тим же залізним законом життя обрала його, за яким і самиця леопардова віддається переможцю самцеві зі стальними м'язами.

А спереду—що там? Залякана, забита маса, така ж брехлива, як і темна, маса, що тільки через десятки літ здійметься на вищі щаблі поступу і не його поодинокими з'усиллями, а загальним ходом життя, економіки, техніки.

Що ж? Що ж, т. Левадо? Вибирай, вибирай, Антоній... Вибирай, але пам'ятай—ти людина принціпу й нічого посереднього.

Налетів вітер, шарпнув газети, засміявся і впав у траву.

І Левада стояв. З жита, з усіх таємних куточків степу піднялися п'янючі пахощі й полізли настирливо в такі ж таємні щілини людського тіла. І там поволі підіймалася непереборима сила, сила власного щастя - сила, що ламає закони збудовані—захована сила плодіння.

Уява, як найгеніяльніший майстер, під танок вечірніх тіней, намалювала образ її, обгорнений полум'ям щастя.

І раптом, над ухом, щось засміялося єхидним і злим смішком: що, т. Левадо—ви вагаєтесь.- -Боїтесь? Що принціпи? Кар-луша і маса? А що, як все дріб- -ниця—ваш нервіз і нічого страшного немає: є лише аз- -бука життя, дійсного життя

не за програмом партій і кодексом моралі, а життя—те саме, що було, є і завжди буде.

Слухайте: ясно як день

: «Карлуша, Ната – дрібнобуржуазна сімейка. Пара, ми будемо говорити відверто: пара призначена для знищення, яко негідна суспільна одиниця, організм.

І от одна частка цього організму почуває нараз яскраву загрозу загибелі. Інстинкт самоврятування підсказує їй шляхи, єдино-можливі шляхи—і вона сміло, як метелик на огонь тягнеться туди, у бік життя, акції... розумієте?

Тепер друге: є ви, той самий огонь, що палить, нищить і залишає попіл, що ним можна угноювати ниви, і є метелик, що шукає порятунку, в о н а, Ната. Ну от, що ж завважаєте? Думаєте? Надумали?

Так—ясно—є охоронна сітка—шлюб. Ви врешті знайшли: на вашім шляху шлюб.

Тільки він—бо инакше, слухайте: уявіть її по-за шлюбом, по-за цією сіткою і ваші принціпи розлетяться. Тоді ви скажете приблизно так: є час будувати, є час плакати, сміятись, любити, ненавидіти—взагалі... Але що ж взагалі?..

Левада стомленими очима подивився навкруги, оглянув степ і зітхнувши пішов до села. Спочатку помалу, потім скоріше. Він уже не йде, а летить, як летять вечірні тіні під неосяжну шапку села.

Вечером він читав доклад про відбудову сільського господарства та промисловости. Захоплювався, підносився, аналізував, з'ясовуючи з найбільшою докладністю, чому така дорога сіль і такий дешевий хліб і, дивно—почував таку радість, як мало коли за останніх часів буднів.

Скінчив.

Його запросили ще прийти.

Він згодився.

Але довго ще й після того-
-він не міг лишитися на са-
моті: його цупко тримали-
-глибокі очі людей, що нама-
галися в його словах винайти-
-надії хоч на ліпшу будучину.

X

А вночі, коли Карл заснув трівожним сном, Ната відчинила вікно й вистрибнула на подвір'я. Припавши до землі, встромивши голову в траву, вона гірко заплакала. Заплакала жагуче, так, що їй затремтіли плечі. Сльози котились по обличчі, падали на траву й, змішавшися з землею, бруднили руки й сукню.

Плазувала по землі й шукала розради у німім спокію трав. Але годі найти її там, де панує тільки спокій і вічна легенда про вічне мовчання.

Жіноча душа її роспустилась барвистою квіткою і, все, що раніше здавалось таким звичайним, стало гидким багновищем, що тягло, засосувало її на дно. Ясно, як проста аритметична аксіома, перед нею стало: чесна людина, порядна господиня і вірна дружина і все це тільки тому, що за гроші продалась не на одну тільки ніч, а на все життя. Продайся на одну ніч і станеш ти повією, але продайся на все життя і ти чесна людина, порядна господиня і вірна дружина...

І той—хіба той не розуміє того? Хіба він не зневажає її, він, що замість побачення й кохання просидів ніч з мужиками. О, як він мабуть зневажає її, її що тільки жде його ласки, як пес шматка хліба.

Ната упала й знов забилась в риданні. І не хотілося ні жити, ні дивитися на світ і людей.

Плакала так, що тремтіли плечі й сльози, змішавшись з землею бруднили сукню й руки.

Потім прийшов дивний спокій. Хотілось тільки лежати й дивитись, дивитись в небо, де так безтурботно перекидаються промінями вітань, сузір'я.

Так би лежати все життя, нічого не знать, не бачить.

. . . .

Врешті встала й вирішила: піду до нього, піду до того й скажу, просто, по-людському скажу:

: Я хочу жити. Я хочу жити- -справжнім людським жит-
тям. Проклинаю минуле. Не- -буду твоєю, але будемо
вдвох—ти і я...- -будемо вдвох.

Як гарно бути вдвох, з ним, з молодим—що перед ним життя і гімни перемоги. Він зуміє, він, як старший товариш, поставить її на ноги і дасть у руки зброю життя—працю, научить її бути сміливою й певною...

Ішла над річкою. Вдихала повно вогке повітря, а в грудіх несла молоду надію.

Над мостом стала, вдивлялась у воду і здавалось тоді їй, що се не Ната, та Ната минулого, а щось инше... инше... зовсім друге.

І справді инше? А не омана? Не брехня?

Нічний вітер війнув сирістю й холодом.

Затрусилась.

Омана? брехня?

Ні, ні, ні!

І тоді скоро й рішуче пішла до вагона, де кватирував Левада, і тремтючими руками постукала:

т. Левадо, т. Левадо!

Він був вдома і чув. Але мовчав. Зціпив зуби й непорушно лежав на ліжку:

«Прийшли... прийшла... Що ж нехай... Його нема вдома...

Ха-ха! Нема вдома—щось над вухом:

—А, боягуз! Паскудний боягуз!

Антоній святий! Хе!

І ще:—То-о-о-вариш називається.

Дрянь!..»

Заскрипіла підлога злісно й вороже... потім з силою розчинились двері:

—От—я. Що вам потрібно?!

Двоє—чоловік і жінка стояли одно проти одного. Одна з вірою і надією—другий жорстокий і фанатичний з холодним і злісним блискотом очей.

XI

Карл прокинувся. Світало Нати не було.

Її немає Але- - ж де вона?

Схопився. Щось заскрипіло- - в серці, вдарило й стис-

 нуло мозок.- -Немає. Ага!

Вихором шбурнуло мислі, опустилося до серця и заставило похолодіти кров.

Одівся тримтючими руками, переплутав черевики й без шапки вискочив...

Сиріло. Повзли тумани. Там, здаля, чорнів міст, а тут ось поруч його вагон.

Боязно підійшов на шпиньках і приклав вухо до дошки.

Тихо. Не чути.

Ще послухав.

І нараз десь взялась сміливість. Вдарив міцно до болю об дошки й крикнув:

: Т. Левада, відчиніть!

Ніхто не відгукнувся. Тільки луни, ударившись десь об ліси, повернули назад і принесли поклик в уші Карлу, але він не взнав свого голосу.

І ще раз луни прокотились над степом і залізо загурчало по залізі: Карл одчинив двері і вскочив у чорну пащу вагона.— Але там не було нікого. Порожньо й темно.

Тоді впав на підлогу й заплакав, як дитина, Карл Круніс, інжемір і останній виродок колишньої олігархії.

Плакав беззгучно, припавши до долу, плакав, як плачуть осінні дні—коли на тисячі верст тільки смерть.

. . . . . .

Міст. Вперед і назад по ньому ходять двоє. Одно—високе з довгими руками—друге... друге...

Хто знає, що то друге...

Стеляться тумани. пливуть.. І коли дивиться через туман, то завжди здається, що об'єкт спостереження— щось гіганське, непомірно велике.

А зблизька...

Але не завжди можна

спостерігати

зблизька.

ДМИТРО БУЗЬКО

ПО ЩИРОСТІ

ОПОВІДАННЯ

I

Я—МОЛОТОБОЄЦЬ. Простий робітник. Але ж я мушу писати... Мій молот—гуп! гуп! А думкий собі—гуп, гуп! Череп ростроищать. Нехай же папір їм буде ковадлом. Так от:

Наш завод... Дах на ньому шклянний. Як глянути з Нагорної, инші заводи щоглами-димарями—ніби руки вгору: погрожують. А він без димаря: електричний. Руки склав і крижаним оком—просто в небо. А в середині—гуррр!: підземні гуркоти...

Наш завод став: руїна приспала. Так ми думали. Сходились у присмерку до брами й думали: завод спить. Аж одного вечера зрозуміли: завод мертвий. Ґ розійшлись. Хто куди...

Тоді я пішов до старого коваля—Шльоми і зі слюсаря зробився молотобойцем.

На всю вулицю похоронним дзвоном гупав мій молот. А ввечері я ходив до «Просвіти». Чому?—Ну й скажу: Ґалина там...

Коли я її вперше побачив, я згадав, як малим на селі гуси пас. Отак: весняний ранок, тумани; тепло, хороше... Жовті гусенята на зеленому, а я, малий, щось співаю собі та й співаю... І не знаю: чи той ранок—моя пісня, чи моя пісня—той ранок?

Дивно: на заводі я про це ніколи не згадував. А тепер от згадав. І вже ніколи не поглядав на те мертве крижане око. Ніколи. Це теж дивно: чому саме Галина мені село нагадала? Вона ж не сільська дівчина. Може ніколи й на селі не була. Її батьки—біс їх знає, що вони! Такі лагідні, привітні. Як прийшов раз до Галини по книжку, вони все: «будь ласка, будь ласка!». Не знають, куди й посадовити. Я так засоромився, що аж зле мені стало...

Але вона так гарно говорить- -про садки вишневі, тополі та
про відродження країни... І я- -згадую: рілля чорна,— «гей,
попелясті! Правду кажучи, я- -й забув, як це воно—орати.

Але слухав її і—пригадував. Що-вечера слухав: ходив до «Просвіти». А вдень мій молот похоронним дзвоном... Гупав і думав: мертве крижане око моторошно в небо... Нехай собі дивиться! Аж ось стрінув я Сайгака. Сайгак—секретар нашого райпаркому. З одного села ми, а не люблю я його: жорсткий він. Добивсь до механіка на тому ж заводі зі шклянним дахом, потім йому машиною ногу одірвало. Довго бідкався, а тепер—секретар. Коли на зборах — інтернаціонал, обличчя в нього заразом суворе й світле. Тоді він думає про машину, яка його скалічила, а тепер він її хазяїн. Ще думає: помста!.. Галину й усіх просвічан не з наших він ненавидить. Шипить: «інтелігінція». Це в нього лайка... Хіба ж можна так? За що?!—Не по правді це!

Спинив мене на вулиці та й каже:

: Щось давно, Павло, не бачив я тебе на наших зборах. Диви,—з партії викинем.

Закипіло в мені: що він мені—доглядач, старший?! Відповідаю йому:

: Ходжу на ті збори, де люди діло роблять. Не те, що...

Тоді він:

: Це ж де—в «Просвіті»? Інтелігенція така ділова?! Що ділова то—може... Але—в чому?

Не втерпів я: багато йому в гніві наговорив. Не своїми словами, а тими, що по закутках у «Просвіті».

Він—ні мур-мур. Мовчить і тільки пильно дивиться на мене. Коли я скінчив, він помовчав ще трохи, а тоді й каже, так, ніби не до мене:

: Через місяць завод почне робити.

І пішов...

Тепер вже я—ні мур-мур. Ноги вросли в землю, наче в загусле болото по коліна вліз, і стою. Думаю:

: Прогула революція—все потрощила. На руїнах комашня, порається—невже відбудує?

Ні до чого ці думки! Випростав ноги та й бігцем до кузні.. Скажено гупав, дзвонив мій молот. Ревло горно. Іскри—пожежою. Старий Шльома сміявсь, радів:—От робітник! Із таким і завод нестрашний...

: Який завод? – враз спинився.

Шльома мені:

: Та ж, кажуть, що через місяць завод працю почне. Біда, Павлику: роботу в нас одіб‘є...

Я-ак шпурну я в нього молотом! Добре, що не влучив. А то б— на місці...

Шльома втік, а я кинув кузню розхрістаною й поплентавсь додому. По дорозі—гуррр! Аж здрігнувсь... Коли—ні: грузовик. На порозі хати не втерпів,—зиркнув назад: в бік заводу. На вулиці вже було сутінно, а далекий дах ще ніби світився: шклянним оком в холодне небо. І раптом мені здалось, ніби мертве око—кліп!.. Тоді я що-сили в двері! Перелякана Христя (моя жінка) мені пошепки:

: Що з тобою?! Ти не п‘яний? У нас панночка...

: Яка там п а н н о ч к а?—гримнув я: під серцем знов пекло. Але враз схаменувсь: теплим подихом із хати.—Це - я,—голос Галини.

Увійшов і не знав, що з собою робити. Засоромився так, що в голові—дзвоники. А вона з усміхом:

: Що, ви може під чаркою? Червоний, як мак!

А я:

: Ні. Це нічого... Й замовк: від неї йшли криштальові нитки і я боявсь ворухнутись, щоб часом їх не порушити. Потім трохи насміливсь і бовкнув:

: А наш завод через місяць почне працю.

: Дурниці,—з легковажним переконанням відповіла Галина, в них усе тільки обіцянки.

Хтось устромив мені голку в серце, але я дививсь на неї й знов, як уперше, пригадував:

Весняний ранок, тумани й т. д.

А там, де—голкою, кров: крап, крап...

: «Потім про це»—лагідно прохав когось. Але ж—ні: таки зараз!..—Вона говорила—вперше так одверто—й з моїх грудей їй наустріч залізним рогом-ковадла напружена увага. Щезло її сяйво, розвіявсь ра-нок і я раптом зрозумів: ні, не сільська дівчина вона (ні-би це я раніш думав?) і

зовсім не наша,—чужа, ворожа. Тоді я перестав соромитись і стиха, але непохитно сказав:

: Ні, панно Галино (так і сказав: «панно», а раніш: «товаришко»). Нам не подорозі. А за вами я не піду.

Вона враз спалахнула,—ніби розвинула прапор війни. В гніві вона була гарна й далека. Глянув на неї й раптом згадав:

Я, зашмальцований заводський парубок, коло вельможного ґанку. Гості з'їздяться на бенкет: пани такі чепурні, поважні, а пані—випещені та вабливі. Я на них—вовчими очима, бо в крові—клекіт жадоби...

Певне я й тепер вовчими очима глянув на Галину, бо вона дуже пильно подивилась на мене, наблизилась так, що її подих обвіяв мені обличчя й пломенем мені в вічі:

: Підете.

Що було, не знаю. Ніби пірнув у гарячу вовну. Потім вовна ростеклася тремкими туманами. Все щезло: поцілунок Галини, вона сама, тільки в мозку читко, ніби висічено:

: Приходьте до мене через дві годині.

Шалені дві годині. Я—то малий, слабий і такий боязкий, що аж піт холодними краплинами на чоло; то враз сміливий, дужий, гарячий і—спраглий.

Ішов і все мені:

Я, заводський парубок, коло вельможного ґанку й т. д.

Під дверима: гуп, пуп,—коваль у грудях молотом мені в голову, а в ніс напхали вати. А сам тихесенько стукаю пальцем у двері. Враз одчинили: чекали. Будь ласка,—увела її мати мене в кімнату. Ціле товариство. Сивий туман цигарок... Як із зеленого гаю та в паскудний шинок.

Зустріли гучно. Озирнувся: паничі під сільских хлопців. Пара просвічан, а то—ніби незнані. Один панич верещав:

: Почесне місце представнику пролетаріяту!

Відповів йому так:

: Я вже давно не пролетар. Я—ремісник.

Сказав це навмисно—на прикрість. А сказавши, зрозумів, що це щирісінька правда.-І раптом, ніби піп мене вдруге із купелі витяг. Я-навіть привітно глянув на

паничів. Ну, що ж: я—підручний коваля Шльоми. Шльомі—лихо, й мені лихо. Мені лихо—цим паничам теж лихо. У всіх нас доля однакова, і я між ними—справді свій. Инакше—не сидів би отут, на «почесному місці»: поруч із Галиною. Вона була дуже привітна й уважна до мене, але вже не була такою гарною, як тоді, коли—прапор війни...

А паничі радились. Я зі всім годивсь. Звичайно, такі божевільні кремні, як Сайгак—вороги народу. Потім—у нас: садки вишневі, старий коваль Шльома й т. д. Куди ж тут—комунізм?!

Я мушу лишитись у партії. «Для впливу»,—казали. Я розумів, що на мене покладають якісь особливі надії, та не все мені кажуть. Зрештою мені цікаво було: що ж далі.

Сизий дим по хаті—пасмами. Паничі гомоніли... Часом здавалось: далеко це і вже було колись.

А в серці все стірчала голка. Кров з неї: крап, крап...

II

Тяжка ніч. Привиджалось химерне:

Ніби—збори. Інтернаціонал. Сайгак, як завжди—монументом. Суворий і світлий: помста й перемога.

Спів—все гучніш. Очі робітників горять, а груди гудуть, наче сурми. Аж стіни затремтіли!.. Я здивувався—глянув: звідки сила в них така? Коли бачу: робітники—не робітники, а димарі заводів. Сила їх. Ліс цілий!.. І всі разом:

«Чуєш?—сурми заграли...»

Земля загула, захиталась, підзе̓мним гуркотом відповіла: гурр!.. І раптом співу не стало. Самі гуркоти: гурр. Але вже спокійно, ділово... Що се?—Завод. І наш і не наш: більший. Величезний. Шклянний дах високо—небом. Робітники, як залізні комахи, по містках. А на одному—посередині—чорним велетнем Сайгак. Схилився через поручні й дивиться сумно на мене: в його очах застигли великі сльози.

: Чому це він?—дивуюсь я й-раптом бачу, що я—в труні.

Сайгак тяжко зітхає,-потім каже:

: Винесіть його:-смердить...

: Ні! Я живий!—кричать мої руки, ноги—все тіло, а я—камінем. Труна захиталась. Я раптом ревнув, як бугай, і—прокинувсь...

: Павлику! Що з тобою?!—гарячим подихом в моє обличчя

Христя: тобі щось примарилось?

: Так, відповів я неохоче.

: Що саме?—запитала вона. Я промовчав, а вона, не діждавшись відповіди, якось тепло сказала:

: В мене теж був сон. Тільки радісний...

: Ти не спиш, Павлику?—притиснулась вона до мене всім тілом. Я ворухнувсь...—Знаєш—воркувала мені в саме вухо: мені снилось, ніби я знов робітницею на заводі. А він новий весь, світлий: блищить... Ти такий, як був ще парубком: веселий, добрий. Притиснув мене до стінки й лоскочеш. Мені й смішно

й так радісно...

: Так, радісно,—сказала вона ще раз і поклала мені голову на груди. Я погладив її буйне волосся, відчув, як вона посміхнулась

і так, із посміхом, знов заснула. А я гірко думав:

: «Їй—теж завод. Але радісно. Бо вона... ... не зрадила!»—бухнуло

в груди.

І я вп'явся бездумними очима в пітьму.

Дививсь у той бік, де завод. І поволі морок яснішав. Нарешті, зовсім виразно шклянний дах. Потім—вже не дах, а синій став. І цей став, то—дах. А я—хлопчик на вербовій гільці, над водою Жарко мені й так вабить стрибнуть вниз, а боюсь: високо.

: «Гу-у-у!» Я прокинувсь...

: «Гу-у-у!..» Я схопивсь. Що се?!—Вже сіріло. Христя поралась

коло плити.

: Христю!—й мені перехопило горло.

: Що?—обернулась вона до мене. На її обличчю я побачив

теплий усміх її снів.

: Ти не чула? Ніби завод гудів!—стиха вимовив я.

: Ні,—світло відповіла вона,—це на станції: новий сормовський

паровик.

: Христя росповіла: вчора- -приїхав. Новий, весь зроблений тепер вже. Це він- -весь світ гукає подивитись, який же він блиску- -чий та гожий.

✹ Не втерпів: хутенько вбрався й побіг на місток. ✹
Дійсно—стояв. Стрункий, дужий. Вигнув високі груди, підвів димар-голову, ніби коштовний степовий кінь. Ніби подумав мить, хитнувсь і плавко пролетів під містком.

Я вчадів. Йшов п'яний додому. Сів у куток і завмер. З годину, певне, сидів, а мозок витиснув тільки одне:

: «Невже це правда»?

Не снідав. Стурбував цим Христю.—Ти не хорий?—питала трівожно. Я тільки знов, як уночі, погладив її буйне волосся, підвівся й пішов...

Куди—не знаю. День видався погожий, морозний. Люди кудись поспішали—бадьорі. Дзвінко стукотіли кроки. Й раптом мені здалось, що від учора минуло рік, два, три... Що все сталось по Сайгаковій мрії: люди всі на праці, тільки я...

«На село»!—блимнуло в мозку, а сам, не знаю—як, опинивсь перед паркомом. Глянув на знайому вивіску, ніби вперше її побачив: така ж вона своя! Затрепотіло в грудях.

«Звичайно!—сам собі—помирюсь із Сайгаком. «Просвіту» ік бісу! Кузню кинув, на завод піду»...

І я в три кроки вибіг по сходах. До «управдєла:

: Сайгака можна бачити?

Він, не глянув на мене:—Зайнятий. Почекайте.

Я присів на вікно. Але хіба ж я міг всидіти?! В мені бухкотіло. «Управдєлу»:

: Чули?—на станції: сормовський...

: Знаю,—одрізав він так, ніби все на світі знав із тих папірців, що купою лежали перед ним...

Я терпляче почекав із півгодини. Тоді вже пригадав, що в мене справа пекуча: вчорашні паничі... Та це ж контр-революція. Рішучо пішов до дверей і одчинив: коло Сайгака сиділо двоє і про щось поважно розмовляли. Сайгак почув, як рипнули двері, глянув невидючими очима й—рукою: «щезни», мовляв.

Чорні очі «управдєла» насмішкувато стрінули мене:—«Я ж казав»!

В грудях закіпало: звичайно,-
до того звик. Але ж не той-
рей. Сайгак глянув—пізнав-

-робітник уміє чекати, бо він
-час тепер! І я ще раз у две-
-мене й раптом потьмарився.

 Тоді я похапливо:

В мене важна справа...

Треба було поволі сказати, а то вийшло... ну зовсім не те.

: У всіх важні справи. Без діла ніхто сюди не ходить. Зачекай,—одрубав і знов до своїх.

Аж в очах мені потемніло. «Це він, певне, мститься за вчорашнє!»—промайнуло й раптом я пригадав свої сни, сормовський паровик і хотів так щиро, дружнє гукнути:

«Стешко!»—бо пригадав ще, як ми вдвох гуси пасли.

А вийшло тихенько й жалібно, ледве чутно.

Сайгак десь певне й не вчув...

Трохи згодом уламалось перо й встромилось цурпалками в клаптик паперу. Потім вже оливець, танцюючи виводив:

«До Райпаркому... Заява. Прошу мене виключити з партії. Павло Щовб».

...Постукавсь твердо в двері.

: Ах, це ви? Будь ласка, заходьте. Пробачте, в нас ще не прибрано, Галина певне спить...—Галю?

Звідти дзвінко:—Що?

: Вже встала,—зраділа мати. Пробачте, я зараз...

І вона слизнула до коханої доньки. Через мить вискочила:

: Пробачте. Може ви до нас? Але не прибрано...

: Нічого. Я тут зачекаю. Ми—звичні. Навмисне так. Вона якось крутнулась, ніби фецнула й—знов на поміч до доньки. За дверима знялась така метушня, що я думав—хату перевернуть. Коли-ні: на підлозі окурки, бруд учорашнього шинку, постіль не прибрана... Проте сама Галина чепурна, як завжди. Однак—чого це їй бракує? Ніяк не міг второпати. Ніби й не вона це. Але глянув у куток, де столик, критий запорошеним сатином, із ріжними шкабатурками та пляшечками, і—зрозумів... Аж погано мені стало.

Галині дуже не сподобалось те, що я виходив із партії. Мене це розгнівало: ач, знайшли собі попихача!

: Я їду на село: до сво—-їх, сказав я їй твердо.

Даремне. Там і без вас є-люди. А от тут,—кисло відповіла вона й не спалахнула гарним гнівом, як учора.

Тільки на прощання якось чудно посміхнулась: — Не забувайте. Поплентавсь приголомшений додому. Тяжкий день: втратив Сайгака, втратив партію, втратив Галину... Не її, правда, а щось инше, багато краще за неї... Та—все одно...

А вдома, як навмисне:

: Мамо!..

В чорній хустині з білими краплинками, як старий ремінь зморшками обличчя, а в тих зморшках — дрібнесенькі світлі краплинки. Зазнала лиха!

: Павлику! Як же ти виріс. Здоровий такий,—крізь сльози всміхалась. Справді, я б її всю стареньку, зсохлу міг посадовити собі на долоню...

Оце—приїхала: землю нарізують, а нас із Христею двоє. Господарство поправилось: з Івася — добрий хазяїн буде... Тільки— лихо: податки!.. Ніяк не доб'єшся: що, коли й як. Коли б я— городський: все знаю.

: Мамо! А ми трохи не розминулись. Оце я зібравсь до вас. І старий ремінь радісно морщиться й ніби світить... Мамо!

III

От я і вдома: в своїй хаті. Дивно: в «своїй». Як гуси пас, тоді твердо: «моя». Хоч мале, а знало: хазяїном буде. А потім потюпав до міста за тим роспеченим кремінем, Стешком. Там все — чуже, наймане. А як прийшла революція, то вже й наймати ні в кого стало. Повинний був себе хазяїном усього відчути, та—ні: не відчув. Дивно якось: усі хазяїни й заразом усі в наймах. А тут, на селі, все ясно, ну; зовсім по-старому: садиба—на вічне, а земля... Хіба ж хто вірив, що через дев'ять років вона буде не своєю? От тільки боязко трохи, як би часом старий пан не повернув. За кожним був гріх і кожний боявсь кари й помсти. Як би не це, давно здобули б глибоко поховані рушниці й ба-ба-бах! на тих ненажерливих «рогатих», яким усе дай та дай...

Спочатку спробував госпо- -дарювати, але вийшло як
той ведмідь сербіяна, що під- -дудку його, чумазого, тан-
цює. Як раз підручного ко- -валя — Пилипа до війська

забрали й він радо запросив мене. Знов гупав—дзвонив мій молот. На все село. Аж у лісі свій коваль завівся: я—дзбім, дзбім! а він здаля—дзінь, дзінь: підківки мавкам на чобітки. Наша хатинка—на горбочку: чепурненька, біленька, хитро розмальована. То все Настя, Івасева молодиця. Славна, працьовита. Христя скоро з нею подружилась. Христі на селі подобалось: все рукою: своє,—або в льоху, або в коморі. Не треба що-ранку на базар. А праця—та хіба ж жіноча праця не скрізь однакова? Наша хатинка—віконцями на захід. Коли сонечко за сизий ліс гулькне, тоді вогники рожево всміхаються йому вслід. А потім чекають у синій задумі на південь другого дня, щоб тоді срібним сміхом його привітати. Тоді ж, звичайно, дядько Пилип лишає працю й каже: «треба попоїсти». Але мій молот не хоче вгамуватись. Бо ж він вже не «упокой»... Де там? Мрійником став на селі мій молот і все дзвоне-видзвонює пісню-мрію:

«От—мала кузня. Потім—більша. Тоді вже—гамарня. Залізними хвилями плинуть гуркоти до зеленого лісу й мавки зі сміхом на них гойдаються. А хатинки—всі білі, всі чепурні як моя: добробутом пишаються... Хіба ж не можна так, щоб не лізти в ту чадну, смердючу дірку?..»

Гу-у-у!—тужно гукає с-поза лісу, з залізниці Сормовський!—здрігаюсь я й раптом думаю:

«Коли глянути з Нагорної, инші заводи щоглами-димарями,—ніби руки вгору: погрожують. А наш електричний велетень, такий певний своєї сили, руки склав і синім оком просто в небо...»

Тоді мій молот гнівливо:—навіщо це? Ну, нáщо гарячкувати, кидатись на всі боки?! Особливо, спочатку: приїхав, озирнувся,—ка-зна що! Сільпред та секретар—бодай про них не згадувати. У преднезама хата—куди куркулям. А добрà—на всіх незамів вистачило б. Комсомол—хлопці від набору ховаються: собак на селі підстрелюють, бешкетують... Обуривсь, захвилювавсь: я-ак?! Та в нас таке робітники й день не терпіли б! Враз усіх у «чеку» зачкурили б!.. Злякались, приходили до мене з самогоном: миритись. Я їх до хати не пустив,—але чомусь тоді ж пригадав: «До райпаркому.—Заява» й т. д.

І враз заспокоївся: мені—що?—не я їх наставляв...

✱ І дзвонив—видзвонював мій мрійник-молот пісню-мрію: ✱
«От-мала кузня. Потім—більша. Тоді вже—гамарня. Залізними хвилями»...

Одної ночи таки домріявсь. Не мій молот у кузні, а я—в хаті, на печі.

Вже певне десь другі півні проспівали, коли раптом чую: дзьорк, дзьорк, дзьорк!—у шибку. Так дрібнесенько... Ніби десь близько незримо тяжкий грузовик прокотився. Так пóтай, що ні ґрунт, ні стіни не обізвались. Одна шибка помітила—злякалась—затремтіла... Івась притуливсь до віконця. Потім дзвякнула клямка. Потім щось всунулось у хату. Потім ще раз дзвякнуло. Вже не клямка, а...

«Рушниця!»—раптом подумав я й чиркнув сірник.

Пітьма трепихнулась, відхитнулась і в мене напружено вп'ялись дві парі чужих, ворожих очей.

«Бандити!»—блиснуло в моїй голові. Я легко зістрибнув із печи й почав засвітлювати лямпу. Шкло не лізло на місце, бо мої руки дерлись назад: вхопити за два горла, що й не дихали ззаду. Вони вже зважили: хоч хлопці й здорові, а не встоють. Однак, коли жовтий вогник підсліпувато й заспано глянув на образи, на стіл і на дві кремезні напружені постаті із карабінками на руці, щільно притиснутими вздовш довгих кожухів, я досить привітно сказав:

Сідайте, хлопці. Поговоримо.

Невже ж не скористати нагоду так близько розглянути ту шашель, яка підточує й т. д.?

Даремне я сподівався на щось дуже цікаве!—Спочатку старший з них, отаман, запускав мудрі слівця. Подумаєш,—вчений! Але в другого хлопця, сотника, знайшлась пляшка доброго самогону,—випили по чарці й усе стало ясно.

Ще перелякана (за мою долю) мати завішала вікна, поставила холодець на стіл, і ми трохи не до ранку мирно випивали (потрохи) й балакали...

Звичайнісінькі сільські па- -рубки. Навіть темніші за багатьох. Слухав їх, дивився- -й розумів: не всі ж можуть терпіти п'яного сільпреда та- -розбишак-комсомольців?

Вдень мені Івась росповів: спочатку приймали, бо боялись:
помстяться; а потім—жаліли: куди ж їм приткнутись?
: Вони й до преднезама заходять,—таємниче сказав мені Івась.
Все село знало, хто се по ярах уночі вештається. Але мовчало.
Почасти—боялось. А більше—знало, що то діти його мовчазного протесту—уночі по ярах...
Гуп, гуп!—міркував дзвоном мій молот. А я—а мені зрештою
було дуже цікаво: що ж далі? Це як тоді: з паничами. І, як тоді:
їм—лихо, селу—лихо, мені—лихо. У всіх нас доля однакова.
Ну й—свої!
Не раз і не два тремтіла налякана потайним грузовиком шибка
й у хату сунулись темні потвори моєї мрійности—звичайнісінькі
сільські парубки, яким—от зіма й нема де приткнутись...
Івась поїхав до міста по решту нашого добра. Я дав записку
Івасеві. До Галини. Мені ж треба було инколи й почитати. А де
тут книжки, не знав.
Івась привіз мені з міста зашитий у шапку лист. Лист трохи
снігом підмочило. Однак, я розібрав:
Івась їй росповів про бандитів. Вона дуже рада. Проте в місті
я був би потрібніший...
І знов я відчув: вони на мене покладають особливі надії.
... На всяк раз: книжки я можу добути в сусідньому селі у
попівни. Там є теж «Просвіта».
У сусідньому селі драмгурток готував до постанови «Сватання
на Ганчарівці». Я вже підшукував собі ролю.
Коли враз
Сайгак приїхав!
Загомоніло село: у бідної вдови Ярини (хата—похила, стріха—
чорна) син—комуніст. Та не простий—начальство...
Мене він стрів:
: Ти—тут?
І пішов. Не вклонивсь. Руки не простяг.
Я промовчав. Не тільки устами, а й серцем. Нехай! Кілька
день він сидів тихо у по- -хилій, холодній хаті.
Я злорадствовав: чи ж не- -сповіщали тебе про те, як
твою матір- -кривдять?

Але ж —кремінь. Сам терпить, і всі—терпи.
Сидів ні мур-мур. Ніби нічого не бачить, не чує.
А потім я-ак зайдеться!..

Сільпреда й секретаря—змило. Так і не побачили їх. Щезли. Преднезам закрутився дзиґою. Але чомусь не чипали. Заголосили баби, до військомату своїх «комсамойлів» провожаючи. (Звідтам половина з них—простісінько в льох).

Село—як роздушений мурашник. Збентежені. Перелякані. Приголомшені. Головне: хто? що?—Ніби все само собою робилось... Аж ось одного ранку приїхали з повіту москалі й прилюдно розстріляли преднезама.

Гахнуло село. Пошепки по кутках росповідали, як Сайгак із парою сільських таки хлопців (хто б подумав?) коло преднезамової хати на бандитів чатували. Однак втікли. Певне тому, що Сайгак на костилях. Стрілянину, правда, всі чули, але ніяк раніш не могли добитись, чому? що?

І тоді ж (того ж страшного ранку) ніби невідомо звідки на селі з'явились цілком нові люди. Правда, всі їх пізнали: свої ж односельчане. Всі така голота, хоч вимітай. Але де ж вони досі були? й нікуди не виїздили... В школі з'явився вже справді новий вчитель і одного вечора там ще недоладу, але дружно залунало:

«Повстаньте гнані і голодні...»

...Як глянути з Нагорної, инші заводи щоглами-димарями,—ніби руки вгору...

Гнівливим протестом гупав—дзвонив мій молот. Самітній, але від того ще дужчий...

Я бачив:
село рішучо збіралось лізти в чадну, смердючу дірку...
Ще бачив:
одного вечора Сайгак розмовляв коло тину з моєю Христею. Побачив мене й пошкандибав геть. Я навіть не спитав Христю, чого він...

В голові гост- -рим ножем:
«Невже ж не міг зайти до- -хати й так просто, як ко-
лись: Павло! Ти- -щось і т. д.?!»

Вже не голкою, а залізним рогом ковадла мені хтось у серце штурхнув. Аж ухопився за груди. Потім сів у куток. Дві години сидів. Потім забухкотіло в грудях. Я підвівся й так—ні до кого:

«Ти—ось як? Добре. Поміряємось...»

Тої ж ночи, як проспівали другі півні—потайний грузовик. Потвори моєї мрійности аж посиніли, голодні: цілий тиждень у лісі в снігу. А зараз—не втерпіли: все одно—смерть...

...І до ранку ми радились.

IV

Тепер вже трохи лишилось.

Я—в лікарні. В покою тяжко оперованих. Білі стіни, блискуча підлога, біла тихенька жалібниця-сестра. Люди нерухомі. Де-хто вмірає, більшість—одужує.

Як це сталось, пам'ятаю почасти сам, а решту мені росповіли. Насамперед: тихенька сестра була просвічанкою, а тепер—ні. Бо силу просвічан арештували (Галину теж), а решта розбіглась. Та про це я не думаю... Справді! Тільки так: тяжко чогось, як згадаю...

А на селі ось що трапилось:

Вдень вони (бандити) спали в нас на печі. Тільки смерклось, мати позавішувала вікна, знайшлось аж три пляшки доброго самогону. Почали пити... Пили годин з дві.

Шалені дві годині. Я—то малий, слабий і такий боязкий, що аж піт холодними краплинами на чоло; то враз сміливий, дужий, гарячий і—спраглий.

Несподівано скоро сп'янів. Почав росповідати своїм вірним товаришам пісню-мрію мого молота:

: «От—мала кузня. Потім—більша. Потім вже—гамарня...»

«Мавки гойдаються на залізних хвилях?—Га, га, га!»—божевільно реготали вони...

Спочатку мені здалось, що вони регочуть із задоволення від моєї пісні-мрії. Це мені сподобалось і я навіть підгагакував їм.

Навіть перепиту- -вав: «правда—добре?»

А коли скінчили третю пля- -шку й не було четвертої, я

раптом зрозумів, що вони- -глузують із мене. Тоді я

схопив усі три пляшки в одну руку й націлився отаманові в голову. Аж раптом: рип,—на порозі... Сайгак!..

В першу мить усі схопились і скам'яніли. Враз протверезились, але ніхто не пригадав, що Сайгака самі покликали й на нього чекали.

В другу мить отаман почав підносити свій карабін. Робив це він, звичайно, хутко, може й ураз, але здавалось : роки біжать. В третю мить я зі страшною силою пустив отаману пляшки в голову. Тоді ж щось гахнуло збоку.

Далі мені росповіли:

Сотник стрільнув мені під паху, а Сайгак сотнику—в скроню. Влучили обидва. А я влучив отамана так, що він уже й не підвівся.

Сайгак сам зараз же перев'язав мою рану. Казали, що зробив це він краще лікаря. Тої ж ночи ми вдвох приїхали до повіту. Сайгак—цілісінький, а я—напівроздертий, непритомний. Але в повіті не лишились: куля сотника була якась погана й врятувати мене могли тільки великі знавці. Тоді Сайгак показав, що він вміє творити чудеса й часом забуває своє залізне: «терпи». Раненого короля, певне, не перевозили так, як мене. В місті він що-дня двічи навідувався до лікарні, але його не пускали до мене. Аж сьогодня я побачивсь із ним...

Сталося це так:

Зранку—день погожий удався—перший весняний день. Про це я дізнавсь ось як:

Білі стіни й біла тихенька сестра разом усміхнулись: сонцю. Тоді—бурулька над вікном. Я побачив: крапля затремтіла на її кінці, блиснула й—упала. За нею ще, ще... Коли мені почало здаватись, ніби я виразно чую дзвінке радісне хлюпотіння під вікном, прийшов Сайгак.

Сів обережно на стілець і почали—так, про ріжне. Про все те він чомусь—ні мур-мур. А сам—світлий, тихий якийсь. Навіть не пізнавав я його. Навіть здавалось, що це не він, а біла тихенька сестра- -жалібниця...

Крізь вікно на нас здаля- -примружився димар заводу. А чорну пишну гриву поло- -скав у теплому вітрі... Читав

я десь: давно на півночі жили велетні ґерої. Здається, скальди.

Так то був скальд — той димар.

Сайгак теж на димар подивився. Я стиха:

: Стешко! Цей—теж? А наш?..

Стешко весь трепихнувсь, щось хотів сказати, але враз стримав себе. Тільки, коли вже прощались, він раптом:

: Наш завод працює. Тебе зачислено слюсарем. Видужуй.

: Стешко!—рвануло мене...

Він злякавсь і приклав палець до уст:

: Тс! Це заборонено тобі казати...

Й посміхнувсь так по-діточи, що я враз згадав:

Весняний ранок, тумани, тепло-хороше, пухнаті ґусенята, а малий Стешко співає собі й співає...

Любий Стешко!

. . . .

Оце росхвилювався, пишучи, й кров поточилаь із рани. Сестра хотіла забрати зошит, та я обіцяв не писати. Тільки один рядок:

Сестра так сумно, сумно дивилась на мене...

Чи видужаю? Ні, ще трохи: Коли глянути

з Нагорної—світлий велетень склав

могутні руки й синім оком

вимірює небо... Чи ж

видужаю?..

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК
МИХАЙЛО ЙОГАНСЕН
МИХАЙЛО ДОЛЕНҐО
ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ПОЕЗІЇ

ШТОРМ

Хвиля біжить, спішить, спотикається,
Гребінь злітає, сковзається, падає,
Потім обвалом в основу б'є—
Тільки рев, тільки ґрюкіт.
Куряву білу піна несе
На хвилі хребті зеленавім:
Лава на лаву.
Підкрадається друга з береґа хутко
Збити в ноґи з откотом;
Гравій шершанням у спіхові.
Але його як зав'є,
Як закружить, зачеберне,—
Тільки піна кудлата назад
Божевільно-рожевим сміхом.
Виростає гроза:
Реґіт ґрадовий з ґромом у ґруди залізні...
— Утікай:
Буде пізно!

В. ПОЛІЩУК.

АРТИСТЦІ ЙОЛІ-БАРВІНСЬКІЙ

РОНДЕЛЬ

(Матроси—лірики моря).

Пливуть кораблики морями
У неминучий океан.
Снується сон в зімовій рамі,
І сходить сонце між ліан.

Серед облуд, серед оман
Це ж Ви в середнєвічній драмі.
Ще промінь — і спливе туман
— Пливуть кораблики морями.

Й під кораблиними серцями
Новий заворушивсь титан.
Ще мить і задзвенить пеан:
— Пливуть кораблики морями
У неминучий океан.

ВЕСНА

На зіми нескінчену поему
Упала, ростала веснинка—
Перша тема
На останню білу сторінку.

Іду поважний, похмурий і мрію
Про щось... про поділ земельної ренти.
А навколо ґрають, пустують дурні веснові́ї
І сміються з мене, інтеліґента.

Гей, що солодким духом цигарки
Пихнув на мене старенький робочий.
Наче воно не зіма й не Харків,
А степ полином пливе і лоскоче.

І от стою... і думаю так приближно:
Вірю: зробимо весну на світі.
Щось підходить близько, ніжно:
Товаришу, дозвольте прикурити.

М. ЙОГАНСЕН.

ГЕРМАНІЯ

Це в небі сірому ґазети
На заході вже стиґнуть хмари
Знайомих кольорів і ждеш ти,
Чекаєш зорами на блискавок удари.

Як очі пролетарськоґо поета,
Мовчить співуча, кара височінь,
А в лабіринті фактів, змоґ, причин
На кам'яному ґрунті простих ліній
Готує думка вибухові вчинки.

ГАНОК

Гудки та хмари. Краплі з криші,
Мов ледве чутний дзвін пісень.
На тлі затриманої тиші
Вже вимальовується день.

„Колись" і „десь" є тут і зараз!
Передзвенівши вмерти снам!
Бо ґуркотить, як синя хмара,
Лиснючи в тумані, трам.

М. ДОЛЕНГО.

ЧОРНІ УРИВКИ

I

Далеко десь кричать гудки.
Куди, куди з залізного полону?..
Далеко десь
і дим, і жах, і пострілів далекий пломінь...
Далеко десь...
Іду.
Кому, кому оці заплакані огні
і порозбивані вітрини?
Нащо ці сльози?..
Мов по інерції вагони в далині
біжать без паровозу.
Забутий прапор ось:
він до стіни приколотий багнетом,
його зірвать нікому не вдалось.
І важко цокають мої заковані щіблєти.
Так.
Розбита станція... в провалля видно зорі...
Лиш вартовий стоїть біля вікна,
за мною стежить мертвим зором.
Кому, кому оці заплакані огні
і порозбивані вітрини?
Нащо ці сльози?..
Мов по інерції вагони в далині
біжать без паровозу...
...без паровозу...

II

Стоїть на фоні
заляпаної мозоком стіни, в струмочках крови
і хилиться все нижче...
Дивись під вії золотисто-сині:
озера. Тьма.
Немов поверхня місяця, вода переді мною.
Із очеретів човен тінню виплива,
на човні двоє.
Дивись під вії золотисто-сині:
од лихтаря огонь
і на снігу холодні довгі тіні...
Дзвонять (так одиноко і далеко, мов
на пожарищі сльоза об камінь...)
Дивись під вії золотисто-сині:
Акації шумлять, а білі пелюстки
на лаві і в твоїм волоссі...
Про це ще згадую так гірко і так ясно я,
ще й досі.
...акації шумлять...
Я мимо.
А позаду десь
лежить роскинувшись вона
і місяцю в-останне віддається...

III

На площі я.
Проміння точиться на статуї, на лати
і на замки янтарную кладе печать.
Застряґла ніч у циферблаті,
спинила час.
Куди ни ґлянь—асфальт і провода,
Які нещодавно мотала буря,
немов волосся в час кохання...
Там: ніс орудія повітря нюхає
над муром,
набоями опоросився кулемет.
А хтось стоїть, чекає хтось
і руки він простяґ, немов перед прощанням...
Отак, стоять, не мислить і не знати.
Хай щоки м'ні баґряним холодом торкає
і тяґне вдаль за це Сьогодні,—
отак, не мислить і стоять.

IV

Цеха. Цеха.
І порох на станки осів,
немов на золотом тіснені томи, в якійсь бібліотеці...
Ремінний шум,
зелений шум
за мною вже не поженеться,
ремінний шум,
зелений шум...
Колись і я тут пальці молотком не раз збивав
і на дзвінок ішов
такий веселий і в смуглявій блузі...
Ще вчора йшли на смерть мої останні друзі,
й ніхто не вийшов із огня.
Уже не буду я ні в „Гарті“
ані „в Плузі“,
кому ж декретом я?..
Дзвеніть, підковки, синім дзвоном,
нехай волосся димарів
шалений вітер юно гонить
знов од зорі і до зорі.
Дзвеніть, підковки, синім дзвоном;
нехай сьогодні я чужий,
але настане день червоний,
такий червоний любий мій.
І скаже хто, що в дні знемоги
продався за червінець я...
Роздайтесь, світові дороги,
я хочу бурі і огня!
Нема людей,—нехай тумани,
з розгону хай—об груди грудь,—
але з'явивсь нам океанно
Землі нової юний рух!
Цеха. Цеха.

V

Вже місто за мною,
круг мене—нікого.
Лиш вітер рукою—
сніжинки під ноги.
Сніжинки, сніжинки,
я в муці, в знемозі,
підковками дзвінко
не б'ю по дорозі.
Куди ни погляну —
ні хати ні знака,
на місяць туманний
не виють собаки.
Пустелі, пустелі,
мов мертвих обличчя...
А зоряна стеля
кудись мене кличе.
Нарешті, за гаєм:
за хатою хата.
Чого ж я блукаю
як Марко Проклятий?..
Чи сніг, чи утома,
чи сон мені сниться:
на призьбі знайома
сидить молодиця.
— Ну, здрастуй, говорю,—
од неї ж мовчання.
І дивляться зорі
на очі кохані.
А очі не бачуть,—
упав на коліна,
цілую і плачу,
кричу мов дитина:
— Хіба ж я забуду!..
А сльози водою.
Шалено до грудей
припав головою.
Встаю, мов заклятий,
цілую в-останнє.
Із кожної хати—
на мене мовчання.
Село вже за мною,
круг мене—нікого.
Лиш вітер рукою—
сніжинки під ноги...

1923 р.

В. СОСЮРА.

ІВАН ДНІПРОВСЬКИЙ

ПІД ЧОРНИМ ПАРУСОМ

ОПОВІДАННЯ

I

ТИСНУВШИСЬ на купу, хмари з жахом, заніміло ждуть невідомого. Тільки над містом тікає росхрістана хмарина та оглядаються купки втікачів геть на обрії, готові пірнути за сіру смужку землі. Сонце розстрілює хмари й вони болісно потягаються в крові. Над чорним лісом труб трівожно вигукують гудки. З покривлених будівель посьолку виходять робітники. Високі будівлі кинули довгі фантастичні тіні.

Бондарює.

Гуде.

Доштрикує гострим промінням нерухомі хмари сонце.

Разом з гудками прочунює місто. На купах каменю дзвенять кирки. Містично розгоряються казани посередині вулиць.

Спочатку то там, то там фігура, потім хвіст, потім купки, а потім вулиці наливаються рухом ніг, голів, капелюхів і кашкетів.

Місто дзвонить, довбає й креше.

Макарій Михайлович Гамарський прокидається разом з гудками. Обережно на локтях випростує тіло й спускає ноги в пантофлі. Через хвилину тихо з відром у руці, накритим газетою, рипає він рипливими дверима прохідної кімнати, простує темнуватим коридором до дверей, де висить довжелезна інструкція коменданта будинку з печаткою, потім іще раз повертається тим же шляхом, несучи величезну миску з водою. Довго порається біля примусу, нагинається до маленької шафки і, легенько спускаючи абзаци черевиків на кольоровий килим, п'є навстоячки чай, тримаючи двома пальцями шклянку, а долонею та иншими паль- -цями підстаканник, щоб часом не зробити якогось зву- -ку. Пучками пальців бере зі столу портфеля й так несе- -його аж за двері, де зручним

звиклим рухом кидає його під пахву, кидає коротке зітхання
і тінню виходить парадним ходом на вулицю.
Пекарню «хапео» ще зачинено й біля дверей покірно вартує
довгий хвіст спідниць, капелюхів і звичайних хустин.
Чорни казани, що з'явились на розі Пушкинської та перевулка
Свідомости, ще кілька днів тому кадили на вартового біля
будинку Раднаркому, пересунулись на ріг Чернишевської й кадять
димом на вікна й стіни ГПУ. Їдючий дим хапає сизими смердячими
хвостами тендитних гостроногих панночок. Вони одбиваються
од диму кісейними ручками, гнівно морщать фарбовані
губи, міряючи швидкими очима подовбану панель до парку,
й скакають рішуче в дим, що потім крутиться, чіпляється за
сухітні акаційки, повзе по жовтих облуплених стінах «Червоного
Шляху» й десь на дахах лягає безсилий і покірний.
Казани горять і над ними танцює марево. Босі, попечені
й засмальцьовані фігури плазують на колінах і ростирають
дошками чорну палючу смолу. Біля казанів залізними лопатами
вертять палючу масу. Оддалік на асфальті горілиць і ниць
спочиває зміна. По боках вулиці симетричні купи смоли.
А повз будинок ГПУ йде з кирками фаланга робітників, трощить
камінь, вивертає ломами старий з вибоями брук й йде просто на
дерев'яний будинок, що став поперек, загородивши дорогу на
вулицю К. Лібкнехта. Будинок тріщить під навалою лопат і сокир.
Грузовики важко сопуть, непокірно йдучи задом у провулок.
Місто кує, меле, креше й квилить тоненьким зойком.
Ще здалеку, помітивши спереду казани, лице Гамарського стає
тихим, м'яким, веселі рисочки вискакують на лице. Випинає
груди й ритмично йде на дим. Зупиняється на мент біля
плакатного циліндра, задоволено дивиться на казани, на
засмажені груди робітників, уважно обмацує очима афіші
й знову ритмично йде через парк.
Минаючи казани, він завжди чомусь згадує минуле. Підпілля.
Дим перших кривавих повстань більшовицьких гарнізонів,
мітинги в робочих посьол- -ках. Тоді ніхто не думав
про брук. Тоді смирно—зля- -кано стояла хатина, що її
наказали зрити й вивезти- -геть за місто. І багато-

багато думок. Пригадуються обличчя старих партійців. Старих партійців усе менше, менше. Через десять—п'ятнадцять років залишиться купка. Прийдуть нові, що виросли й виплекались у вогняних вихорах революцій... А там, із небуття йдуть та йдуть нові покоління. Земля сміється...

: Заводи... На вулиці заводи... Чудесно!

А все ж таки, яка це каторжна робота... Кожний крок, кожну крихту землі щільно залити асфальтом.

Знову зітхання падає під ноги.

: Як довго ще нам будувати...

А ззаду гудуть і крешуть кирки.

В установу першими вскакують машиністки.

Коли бурхала революція, коли працював він у київськім підпіллі, жіночі капелюшки дражнили його очі. Ольга Михайлівна, хоч мала капелюшки, але зав'язувалась хустиною й хустина так личила до її повновидого обличчя з пікантними хтивими губами, що напружено чекали мужеських поцілунків. Потім вона повитягала з гардеробу капелюшки. А потім він сам торгував для неї капелюшка. Тепер дивиться без злоби, покірно й прихильно.

: Я думаю, при комунізмі всі будуть носити капелюшки. Та ще такі, що нам і не снились.

Зранку установи на фоні синього неба курять велетенські труби. Ближчі—великі, грізні хотять вчепитись за синьку неба, а ті, що далі—тончі розбігаються по горбах і собі, дивлячись на більші, заздро курять і курять, немов поставили мету закаптити й отруїти все небо. Чорні велетні обступили місто і воно разом із ними пливе кудись звучне й димне під чорними парусами.

До службовців суворий. Все це «братія». Комуністичне поводження ще їй не втямки.

Діло! Канцелярія стука, скрипить, шелестить і дихає крізь вікна густим синім тютюновим димом. Обличчя заклопотані, серйозні. Очі щось знають таке, що- -за двері установи не має вийти. Це — канцелярська- -містика. Гамарський знає це. Бо коли вже лапчата стріл- -ка годинника намагається

підстрибнути до XII, а друга похожа на медальйончик, от-от зіллється з IV, як на обличчях гасне містика, і вже можна сказати напевне, що машинистки зібрали в сумочки і пудру і шматочки дзеркал, ждуть тільки IV, і що вони нічого особливого таємного не знають.

Тому суворий. Коли немає нічого екстреного, а машинистка Чехова вже дочитала якісь там «Трущобы Петербурга», Гамарський навідується до машинисток і пробує навіть пожартувати.

: О-от! Чули? Приходить в Італії один ксьондз до лікаря з шлунком... А той йому: «Ви, каже, вагітні, ваша ексцеленціє...»

Машинистки розсипаються живицею сміху.

: Так, так... Це сьогодня в «Комуністі» є...

: Макарію Михайловичу,—підіймає до начальника блискучі сливи очей тов. Чехова,—ну, скажіть, будь ласка, що за дурниця? Що це таке? От сьогодня в «Пролєтарії»... одну дівчину названо «Октябрина». Ну, для чого це? Хіба не краще: Таня? Шура? Клава?! Ну, а голубливо, пестливо ж як?.. Октябрушка... Октябруня... Бруня... Чому не по людському?.. Я би... своєї дитини ніколи так не назвала.

: Ще нічого «Октябрина»...—обзивається тов. Курочкіна, ховаючи в столик якісь «Приключения»,—а от... Облігація... ну, а як її чоловік зватиме? Або листа до неї писатиме? «Моя кохана Облігація»!.. Смішно... їй богу, смішно...

: Хм... Смішно... А от римські матрони колись носили на стрічках відзнаки своїх чоловіків... З слонової кости... Ще й хизувались одна поперед одною... Смішно?.. А тоді це була мода. А через двадцять років отак колись прилетите аеропланом на службу... Або на вечірку... А молодята на вас пальцями... та з реготом: от наша «Таня» на службу прилетіла...

Живиця сміху розсипається по машинках, циркулярах і томах «ісходящих».

Потім знову суворий.

До касирші:

: Товаришко... Я вам казав:- -Без мого підпису ні одного
ордера не оплачувать... Візь- -міть це на увагу. Инакше всякі
видачі вирахують з вашої- -зарплати... В останній раз.

Дзвінко сиплють по східцях задоволений настрій службовці. Одні дають дорогу, инші випережають і пахучою теплою отарою протискаються на вулицю.

Місто курить димом, порохом, клацає, меле, туркоче й креше.

... Трудова пісня революції.

II

Кватиря № 3 клекоче.

Кухня напхом напхана женщинами, казанками, ваганами, примусами. Плита тріщить, сопе й блює крізь кастрюлі червоними язичками.

Стомленим рухом Гамарський вішає на гачок капелюха й так же стомлено загортає рукою пухку фігуру Ольги Михайлівни. На її лиці теж містика господині.

Спочатку він:

: Я найду тобі, Тосю, посаду друкарщиці. Ну хоч би й у нас. Навіщо дома? Це ж так ціле життя біля кухні змарнуєш.

Обідали в ресторані. Потім Ольга Михайлівна завела примус.

А потім:

: Я не можу їсти всякої здохлятини. Я сама мушу купити, я сама мушу приготувати страву. Свіжу, хорошу...

Зітхав. Дозволив. Звик.

Тепер Ольга Михайлівна дзиґою кружляє по коридорах до кухні, од кухні до себе.

На столі бутилка наливки з химерною фарфоровою затичкою. Тендитно дзвенять рюмочки. Ольга Михайлівна пильно слідкує за кожним рухом Макарія Михайловича, немов причащає його стравами й наливками. Куриця, начинена срібним рижом, смашно й ласкаво лежить на тарілці, повернувши до Макарія Михайловича золочений бік. Чорняві розварені пахучі сливи обложили золотобоку курочку. На вазі парують плитки власноручного пирожного. Яблука, горіхи виглядають с-під фарбованих фартушків карамелі.

: Можу тебе потішити:- -Валентина їде до нас.
Довго через миску совае очи- -ма по паперу листа, оглядає
на конверті не- -ясно вибиту дату.

: Вона назавсігди розвелася з чоловіком.

: Харрашо.

: А та ідіотка Рівкіна знову засмітила каналізацію... Це ж—жах. Я не бачила більш брудної жінки за неї. Не встигли вчора очистити... Два мілійони з нас... А вже сьогодні знову давай мілійони. Я відмовилась. Кран зіпсуто... Води спинити не можна. Біжить через верх. Я винесла дванадцятеро відер води. Тергелиха теж винесла з десятеро. А її прислуга пере на кухні, вода під неї підпливає. «Та візьміть, винесіть, кажу».—«Мені, каже, бариня заборонили»... А «вихователька!» Ти знаєш? Оте маленьке—йому шостий рочок іде—воно вже занімається онанізмом. А до неї:—«мама, ти—дура!» Розумієш? Ото проснулася я. Лежу—вставати не хочеться. Все чую, що за дверима робиться. Лежить вона. Хлопчик по ній ходором ходить. А потім цвірінька: «мама, дай я посмотрю, откуда я взялся?» А вона: на, на смотрі.

: Ну, ну... реагує Гамарський, згадуючи дим, заголені руки робітників. Вона говорить, немов крізь дим, і він дивується, що вона говорить за такі дрібниці. Слідкує, як рухаються її губи й дивується, що з них злітають такі слова.

: Катя виходить заміж,—розгортає безконечний клубок домашніх новин Ольга Михайлівна.—За дворника.

: Жалко.

: Чому жалко?

: А тому, що це—дегенерат. Що за діти будуть у них? Вона здорова селянська дівчина.

: А що ж їй тут робити? Її замучила «вихователька». Тепер Галя сама. Вона страше-енно заздрить Каті. Каже:—«Найшла Катя пристановище. Катя хазяйкою стала. А я так і вмру в оцій растреклятій кухні». Сьогодня, як ти пішов, кличу я до себе Катю.—«Катю, як ви вийдете заміж, ви будете нам білизну прати»? А Катя: «Не знаю, як Стьопа»... Тоді я кажу до Галі: «Може ви поперете у нас»? А «виховательна» почула та й каже: «Навіщо ви отак багато платите за те, що вона один день попрацює? Я за мі- -сяць їй плачу півтора мі-
ліярди, а ви за день даєте- -півтора. Ви мені прислугу
псу- -єте»...

...Ти кажешь: дегенерат. А пригляньса, як вони живуть, оті нещасні дівчата. Загородили ліжком двері в кухню. Сплять у двох на однім ліжку. Бруд. Паразити. Кухню розчинено цілісенькиії день. Вмиваються, смітять... На верхнім поверсі зіпсувався кран. Вода протікає крізь стелю, капає на ліжко. Штукатурка відстає од стелі й колись уб'є когось. Да, да. Ій богу, вб'є. І що ти думаєш? Іхній найвищий ідеал вийти заміж.... Ой, як же заздро дивиться Галя на Катю? А Катя на «виховательку» так з-горда поглядає...

Очі Гамарського блукають десь у спогадах, чи мріях, він не чує її голоса й не бачить, як ворушаться її губи.

: Ти мене не слухаєш?

: Я стомився... Але я слухаю.

Гамарський загортає обидвома руками низеньку фігурку Ольги Михайлівни й тихенько веде її до ліжка. Вона пручається:

: А як прийде хто? Таке сміття в хаті?

І знову дзиґою кружляє маленька товстенька фігурка Ольги Михайлівни од себе до кухні й назад.

Як покладе вечір золоті лапи крізь вікно на долівку, вони йдуть на прогулку.

Ольга Михайлівна продовжує:

: Тільки що вийшла з уборної вихователька—я туди. Знов, думаю, забила раковину. Так і є. Раковина повнісінька. Ну, думаю, чорт із вами. Я більше не буду її лагодити.... Аж прихожу: а вона заголила рукава й довбається ножем. «І хто це, каже, раковину забиває?» Я—нуль вніманія. Думаєш, ото б вона полізла рукою в ту раковину, як би не сама забила її. Так, так.... Полізла б.

Звертають на брук.

Брук вивернуто по обидва боки вулиці. Здіймають рейки з Карла Лібкнехта, прокладають нову лінію повз автокефальну церкву. Перед ВУЦВИК'ом вивернуто дерева. Між верховіттям акацій ховаються хлопчатка, чуло прислухаючись до тяжких цвяхованих кроків страшного мілі- -ціонера. Вулиці горять несміливими огнями й парочки- -то вилазять на гори каменю, то спускаються- -обережно вниз.

: Що за варварство!—щиро виривається з повних круглих грудей Ольги Михайлівни.—Вирубати такий роскішний садок. Оголити таку місцевість.

: Треба перед ВУЦВИК'ом розчистити місце. Тут має бути пам'ятник Артемові,—тихо, нахиляючись над головою Ольги Михайлівни, каже Гамарський.

: Ні, це варварство. Це значить—не вміють цінити красоти. Ну, от тепер голо.... скільки років треба ждати, щоби виросли такі дерева? Ну, де тепер сховатися од сонця?

Гамарський штовхає легенько Ольгу Михайлівну, зупиняє її знервовану ходу.

: Глянь, яка красота!

: Дійсно, згоджується неохоче Ольга Михайлівна.

: Що вона тобі нагадує?

: Мені? Знаєш? Звіря якогось страшного. Спрута. Чарівника. Кощея.

: А знаєш, що воно мені нагадує? Совість Революції. Хто б не дивився на цю башту, він бачить тільки два пильних вогнених ока. Тільки вмре день—і встають вогненні очі, совість Революції і дивляться кожному в душу: «Що тобою зроблено за день для Революції?»... Правда, гарно?

Знову то пірнають в пухкий пісок, то вилізають на купу щебеню. Гамарський повертаючи голову дивиться, як рівно—спокійно, як очі чудища горять на башті годинники.

Довго блукають ріжними східцями, зупиняються на мосту, дивляться в вохке жабуриння Лопані.

: Коли приїде мій помішник... приблизно так числа двадцять пятого, ремонтна комісія відпускає мене до Криму.

: Найшов коли повідомити,—реагує Ольга Михайлівна.

: Коли згадав, голубко, тоді й росказую.

: Ти таки доведеш до осени... Инші здорові їдуть... Як кабани здорові. А в тебе один легень лишився... І то ти не можеш потурбуватися за нього.

Павлівська площа гупа, дзве- -нить, скригоче трамваями.
То зійдеться їх кілька штук- -заразом, то знов з шумом,
свистом, іржанням летять ву- -лицями, провулками кудись,

знов повертаються відтіля і все летять нестримно вулицями, провулками кудись. Потічки й струмки людських тіл точаться вперед і назад, і вбоки, в вулиці й провулки і лише на Катеринославській та Лібкнехтовій вулиці шумують цілими ріками і ллються кудись, пливуть і розтікаються знову на струмочки
і не знати, де й коли затихають вони.

: Голубко, коли мене одпустять, тоді ми поїдемо.

: Поїдемо. Тоді, як легеня твого доїдять.

: Голубонько, не їж тільки ти мене... і я буду здоровий.

Коли доходять вони до свого дому, місяць уже сходить над Петінкою і під його освітленням вимальовується життя над містом, в посьолках і в самому місті. Табунами привидів пропливають над містом хмари і черкаються грудима за труби
заводів, за башту, за радіо-щогли, за високі будинки.

III

Коли Валентина сповістила про свою поїздку до Харкова, Ольга Михайлівна затрівожилась, що Макарій Михайлович недобре поставиться до неї і що вона буде почувати себе зле. Це турбувало її. Разом з тим життя в їхній кімнаті стало таке, що треба було внести живу присутність третьої людини. Сестри не бачились два роки. Ольга вже добре таки забула веселу сміхотливу реготуху Валю й ждала її, аби вона внесла струмок своєї веселости. Два роки тому вона одружилася. Приїзд Валентини розсіяв усі побоювання. Очевидно, вона належала до тих натур, що завоюють чию завгодно симпатію. Її тоненька рухлива фігурка безшумно клужляла по кімнаті, а зацікавлені очі, зупинившись на одній якійсь картині, якими було вквітчано стіни знизу до стелі, бігли на другу, третю, вскакували в очі Макарія Михайловича й трипотіли правдивим молодим сміхом. Вона привезла цілі журнали новостей і не розгортала їх з клубка, а так, як кіно, давала їх несподівано, безупинно підкладаючи вогню в розмову, коли та починала загасати. Уже вкрита
тоненьким з синіми квітка- -ми одіялом вона кидала на
спільне ліжко Гамарського- -з її сестрою пригорщі своєї
весе- -лости.

Того ж вечора Ольга Михайлівна так ніжно обвивала пестливими руками шию й груди Макарія Михайловича, немов сама приїхала до нього після довгої розлуки. Хоч це було й неймовірно—десь у глибині її жіночої конструкції заворушилась неясна трівога. Неясно для себе самої себе вона хотіла нацькувати думку Макарія Михайловича на Валентину, і власне не нацькувати, а одвернути його симпатію від Валентини. Як напружений кіт перед мишачою діркою, слідкувала пильно вона за кожним шматочком її речення, мигтінням рис на її обличчю, щоби штовхнути легесенько Макарія Михайловича, або непомітно лукаво моргнути. Але спокійний, випробуваний характер Макарія Михайловича мінився тут же, в чорних зіницях її очей. Він не тільки не одкидався від Валентини, але з якоюсь блюзнірською насолодою жадібно ковтав її авантурницькі оповідання. Йому до вподоби лягали шовком до серця її сміливість, очайдушність і красота її любовних поз.

Обличчя сестер були ріжні, як два суходоли. Ольга спокійна, повновида, як обличчя польських мадон з незахованими рисами польської спадщини, з повними кізілевими інтимними губами. Обличчя Валентини було чутливо-напружене, як струна. Тонкі ніздрі безперестанно ворушились, як крила білого мегелика. Крізь тонку кожку світились блакитні струмочки чулих жилок. Ольга круглим калачиком трошки совала по землі туфлями, Валентина струнка й гостро-напружена, мов сарна, що, вигинаючи білі крильця метелика, вслухалась кудись, над своєю головою. Зітхання Ольги повзло по круглих повних грудях і зупинялось тут же на грудях. Валентина зітхала, як струна під легеньким дотиком пальця, і неприємні чуття сухими будяками обтикали груди Ольги Михийлівни. Будяки ці заворушились сухими гостряками ранком, коли її ще невмиті очі наткнулись на синє відро за ліжком.

Кілька днів у Харкові намотали в коло її знайомих багатьох мужчин з тієї установи, що нею завідував Макарій Михайлович, було розірвано кілька-нахабних конвертів з запрошенням побачитись наодин-ці. Це не поправило справи. Валентина без церемонії-сідала на коліна Макарія

Михайловича і витягала горизонтально до заздрости тонкі ноги, розсипала композицію лункого й бентежного сміху й говорила, говорила без краю.

Ольга викотилася з кімнати й поралась на кухні півгодини червона й напружена, як пожар, не реагуючи навіть на те, що знову зіпсутий кран рясно плакав над умивальником і вода цибанила через замурзані салом крайки.

Мовчанка клубочилась навколо пухкої, як пірожні, шиї і погрожувала, що-хвилини засичати нечуваним скандалом ревнощів до сестри.

Ранком у трьох ішли на Благбаз.

Коли від держдрами завернути за той будинок, що нагло впав цегляним плечем на панель і, ні в кого не влучивши, розсипався цеглою й вапном по Римарській—відкривається краєвид на Благбаз і кудись далі, далі. Величезна гостра труба, задихаючись чорним горлом, клубочить чорним густим димом, немов до тієї труби прикуто чорного змія, що б'є довжелезними крилами, стрибає, падає, звивається й не може полетіти. Малеча стрункою вартою обступил найвищу й на їхніх верхах б'ють крилами демони меншого калібру, люті й сильні і безсильні, прип'яті до труб. Фон синій грізно-містичний, розмальований в чорні привиди і згадуються страшні й до болю хороші казки.

: Оля!—спиняє Макарій Михайлович обидвох женщин. Яке прекрасне видовище!

Хвости людей рухаються вниз. Макарій Михайлович спотикається в вибоях, тримаючи руку Валентини. Обоє підняли голови, немов не дивляться на краєвид, а слухають якусь музику, чулі й напружені.

Ольга Михайлівна з кошиком зупинилась перед старчихою на мішку й порається в срібнім ридикюлі.

: Ручки ваші спрацьовані...—гуняво витягає старчиха.—Серце ваше милосердне...

Стежі калік і старців од на- -вмисне замурзаних ляльок
на лахмітті грудей до най- -сивіших борід з тютюном,
порохом і реп'яхами варту- -ють по дорозі. Гунявими,

п'яними, простуженими, рипливими голосами старці чепляються за груди, лізуть у вуха, шукаючи «християнської душі».

Ольга Михайлівна хмурно-мовчазно, з затиснутими зубами, кидає старцям кольорові папірці, вибираючи найбільш порвані, склеєні й засмальцьовані. Макарій Михайлович з Валентиною йдуть попереду, зачаровані фабричним краєвидом.

Почавшись простеленим на землі мішком з ґудзиками й милом з гербами, через триніжки з панчохами, кошики з бубликами, через дошки мясних яток підіймається Благбаз червоними ґратованими мурами, виблискує золотом кинутого сонцем шкла і розбігається потім ятками, будками на всі боки, аж десь біля глинищ барикадується неглибокими возами, ремиґає волами, мукає коровами й кличе голими ліктями сухих жовтих шляхів когось іще з степу в окіян скигління, хрюкання й реву, ляскання рук об руки, зойків, матюків, блюзнірства й благоговійних молитов.

: Валю, то дурниця,—тихо вимовляє Макарій Михайлович, коли вони повернувшись ждуть Ольгу Михайлівну.—Оце чудище—кидає пучкою руки через плече—пожере оцю ораву нужденних. Це—копійки. Он наше спасіння. Повертається до високої труби, що встала на весь свій зріст над Благбазом...—А то—міщанські соплі. Цим суспільства не перебудуєш...

А труби курять димом і пливуть під чорним парусом кудись у погрозливу синьку неба і з ними разом пливуть яруси й купи спокійних цегляних і камінних будинків.

Коли влізеш в гущу Благбаза і вслухаєшся, він шумить і здається, що всі ці голови—чудернацькі створіння на дні окіяну, а він кипить і кидає зверху кораблями.

В нім не трудно загубити навіть свою голову. Шумить і несе кудись брудне шумовиння свого дна окіян, точиться рухом голів, спин і грудей у всі боки, розриває пари і все клекоче, клекоче, клекоче.

Шукала гнівним зором, стрибала по спинах і не могла їх знайти. Вони щезли. Щезли навми- -сне. Сховались. І зараз повернуть з Благбазу і підуть- -в ресторан в сміх і таємність окре- -мого номеру.

І коли вона з повним кошиком всячини долізла до кватирі й довідалась, що їх ще немає, в неї зразу ж занили всі зуби, немов у рота їй вкинув хто величезного жука, що вп'явся в ясна й гудів, гудів, як земля під телеграфним стовпом.

IV

Теплий вечір лащився до людей. Місяць розчісував срібні коси хмарам заголеними руками над Петінкою, головаті електричні лямпочки од парадних дверей лізли одна на одну, збивались на купи, а далі вже непричеплені нікуди горіли в сухім повітрі. Два золотих ока годинника над правим плечем ВУЦВиК'у спокійно оглядали рух на вулицях і повз нахилену над Українбанком голу фігуру велетня через дахи будівель дивились геть в робочі посьолки.

Павлівська кувала, Катеринославська пінилась, шумувала й розбігалась по кварталах силуетами вечірнього руху.

: Пробач мене, Валю, схвильовано й рішуче почав Гамарський, стинувши кисть її руки.—Сьогодня я мушу тобі сказати.

: Прошу! обвела здивованим поглядом.

: Твоя сестра, Валю, оточила моє життя казанками, брудною білизною, раковинами... Ти чула коли-небудь таке слово: леп? Не неп, а леп...

: Ні, не чула.

: Це, Валю, такий бруд... на головах неохайних дітей у неохайних матерів... така чорна шкаралупа... чешуйки... як клей... Так от цим лепом облипло моє життя... Я навантажений, як слон... як верблюд, ріжним барахлом... Я мушу розвязати свій шлюб із нею. Мушу. Инакше—я загину. Цей леп на службі... Цей леп дома... Я задихаюсь.

Бутельки з фарбованими фартушками, витягнувши голі жовті, білі, й чорні шийки, насмішкувато повертали безокі червоні головки за обличчями й потилицями прохожих. На вокзалі дражнились паровози. Звернули в парк. Тіні дерев чорними одіялами падали на купи, а стовбури тонких дерев лежали на землі, як чиїсь велетенські ноги, руки й чудернацькі кос- -трубаті пальці. На лаві хтось у військовому одягу лежав- -головою на жіночім плечі.

: Сядьмо. Я- -стомилася.

Нерухомо дивився кудись у глубину тінів; саркастично, з болем прижмурював очі. Валентина поклала обидва локті на епинку й кусала на місяці тонкі вражливі губи. Ніздрі надимались і падали, як білі паруса.

: Кожного дня . Валю, я прохожу повз казани, де вариться асфальт. Вони димні, смердячі, отруйні. Я, як дитина, вскакую в дим, махаю на нього руками. Потім повертаюсь, дивлюсь і милуюся з них.

: Найшов чим милуватись!—хоче пожартувати Валентина.

: Валю!—схоплюється він, повертаючи до неї груди.—Оті казани нагадують мені колишні буйні, страшні й прекрасні дні... Тоді куріла димом уся земля... Тоді, Валю, ми були всі фанатики, божевільні... Ми не вірили якоюсь там вірою, ні... ми бачили на власні очі прекрасне життя... Валю... Вся земля сміялася..

Поклав руки на її плече. Гладив волосся. Місяць розчісував хмари.

: Ти мені, Валю, нагадала той час, коли нам сміялася земля і ми були безумні й прекрасні...

: А з Ольгою я шлюб розвязую... Думай за мене, що хочеш...

Ішли задумані, спотикались об каміння й рельси. Місяць з Петінки зайшов уже за Москалівку й запізнілі пішоходи йшли на ходулях по обидва боки Лібкнехтової вулиці й ниряли між камінням, як між глибокими дюнами.

V

: Жах, жах...—дрібно залопотіла Тергелиха, коли на порозі з'явився чоловік... - Макарій Михайлович подав до розводу. Вона в одчаї.

«Ви, каже, мене лепом обсіли... Я поступався, поступався, але не можу більше... Ви з мого життя конюшню зробили»... Картину з стінки зірвав. Оту, що гола женщина. Перервав надвоє... Валя вже поїхала потягом о другій годині. Їй модистка не дошила пари... Мабудь, іще днів зо два пробуде.

Жах, жах!..

Сьогодня у нашій кватирі--стільки подій... Забунтувала Галя. Рівкіна сама обіда ва--рила... А Галя записалася в союз і принесла записку:--«Такая-то считается у вас

на службе в качестве «домашней прислуги»... Тепер до неї ні приступу... Білизну прати не хоче. Каже: «давайте мне сдельную плату». Вона за Катею. А та їй:—«Мне Степа запретил даже в квартиру вашу ходить...

Жах, жах!..»

Тергельов знизував плечима, приголомшений новинами.

VI

Був вітер, коли Гамарський виїхав з квартирі на вокзал.

Був вітер, коли до будинку під'їхав візник з новими пожильцями. Мужчина здіймав найменшеньке, двоє злазили самі, а четвертого вона кутала в одіяло на грудях і стрічка стирчала у його с-під одіяла, як заячі вушка.

Був вітер, коли їхало четверо підвід з комодами, столами й матрацами.

Був вітер, коли їхала через Благбаз на станцію Ольга Михайлівна.

— — —

Як вийти з Благбаза на ріг Кацарської, що давиться паровозними гудками, бурий вітер, що вартує біля Біржі Праці, схоплює кошлатими лапами того вітра, що мчить від Лопані, підіймуть один одного над головами людей, вдаряться разом об камінь, встануть на ноги і біжать божевільно до Воєнкомату. Тут уже вдвох, як споровані пси, зчепляться на розі з двома вітрами, що йдуть з двох боків, гепнуться об мури і вже вчотирьох біжать до вокзалу.

А тут їх! А з Катеринославської, з Холодної Гори—чатують на мійські вітри, кидаються раптом на них, вгризаються зубами в буру шерсть і виють з голодним виснаженим болем.

Од вокзалу в степ.

По коліях, вивертають дорогою верби над ставами й мчать
кудись по лінії телеграфних стовпів, кружляють коліньми
доріг, виють осатаніло й біжать, біжать, не обминаючи
сел, хапаючи зубами стріхи, загати, копиці,
біжать, шкутильгають, танцюють
і біжать, біжать
без вісти.

ДМИТРО ТАСЬ

БІЛЯ МОСТУ

ОПОВІДАННЯ

ХУТОРІ міст будували. Так щоб зручніше з берега на берег... Там тин розвалився колись панського саду. Нині сад спустошений і тільки вічними вартовими німими—тополі, лише застиглим шепотом на серці, на душі, на вустах. Неначе чітки черниці ворушать і молитву творять тиху, довгу, настирну...

По цей бік річки хатки присідкуваті горою пнуться, військо ніяк у відступістомлене. І м'якою, запорушеною гадюкою дорога пронизує...

Мосту у хуторі не було, відколи завалився старий років з десять тому і аж зараз спромоглися на новий. Саме пізня весна. Ніжні пелюстки первоцвіту плоду—творилося, стигло й наливалося. І небо синє, над край важке, перепоєне.

Моста будувало шестеро робітників. П'ятеро і сивий дід Архип. Пам'ятав дід Архип багато цікавого за свій вік довгий і росповідати любив, та мало хто слухав його. А він, не дуже в тім й зацікавлений, сяде й цідить слово за слово з хрипкого горла крізь кашлату сиву бороду.—«Так-то і так було... он-що!»

Обідня пора. Хлопці повитягалися на мураві, від вітру та сонця ховаючи в свити голови. Сплять, чи так...

Архипові немає спокою. І спокій хвилюючий. Пахкає він зеленим димком з дерев'яної люльки й голосно думає:

: Так, усяке стерво—горобець і те кубельцем турбується...

Вже непрозорі очі свої втопив дід у щитний мур панських топіль. І мутні очі наскрізь бачуть непомітне життя, рухливе й завзяте... не те гіллячок, листочку кожного... «Так-то і так було... он що!»

Не мав дід на світі кубельця,- -міряв дороги з села до села,
заробляючи гроші. Будував,- -де треба, цідив крізь бороду
слова тайни й правди та мі- -ряв безперервні вічні шляхи.

І майна дід не мав і з усього, що міг назвати «своїм», був онук Гаврилка, хлопчик сиротина, років десяти. А цей мав маленького чорного собаку—Жучку, оце й усе. Ходили утрьох. Дід заробляв, Гаврилко пустував, Жучка вартувала.

І так воно уложилося, що ні одному з трьох і на думку не спадало инше. Так воно є — і добре. Сонце палить,—є тінь, холод проймає, — є ватра... Засмажені сонцем, вітром обвіяні, порохом вкриті...

Скрізь повно життьового, а вколисуючого гамору, розміряно храплять робітники. Гаврилко на річці Жучку купає, а дід думає... Усе думає дід Архип і ніяк до ладу не придумає. Дусять простори, що ген, куди річка вструмляється, розбіглися ярами та площинами, труять пахощі, спокою не дають пташки й тягне, аж за серце щемить небо синє—синє...

По колодах, що на них дід сидить, червоні москалики снують, дивні кузьки довгастими вусами нишпорять, під ногами мурашки зворушені необережною людиною, рятують білі ляльки...

...Ну, й стерво...—ласкаво лається дід... Усяке таке, а кубельце... а діти, а домівка... так то й так! Ну й ну!

Пахкає зелений димок, танучи в зеленій лозі, ластівки пронизують стрілами, а тополі чіткі, немов черниці стоять...

. . . .

А там до роботи. Мітко влучає сокира широким розгоном у соковиту сосну й ахкають груди у ритм сокирі...

Червоне, спітніле обличчя пахтить, піт стікає бородою за розщебнутий комір сірої сорочки... А небо звисає, простори туманіють, думки плутаються...

Ну й ну! Ще й ще... коліна дріжать, руки слабнуть, а думка дорогу з'єднати. Так, щоб зручніш—з того берега на цей, щоб без зупинки, дорога вічна.

Сонце в-останнє сковзнуло колодами червоною лапою, неначе раптом сховавшись в густім чагарі...

Дід Архип випростався й звиклим рухом вп'яв гостру сокиру в
м'яке дерево:—Хлопці, годі!- -Спочивай проти святої неділі.
Скінчили... стомлені потяг- -лися селом, вчувши зав-
✱ зяту гар- -мошку... ✱

Дід довго сидів, заплющивши очі і аж вчувши старий рівний дзвін сільської церкви, підвівся, хрест широкий поклав і почимчекував горою, лишивши на варті Гаврилка...

. . . .

Далека гармошка, вигуки, рівній спів сільського дзвону... Аж ось і отара сільських овечок, попереду свині тьохкають важкими черевами. Зразу курява вкрила все й очі Гаврилкові запорошила...

Ме-е... ме-е... неначе людським голосом, і Жучка втішно ганяє, впиваючись білими зубами у м'яку вовну.

Гаврилкові смішно й він підбадьорує:—Ще, ще візьми, а тю, куси-куси!..

. . . .

Зникла отара, лишивши мов згадку товстий шар куряви... Жучка, переможно висолопивши язика, вимахує хвостиком і лиже Гаврилкові руки...

Ось і чередники—троє хлопчаків босих—ляскають довжезними пугами...

Гаврилко сховався за дерево... Не любив, боявся хлопців. Звик сам—з дідом, Жучкою та просторами.

Підійшли.—Твій собака?

: Мій.

: Давай дьогтем покрасимо! Ото весело буде...

: Не дам.

: Ну, так заміняємось,—ми тобі ножа, а ти нам собаку!

Гаврилко зирнув на ножа. Ніж з простою, дерев'яною ручкою, а лезо блищить.

: Не хочу!

: Дурний, жалієш собаки? Баба!

Гаврилко одвернувся, неначе й не звертаючи уваги, колупав на дереві кору.

Старший чередник у подертім картузі з засмаженим обличчям підступив ближче.

: Дурню, ножа не хо- -чеш? Собаки жалко?

Гаврилко помовчав... А в- -тім ледве чутко промовив:

 : Давай- -ножа!

І, не дивлючись на хлопців, взяв ножа, разглядаючи його
та на дереві пробуючи, чи гострий...
Раптом увагу відірвав жалібний стогін Жучки. Гаврилко озирнувся... Хлопці звязали Жучку й з диким реготом мазали
дьогтяним квачем спину, ноги, очі, носа...
: Так, у пельку, щоб не кричала!
Гаврилкові щось у серці здрігнулося...
Стискаючи ножа, наблизився й цікаво стежив, що хлопці робили...
Старший командував:—Ну, тепер, Васька, бери он де заступ—
копай яму!—зариємо, бісової віри!
Васька швидким нервовим рухом рив яму, широко роскидаючи
грудки пахучої землі...
: В могилу!—командував старший... Тьопнуло легке, кашлате
тільце, ще стогін заглушений...
: Землі! зарити!
Гаврилко зазирнув у ямку: під шаром пухкої землі щось тремтючи рухалося, ніяк кертовиння здіймається. Раптом сильно рухнулося й грудка землі ляснула просто у брів Гаврилкові.
Той стрепенувся, немов під ударом бича.
Раптом очі заблищали диким гнівом, звірячою помстою:
: О, пранцювата!—і кинувсь топтати ногами вохку, чорну землю
дикими конвульсіями...
: О, пранцювата!..
А далі впав поруч і бився, ніяк забита дика качка б'ється
в передсмертній трівозі...
Старший сплюнув: — Тю, метеличний! ходімо, хлопці!—і виляскуючи довгими пугами, чередники рушили під гору...
Небо блідло на заході, а високі тополі чітки вирушили, немов
черниці...

— — —

У церкві дід Архип клав широкі хрести й
чолом товк у підлогу, цідючи крізь
сиву кашлату бороду:
: Врятуй душу раба, що
просторами розгу-
билася!..

ВАСИЛЬ ВРАЖЛИВИЙ

КАБАРЕ «ПІСЛЯ БУРІ»

ФРАГМЕНТИ ІЗ ПОВІСТИ

ПАШТЕТНЯ

ІРООКИЙ будинок із п'яти поверхів, східці йдуть униз просто з вулиці. То—підвал, але мережаться на вікнах занавіски, а рямці тільки наполовину витикаються з землі. Троє дверей. На одних (вони середні) вивіска на обох стулках. Праворуч—намальовано підсліпуватого скопця, що примружив одне око й місить руками тісто. Скопець—в білій кепці і в сірім, заялозенім гряззю, фартусі. На другій половині дверей—яблука на дивовижному посуді й одно чогось висить у повітрі. За цими дверима, далі,—кімната, яку пристосував господар до крамниці. Стіни обставлені шафами: за шклом—шоколади, плисняві ковбаси, коробки з консервами, папироси... а біля прилавки трохи схожий на того скопця...—дядя. Його так називали всі, хто приходив до крамнички.

: Дядя, дайте півфунта халви!

Дядя турбувався, кипів і, викидаючи з рота часто літеру «с», говорив:

: Можна-с. Вам-с цукерок.

Елегантний, красивий жест. А дядя колись запрошував гостей до себе в покої. І тепер дисонансом урізувалося прикащицьке «с» в аристократичні жести.

Часто, коли він утомлювався, виходила, замісць його, на його місце, за прилавок Негодячкина. Ласкавими, тошними очима вона стежила за дверима й звикло витягала з шафи чи папирос чи чого иншого. Сіде, ніби забруднене попілом, волосся вибивалося з потертого шовкового очіпку. Вона поправляла зморщеними пальцями і часто хапалася за гострого, товстого на кінці, носа...

Торговля йшла до 2 годин; після двох крамницю зачиняли. Дядя тоді ще дужче тормо-шився й гонив Негодячкину.

: Жено, зачиняй двері, а то-знову будуть неприємності...

Негодячкина, дійсно, приходи-лася дружиною дяді. Правда,

вони одружилися недавно, але знайомі—давно. Дядя прекрасно
пам‘ятає стару, давню Негодячкину.

Вона колись мала свій власний будинок на якійсь досить
популярній, вулиці в цім же городі.

На ліхтарі чорними літерами на червонім фоні:

участка ⁂ № ⁂

Негодячкиной.

Під усіма будинками—лихтарі.

Свідомі цієї справи люде знали цей міщанський стильний будинок.
Його впізнавали не тільки по сіро-блакитній фарбі й лихтарю,
а ще по иншому... по тій славі, що роскинулася дзвіночками
по городу й по окрузі.

Поміщик Сюселін навідувався часто туди. Негодячкина зробилася
гарною знайомою. Вона спізнала смак Сюселіна швидко і коли
він приїздив, то вона хутенько обтирала руки об передника
й співуче, нахиляючи голову, тягла:

: Маня, Манічка, ідіть, вас нуждають господін!

Маня була найкрасивіша між її дівчатами... А зустрічаючи ще
в своїй спальні поміщика...

: Повірте, Жан Гордієвич, я тією Манічкою так дорожу... Вона ж
мені приходиться родичкою...

Сюселін обривав, одмахувався, як від набридливого комара:

: Ну, знаю, знаю... говори №...

Вона згортала очі в посмішку мадони, клала навхрест руки,
долонями до пухких грудей:

: Сьомий...

А коли за грюком дверей підскакув на підлозі стіл і крісло-
колиска похитувалося, Негодячкина виривалася слідом за Сюселіним
і бігла в буфет. Скоромовкою:

: Сьомий... шоколаду, шампанського, пирожного...

З вечера починалися райські ночі. З вечера починався шумний
дзенькіт бокалів. Знесилений сон умирав під музику буйних
вальсів... У загальному залі в цупких обіймах гасла кров.
Свічада в золочених рям- -цях одбивали чітко на хру-
стальнім шклі ті фігури. А- -по паркеті неслися нові й
✱ нові- -згуки. ✱

* Ці ночі називалися—райськими. *

Невідомо, чому саме ця назва так припала, але про їх знали далеко. Чи може той святий рай був теж таким, може й там зливалося голе тіло зі стильними орнаментами залю й пахощі рівних струнких фігур ховали під пальми.

Про їх Сюселін товаришам говорив так:

: В неї ночі класичні. Там, у тих кімнатах, такий комфорт, що иншим і не снилося. Підбор!—він аж ляскав пальцями від задоволення.

Сама Негодячкина розуміла це дуже гарно й виправдувала свої витрати. Найбільше, звичайно, її виручала Маня—її родичка. Зараз Негодячкина не знає про неї нічого. Хто говорив, що вона спилася і опинилася в морзі, а хто говорив, що вона поїхала з цього міста.

Під революційні часи будинок той опорожнів, його чиясь могутня нахабна рука рострусила. Цегла валяється й зараз біля колон під'їзду і шматки свічада дивуючися відбивають обличчя, що проходить, або схоплять частину пальта й кинуть потім від сонця блідий промінь на позолоту рямців. Орнаменти, виліплені з твердого мозку якогось інженіра, посіріли й дихали осінню.

Тепер,—то пустельна, глуха вулиця: більшість із будинків—розруйновані й поночі мало хто ходить. Собаки після нападу на базарні одкиди збираються на цю вулицю й підіймають засмоктані худі черепи до місяця.

Ще з наступом революції Негодячкина не жила в цім будинкові. Їй не тільки снилися важкі вдари прикладів, а вона бачила їх. Тоді лазив по нетрах Республіки вошивий тиф і босі вогнища горіли, ступали босим полум'ям по венеціянських арках... Їй здавалося, що тиф ось-ось нащупає її й звалить.

Коли забувала про самотні або дружні постріли, згадувала про те давнє, клала пальці на чоло і роскидала їх хрестом. Вона ще дужче хрестилася, коли помічала свіжий мозок на мурові

і плями крови- -на тротуарі.

Перед спанням, вона пильно- -вдивлялася в шибки й відтіля

чекала ось-ось побачити- -облитий кров'ю розстріл.

Жила вона в пригороді, в маленькій кімнаті, на своє старе золото—до своєї віли не навідувалася. Там, у вуличці, рідко лише можна було побачити чорну постать. Вона прийде закутаною в драну латану хустку, щось згадає, поплаче й распливеться між прірвами вулиць.

Одного разу, в краплистий осінній вечір вернулася додому. Там її чекав Сюселін. Давньої борідки-клинок не було. Підборіддя обліпилося кучерявими перснями, з легенькою білизною. Вона не впізнала. Потім крикнула. Невеликий полохливий каганець погас від її жаху і все тоді потонуло в темряві.

Сюселін нервово витяг сірників і із тунелю в сіреньких крапках вилізла блідна обстановка кімнати.

Перше слово пролетіло несміло й тихо:

: Так живете?

Довго мовчали. Сюселін зітхнув.

: А де ж Манічка?

: Не питайте! Не нагадуйте...

: Ах, що було, то пройшло... Що ви так нервуєтесь! я мав який маєток, який парк... Так плакати по вашому?

: Ну що ж робити?—фігура насторожилася; короткі хитрі вуха зашевелилися під хусткою, як у лисиці, коли попадеться в капкан і хоче визволити голову.

: Як що... У мене є гроші й у вас, мабуть, теж збереглися.. давайте крамничку. Звичайно, податки великі прийдеться вносити. Але ви ж маєте досвід, ви маєте спеціяльність.—Лівий куток рота підплигнув догори, а брова нахилилася донизу. —Як прийдеться, то й кінці в воду... Тільки не можна наймати, а задля цього ми давайте одружимося.

Негодячкина раптом посунулася на край ліжка. Вуха ще дужче затремтіли, а з очей видавлювалися сльози, що тільки нікелювали вічка. Розгадати з боку не можна було, чого й повіки забралися так далеко під брови.

: На старість?

: Які ми старі... Ех, ми ще-
при здоров'ї, а я!—він уда-
себе в-

-поживемо... Ви женщина
-рив артистично кулаком
-груди...

Негодячкина повеселіла. Полум'я язиком жовтіло на очіх. Вона згорнула губи в лагідну усмішку.

: А де ж баришні?

: Madame, чи ви знаєте моїх племінниць?.. Старша кінчила інститут благородних дєвіц, а менша теж там училася.

: Я їх не знаю: вони ж у мене не бували. А до чого тут інститут... Товар який??

Сюселін спалахнув. Раптом крикнув:

: Ви, madame, чорт би вас забрав, не смійте так... Вони мені, як дочки, я їх виховував...

Вона злякалася, притулилася до бильця...

: Ви не сердьтеся!

Він замовчав, підсмикнув бороду.

: Я погарячився... Який той... Жюлі, красива, струнка, ніжна й чорна, як циганка.

Ох, я така була молода.

: А друга, та на ту Тоньку, не...

: Чого, чого??.. Не дає згоди?? Ви їй пообіцяйте й зараз дайте. Я певна.

: Ні, її не буде... Буде друга, я знаю. Та була в Смольному. Що робиться, вихованки Смольного й тепер, як ті Маньки... Ви чуєте.

: Богу вгодно.

: Знаєте, пішли б ви куди з богом.

Але випили лагідно (він під полою приніс пляшку) і Сюселін ночував тут...

Ці минулі картини проносяться так хутко й вираз на обличчі змінюється, як і їхній зміст. Сидить за прилавком і не знає тоді, про що вона думає. Вона не думає, а лише стежить за рухлявістю тих орнаментів життя, які миготять у калейдоскопі. Скільки не дивилася вона—бачила все инші та инші картини. Коли чулися заспані кроки Жюлі, вона прислухалася й говорила:

: Що, виспалася, Жюлічка??

Жюлі пропливала не гово- -рила нічого. Блискучим
поглядом, дивилася- -тільки поперед себе.
Негодячкина ми- -мрила під ніс:

: Тоже, скажеш, царевна.

Вдень Жюлі гуляла по широкому проспекту. Сиділа довго на дзиґлику й знайомилася з молодими людьми.

Через бульвар спішили натовпи, під пахвою з портфелями, з теками. Бігли з корзинками жінки.

Жюлі згадала, що скоро Різдво... Пронеслися фуґою висічені в пам'яті, як на граніті, спогади про різдвяні бали в дяді поміщика Сюселіна... Юнкера, пажі, ліцеїсти. Обличчя в такий мент розбивалося на дві половини й вони стискали мозок. Голова горіла. І це тільки звівала посмішка якогось джентльмена, що прищурював очі і вертів у руках стек.

Перед Різдвом. Туманний вохкий шум іде з ріки. Мовчить сніг на гілках і падає пухкий і великий, як клоччя бавовни, сніг. Жюлі скинула невеличкий сніг з обличчя; незадоволено притулила підборіддя до коміру з дорогого хутра й розстібає ридикюль з тоненьких ланцюжків. Невеличке свічадо взяла в ліву руку, а правою запудрила те місце.

Повернула обличчя й здивувалася.

: Тонька, чорт би її взяв!

Але не встала, а залишалася сидіти. Йшла її сестра, Антоніна. Вона закуталася старим, в де-яких місцях пошмаленим пледом. Коротенький теж зітертий і заялозений кожушок був на ній. Обтріпана сукня падала зморшками на ноги. Антоніна, наче не помітила сестри, йшла далі.

Жюлі кинула поглядом біля себе. Із молодих, чи знайомих не виднілося нікого.

Подумала:

: Чорт із ним, хто й побачить, подумає, що прислуга!—і покликала: — Тоню!

Антоніна на ходу кинула:

: Ти?.. Жулька?.. чого треба?

Куточки рота засіпалися.

: От, сволоч, безумовно, навмисне, без ніякої ввічливости!—а голосно, як на прислугу в наш-час:—Ти... ми вкупі підемо. Від-кіля?

: Ти не знаєш? Я ски-дала вугілля на вокзалі.

Жюлі досить гарно знала, де була Антоніна. На повненькім її обличчі де-не-де вчепилися пилинки з блискучого антраціту. А в віях обкреслилася чорна смуга... туди позападав вугіль і від нього очі здавалися підведеними.

: Жюлі це й подумала.

: Ти, як там попрацюєш, твої очі становляться красивими.

Антоніна насмішкувато змірила поглядом... засміялася.

: А в тебе, теж коли попрацюєшь—красиві?

: Кра-си-ві...

Жюлі цокнула по асфальтових східцях і ввійшла в крамничку. Дядя стояв у білій кепці...

: А, й Тоня тут... Рано... Ще тільки недавно засвітили лямпу...

Антоніна пішла просто, на кухню. Там, біля плити, вона спала. Ввійшла, скинула кожушок. Засвітили лямпу вугляну й заходила по кімнаті... Торкнулася пальцями плити. В кухні було тепло, по брудних стінах замерла луна від тупотіння на верхньому поверсі.

: Значить і сьогодня рай... А що, аби донести, сховають кінці в воду...

Негодячкина—жінка, Жюлі—родичка, а Зоя—прислуга, Зося—родичка.

Ходила, наче не чула нічого, крім своїх кроків... Потім простелила на долівці ковдру з шматками бавовни, підкинула під стіну, в куток, засмальцьовану подушку, а все застелила чистим простирадлом.

: Гукнула:

: Дядя...

: А, Тоня... Чого тобі...

: Я на хвилинку піду в твою кімнату, візьму мої книги.

Дядя говорив з вечірнім гостем. З-за бобрового коміру витикалися щітинисті карикатурні вуса. Гість кивнув.

: Це не вона?..

: Ні... — а потім Антоніні, що стояла в дверях: — Іди...

Вона защіпнула двері від- -крамниці, принесла книжок.
Почула, як заскрипіли двері:- -пішов гість на ту половину.
І співучий, з шумливим хри- -пом голос Негодячкиної:

: Супруг, знаєте, як колись танці під такі громи музики. Аяй—від задоволення вії збіглися й зморшка росплилася.—А тепер тільки під грамофон.

Антоніна шпурнула французький роман, з пергаментного паперу, попсований і старий. Якийсь аркуш випав і листом осени розіп'явся на долівці. Лягла, підібрала ноги й вкрилася кожушком. Навмисне хотіла заснути. Але затупотіли чиїсь ноги й голос Жюлі:

: Дядя, дай авансу... Я не можу з таким іхтіозавром...

Голос дяді:

: Що з тобою? Ніколи такого не було...

: Ніколи не було такої кра-а—соти, як сьогодня...

Такі розмови, або приблизно такі, розбивалися кожного вечора. Антоніни не соромилися й Зої не боялися, бо Зоя теж—посада Жюлі... і потім Зоя нічого не розуміла, бо дядя й баришня розмовляли французькою мовою.

Дні та ночі проходили в житті непорозумілими одноманітними випадками.

А настрій по східцях цього часу збігав вниз, до самого міського дна, полинув догори, перестрибав одним спогадом східці.

Життя бралося за ці білі та чорні крем'яшки й кидало в одні закутки чорні нічні кремінці, а в инші навперемінки опускав білий і чорний. Це якась вічна гра, це якесь полохливе перелистування життьових сторінок. З непомітною зміною займалися на морочному сході хмари, перев'язуючи обрій пурпуровою стьожкою й за сніговою далеччю пустелі падало вічнонезмінне сонце.

За зімою пливла легковажно фіялкова весна, а потім росквіт літа, далі пелюстки ліняють, роздуваються осінним подихом і рішуче народжується зіма. Це—таке життя. Цих законів не зміниш.

Під наметами бертолетового снігу, щось замерзає, а щось живе забірає зі струмків воду й чекає на весну...

Де ж я? Де я живу? В якім...- -думала Антоніна.—Ні, я ще під глибо- -ким снігом.

: Хтось застукав у две- -рі. Думки розлетілися.

✱ : Хто? ✱

Це я, дядя...

Скинула защіпку. Дядя жалко подивився, нехотя моргнув на Антонінине ліжко...

: Тоню, чого ти мене не послухаєш? Ти подивися на Жюлі. Вона живе гарно...

З роскритим ротом, з тяжкою незабутньою образою в виразі обличчя, вона наче не вірила. Знала прекрасно, що їй запропонував дядя. Він боявся Зої. Він давно говорив, що, як усі свої, то краще... А Зоя—непевна дівчина

Антоніна здрігнула. Тіло хитнулося від слів; тих слів, що обіцяли надалі життя. Але й справді, в чому секрет людського життя. Це таке питання, що вона не могла розгадати.

Хіба в праці, хіба в тому, що вона після роботи харкає вугляним пилом і ніколи не вимиє начисто рук? Чи може в тому, що десь на проспекті розмовляти про мистецтво або про що инше з будь-яким мужчиною, аби попасти в тон і сказати адресу паштетної? А потім, за 5 років зів'янути і валятися під тим самим дзиґликом на бульварі, де сиділа колись в котиковім манто... Так, ще не велика офіра зіпсувати своє тіло, але задля якої мети... Задля того, щоб потім здихати, або зібрати рештки загубленої волі й кинутися під потяг... Але та людина ніколи не кинеться. Вона лише може мріяти про це... Жюлі не думає про другі дні, вона задоволена сьогодня, а завтра... Жюлі байдуже ставиться до того, де треба щось передбачити... Антоніна уявила все це до найменших дрібниць. Вона наче зараз переживала ті часті вечери з грамофоном. Д'явольська музика по спіралі пластинки лізе й лізе... Входить якийсь мужчина, гасить світ, і вони, як привиди, пливуть по м'якому килимі. Темно, тіла не видно, не видно й тієї муки... Раптом—бризки світу... Вона злісно скидає зі стому бокал, шматочки шкла розбігаються, й перекидає пляшку, заливає муку що стала кісткою в горлі...

... Дядя стояв у кутку й-ною виразу, за кожним ру- понуро й че- -пильнував за кожною змі- -хом прудких очей... Стояв -кав відповіді.

✱ ✱

✱ : Тонічко, так як? ✱

Тепер вона тільки побачила біля себе брите, огидливе лице Сюселіна... Це—дійсність.

: Ніяк.

Широкі губи холодно підтяглися. Він ніяково взяв пальцями підборіддя.

: А ти не будеш каятися?

: Ти ж мені був майже батьком. Ти хочеш зробити з мене проститутку...

: Дурна... Як би я тобі не був дядьком, я взяв би з вулиці не одну таку, як ти.

Сердито грюкнув дверима й вийшов. Почувся голос Негодячкиної, вона щось сердито радила.

Ледве встиг вийти дядя, як другі двері відчинилися й ввійшла Жюлі.

На голові сміялися чорні переливи волосся й на плечі спадали буйні циганські локони. Вся причіска перетяглася золотеньким обручем. Короткі, широкі рукави відхилилися від рук і матова кожа бронзовими виступами мускул підкреслювала кожний жест.

: Тоню, ти серйозно хочеш бути такою, як є. Ти подумай, що далі буде з тобою... Кожного дня будеш ходити таскати вугілля... Повір, мені жалко тебе... Жюлі поправила сукню й задивилася на невеличкий лакірований черевичок.

Антоніна скинула ковдру й хутко почала вдягатися. Жюлі дивувалася.

: Ти не згоджуєшся зі мною?

Сестра не слухала, наділа кожушок і вийшла в крамничку. Якийсь покупець забирав цукру. Вони вийшли вкупі на вулицю. Він підозріло зиркнув на дівчину й прискорив кроки.

: Він мабуть прийняв мене за жебрачку...—подумала вона.

Біля будинку стала. Антоніна не знала, куди вона піде... Але залишатися там, у кухні, вона не могла. Ці поради виводили її з себе...

Вулицею плив рев города.- -На вітринах, в точній си-
метрії розляглися товари й- -лихтарі кидали око на де-
сятки афиш, на нові нака- -зи, на вивіски. Автомобілі

проскакували й мчали в тунелі вулиць, обминали зустрічних трамваїв, візників... Сніг, наче нікуди не спішив, падав на гілки дерева, на брук. Будинки обкутувалися сніжаним шарфом і стояли нерухомо, роскидаючи тисячі вогнів по туманних несмілих сигналах сирен, тінях кроків. На розі, на тім стовпі, де висів лихтар, біла стьожка паперу притягла увагу Антоніни. Вона прочитала об'яву про передплату газет, журналів. В голові залишилася одна думка, яко мога скоріше взяти посаду. Завтра вона не має роботи й побіжить в редакції. Антоніна знала 4 мови.

: Невже вона там не буде корисною?—питалася сама себе.

... Ніхто її не помічав. І вона сама себе наче не бачила... Почула, як холод заліз під одяг і лоскатав пуховим приторканням невидимої криги.

Повернулася в крамницю. Вічно-незмінний дядя стояв на своєму місці.

: Чого ти вискочила?

: Мені набридають ваші поради...

І зайшла в кімнату. Роскотився морок побитих звуків грамофону.

: А що як би зараз побігти та привести міліціонера... Ох, яка я слаба. Невже моя голова не насміє придумати цього плану? Невже я не розруйную цього гнізда... Я мушу...

По руках пробігали струміння холоду, голова горіла, як головешка, й чад заплутував думки. Відтіля неслися ті ж пісні дикої музики. В кімнаті не вистачало повітря. Легені ширилися. На білках, в очіх, павутинками пролазили червоні шовкові ниточки.

: Ні, вони одбрешуться...

І Антоніна залишилася в кімнаті.

— — —

Зранку, на другий день, коли кругленький, без маятника, годинник сердито плямкнув 11 годин, Антоніна йшла до редакції. Її сестра ще спала.

По сухому морозі, скрипіли, як і сніг, голоси папиросників. Якісь хлоп'ята під сірим гранітом неба, біля мосту, попритулялися до одинокої колони, що-стояла на вулиці, й співали пісню. Бризки снігу летіли-від кінських копит і падали далеко від-саней.

: Як би гарно проїхатися!—подумала Антоніна й ще далі закинула
один край кожуха. Назустріч дув сухий гострий вітер.

... В цім городі вулиці росходилися промінями від центральної площі Революційних Троянд. На цій площі знаходилася редакція найбільшої газети в Республіці. Коли проходила на роботу через цю площу, вона бачила широкі з богемського шкла вікна редакції. Відтіля завше вискакували газетярі з гаманами, наповненими газетами; спішили кореспонденти з свіжими новинами. Двері ніколи вдень не заспокоювалися, завше хиталися, перебігали
за поріг і відскакували в коридор.

Антоніна несміливо відчинила. В коридорі пішла з свічада назустріч їй фігура... Антоніна не впізнала себе: шапка насунута низько на лоб, покривлені чоботи. Вона давно не дивилася в свічадо, а тепер, коли побачила себе—їй не хотілося йти до редакції. У вестібюлі не було нікого. Вона сміливіше підійшла до свічада. Виглянуло гарненьке обличчя з трохи гострим підборіддям.

: Та я не така погана, як здалося!

І хутко побігла по східцях. Асфальт рябів під ногами, як побитий
віспою... Сторож сидів біля вікна.

: Ви!!! кого вам?

Антоніна злякалася. Її можуть не пустити... Що ж тоді.

: Мені секретаря редакції.

: А я думав об'яви, то нанизу!

Побігла ще скоріше й біля дверей, де висіла мідна дошка з надписом:
Секретар редакції,—зупинилася в нерішучості.

Потім постукала. Луна від стуку вдарила в скроні й синенькі
жили задьоргалися.

: Ввійдіть!

Стала біля столу. За столом сиділа молода людина, перекидаючи на столі аркуші паперу. Другий машинально, як маріонетка, кинув погляд і сховався в сумежній кімнаті. Антоніна почувала на диво себе прекрасно, мислі сконцентрувалися й посмішка
була на очах...

: Я прийшла попро- -хати у вас посади...

: Що? Я, товаришко, не біржа- -праці!—з помітною іронією
заговорив- -секретар.

✸ : Ні! Ні! Ви вислухайте. Я знаю чотирі мови. ✸

: Ви? знаєте? А французьку і німецьку? Може ви знаєте папуаську!—в цих словах була гостра насмішка.

: Ні, як раз тієї мови не знаю, а французську і німецьку знаю.

Секретар встав, заходив по кімнаті, він не вірив.

: Так ви маєте освіту?

: Так, середню маю.

: А ви читали нашу об'яву, нам треба двох таких, як ви... От, на біржі як...

: Я на біржі...

: Ми туди повідомляли, нам сказали, що таких немає.

: Так, але я там не говорила, що я знаю ці мови.

: Да? Так? Ну що ж? здається, ваша справа виграна.

: Я не знаю, як вам дякувати... Але кімната...

: Це все буде...

Радість охопила її. Вона й Жюлі сюди пришле. Це таке щастя, про яке вона й не мріяла. Вирвати сестру з того болота, з того запільного шантану...

: Я піду...

: Добре, завтра приходьте, ви покажете ваше знаття.

Не побігла, а злетіла з другого поверху. Але додому не пішла, повернула в західній край города. Вона йшла до того вокзалу, де стілки прийшлося перекидати блискучого антраціту...

Вокзал був на краю міста. Вона йшла знайомими окраїнами, де ґранітові велетні лише виднілися за димчатим серпанком. Тут брук випинався своїми горбами с-під снігу, поламані тротуари, на віконницях—вітер, що позривав з петель... А над дорогами довгі дроти телеграфу.

До вокзалу не дійшла. Ніжна втома впала на очі. Антоніна тільки тепер згадала, що вона не обідала. Повернула до їдальні. Їдальня знаходилася в невеликім будинку. Але всередині здавалося, що кімната дуже довга. Стеля низько осіла на стіну й одно вікно покривилося. Чорні, вохкі рямці наче вигнули

посклеюва- -не шкло.

Заплатила й сіла за стіл.- -Біля плити стояли дві баби;
одна хутенько бігала й роз- -носила, а друга, насипавши

борщу, закладала пальці під хустку й чухалася й відривала від такої роботи руки, коли їй підставляли порожню миску. За ними повисла на брудній шпагатині ікона...

Антоніна знала цю їдальню давно... В перерві роботи на вокзалі вона з иншими робітниками бігла сюди обідати.

Ці баби давали найдешевші обіди й до них ходили обідати... Обід завше складався з двох—борщ і каша. Це меню не змінялося ніколи.

І не вважаючи на те, що тут була така брудна підлога, що й за день наче не легко було викинути сміття, що баби ходили й подавали обіди в лантухових хвартухах, об які обтирали миски (ложки обтиралися об рушник, що висів на плечі «черпальчихи») – вона під час обіду була повна.

Антоніна звикла... Спочатку вона не могла обідати, а потім це ввійшло в звичай...

Після обіду Антоніна радісно тримала в руках здачу...

: Ще вистачить на трамвай!

Додому приїхала під вечір. Побігла в кімнату до Жюлі.

: Сестричко, я сьогодня найшла посаду. Чудову посаду.

Жюлі здивувалася. Засмоктала повітря, стуливши рота в трубочку...

: Ти так чимсь збентежена? Але обережніш; ти замажеш мені скатерть!—сказала вона, коли Антоніна поклала руки на стіл...

Антоніна не звернула на це уваги.

: Люба Жюлі... Хочеш кинути своє місце... Вимагають знаття двох мов...

: Що? Тобі не сором? Ти хочеш. нашого дядю залишити без хліба? Того дядю, що дав нам освіту... Як ти смієш говорити. Я ніколи не згоджуся, бо без мене все тут пропаде. Ти думаєш:— Зойка чи хто инший дав таку славу, поставив дядю на ноги... Я! Я! А тепер ти пропонуєш мені посаду – служити тим... Здохну а не буду. Вони мені не дадуть і грошей стільки, скільки треба, щоб гарно одягатися. А потім,—дядя тоді прогорить від податків, і, вихо- -дить, на своїй шиї тримати його благоверную, того Ко- -щея... О, ні, коли ти так думала, то- -помилилася.

✱ : Як, ти не хочеш? ✱

Антоніна так обурилася, що більше нічого не вимовила. Хотілося вдарити по тим дрібничкам, що стояли на столі, так, щоб посипалися тильки скалки.

: Ти справді не хочеш? Тобі не набридло продаватися...

Жюлі підібрала під себе ноги, підклала під спину оксамитову подушку. Обірвала:

: Геть!! Геть звідсіля!!

Антоніна подивилася жалісливо на неї... Вискочила з кімнати. З другої виходила Негодячкина...

: Як ваше здоров'я?

Таким показався єхидним голос, що Антоніна не втерпіла й гостро вилаялася.

Негодячкина не образилася. Від задоволення аж прицмокнула, рот розчепірився й нижчий шелеп заходив; зуби виткнулися, закрили губу жовтими яснами.

: От так благородна... Говорить по французькому.

Але Антоніна вже не чула. Вона була на вулиці.

Бігла, так хутко, як із
редакції, в найближ-
чий район
міліції.

✱

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

ЧУЖІ

ОПОВІДАННЯ

1.

ОШЛАТИЙ будяк... Жовтий, пересохлий, стебло вже перегнулося, і заплуталось на ньому кілька останніх скрючених листочків.

Глянеш—жалко...

Але як доторкнешся—вколе. І добре вколе.

Отакий—Кіндрат, батько.

У нього — син Михась, робітник із заводу—юний виклик на герць.

Про це—далі.

...За містом на Крутій вулиці є дім з підвалом, в підвалі куточок—там живе Кіндрат.

Живе даром: підмітає двір, дрова носить, та й куточок нікому непотрібний.

Колись, як ще крутився біля церковних будинків і попівської кухні, жилось краще.

Кімната була.

І жінка.

Довго там прожив

(він, як реп'ях,—одірвати трудно).

Ще й тепер шкодує.

Кожну службу вистоює на церковних східцях і ловить губами попівську руку.

Вечорами Кіндрат обмотує ліву ногу ганчирками, чипляє костура—і в дірку через паркан.

Крадькома...

Але всі про це знають.

На розі шумної вулиці скорчиться й ловить повітря рукою.

І на бульварчик заходить: там багато народу товчеться.

Був випадок:

«Молодой человек», стрункий, в насунутій на очі кепці здрігнувся на його голос і глянув через плече.

Хапко пошарив у кишені й, ткнувши копійку, пробубонів:

: у бляшанку, в сундучок...

«Ах, ти ж стерва»! майнуло в голові, і сині губи роз'їхались від несподіванки.

«Михась! Ач, хлюст який! Рідному батькові подав.

В бляшанку, в сундучок...

Стерва!..»

Але по-за думками, по-за лайкою, в саме ніжне вп'явся гострий біль і тоненько-тоненько заспівав.

Згинці пошкандибав додому. Там довго розглядав мідячка, підкидаючи його на долоні, потім витягнув бляшанку й, вагаючись... кинув.

: Стерва!—сказав хтось на вухо, а тоненький біль тоненькими ниточками обмотував груди.

І цілу ніч снився Михась.

... Це було так:

Михась покинув батька скоро після того, як померла Кіндратова жінка.

Тоді Михась, ще хлопчиком, ходив коло попівської худоби.

Раз о. Симеон дав йому в зуби, плюнувши матюком.

І в той же мент, схаменувшись, перехрестився:

: Через тебе, паскудо, гріха ще наберуся.

Довідався батько й теж побив.

Михась зненавидів обох. Особливо рясу, особливо попа й тих нікчем, які лизали йому руки.

Відношення змінились.

: Даром хліба не дадуть—треба працювати.

І запрягли —і працював.

Кожна провина, свідома чи ні, кінчалась тим, що не давали їсти.

: Я тебе, дурня, виведу в люде—потім дякувати будеш,— казав і сито поглажував бороду.

Хотілось—ех!—хоті- -лось розмахнутись...

Або замотати віжки за- -бороду й—батогом, гайда!

Боязко було:- -куди ж потім?

Хотілось вилізти на дзвіницю й заверещать до тих, що йшли в браму:

: Гей, ви, дурні! Куди? Та чи знаєте ви...

Все, все викричать!..

Так росла в ньому буремна злоба, ненависть і протест.

Товариші з заводу, з якими приятелював, казали:

: Чудак... Покинь!

Вагався... Не знав...

Через де-який час повторилось старе.

Але як тільки веснущата рука піднялась вдруге, Михась рішуче блиснув по рижій бороді й відпалив так міцно, як чув на вулиці.

В той же день його прогнали.

Батькові на очі не показувався, бо знав, що буде бити. Тинявся кілька днів по місту, а потім попав на завод.

Там і зостався.

Батько зразу запив (мав нахил).

А потім—рік... Ще рік...

Багато—багато ріжних зжитих днів, непотрібних, як трухле осіннє листя.

Крута вулиця. Підвал.

Сундучок. Бляшанка.

В бляшанці гроші. «Капітал», який лишила після себе мати й половину якого завіщала Михасеві.

(Другу—старшому синові, але того давно потаскали в Сибір і пропав він без вісти).

Кіндрат помаленьку доповнював бляшанку, трусився над нею, ховав...

Нащо?

Може й сам не знав.

... Зустрічалися рідко.

Раз Михась прийшов блідний, аж зелений.

Хворий.

Просив- -позичити.

Від- -мовив.

З того часу- -все порвалось.

І знову потяглися дні—червоні, душні на заводі, і брудні, душні на вулицях міста.

В одному кінці дні й ночі над вогнем, в диму гартувалися чорні, похмурі люди.

І Михась з ними.

Гартувалися, коптіли, а в суботу бігли в лазню обмитись від чадного бруду.

В другому—мали до-схочу сонця й повітря і все ж загнивались, а в суботу бігли до церкви зчищати гній.

І Кіндрат...

Після церкви йшов до попа, випивав на кухні шклянку чаю й захоплено ловив божественні слова, які одригував о. Симеон після смашної вечері.

2.

Коли могутній молот бахнув по сапфірах і рострощив на шматочки корону й коли розбіглись на схід густі ешелони—з'явився й Михась.

В гущавині переплутаних днів закрутилось життя.

Бадьоро вигукували, палали дні.

І полохливо тремтіли, згасали дні...

Плюнуло на мозолі рук, ухнуло й розсипалось сміхом мілійонів сердець...

Попи й манахи казали, що то Антихрист.

А люди в сірих кепках і сірих свитках дрочили його червоними хустками й викликали на герць.

... Михась одержав наказа заарештувати весь причт Успенської церкви й зробити трус.

Контр-революція.

Попа дома не застали—сховався.

Догадались. Поїхали на Круту, в підвал.

І там не було.

Кіндрат злякався ногана, упав на коліна й христом-богом присягався,—що не знає.

А коли по всьому будинкові росповзлися з трусом, Михась знову заскочив у підвал і схопив батька за руки.

: Скажіть правду — сховали? Ну, прошу вас, правду скажіть.
Вам нічого не буде. Ручаюсь!
Кіндрат хитнув головою.
: Та ви ж знаєте, я певен! Невже й тепер ще будете за ними?
Га? Скажіть! Ви ж наш, ви повинні бути з нами! Ну?
Пустив руки.
: Ну?
Кіндрат заморгав очима й, ковтаючи сльози:
: А ти, значить, з «цими»?
: Ніколи зараз вам все пояснить... Я потім. Ви зрозумієте.
: А ти, значить, з цими? Ти руку підняв? На Бога! На мене!
Стерва! Будь ти проклятий! Не син ти мені! Чуєш?
Михась рванувся, хотів щось сказати.
Перед ним скорчилось щось маленьке, сухе—його батько...
плакало червоними в зморшках очима—його батько...
тремтючи, проклинало... за бога, за царя, за кощунство, проклинало й відрікалось—його батько.
І в цей момент він почув таку величезну безодню між ними,
і такими далекими, чужими стали вони.
Більщ, ніж чужими...
Один—сильний, молодий, що розмахнувся викликом над перетертими шляхами, другий—старий непотрібний будяк при шляху.
Михась одвернувся.
Попа так і не знайшли.
: Взять старого!
і тихенько:
: Може скаже... а як ні—випустить!
Повели через місто. Штовхнули в порожню кімнату.
Зразу був туман, холодний, пронизливий—все тіло труслося.
Потім вирисувались голі стіни з старими обірваними шпалерами.
Стіни тіпнулись і поплили й потаскали за собою розірване шмаття думок.
Що це?
Що це- -таке?
Анти- -христ?
Де- -це?

Щось сильно розгойднулося й тріснуло. Розсипалось.

Це зрозумів.

Темно й страшно.

Невідомий Велетень вискочив на всесвіт, свиснув так, що вуха заклякли, й дзвонить.

В повітрі висить величезний чорний дзвін, а він божевільно гойдає його й дзвонить.

Бум! Бам!

Що це? Сниться може?

Від кожного удару стискається серце й потріскує череп.

Бум! Бам!

Невже край?!

Майнула думка: признатись, видати... Схопився за неї радісно, але вона зараз же зломилась, як соломинка, а на ній, на соломинці висів... о. Симеон.

Признатись?

Ні!

Закутав руками голову, тихенько сів долі й раптом почав швидко хреститись.

: Господи Ісусе! Миколо угоднику! Услиші і помилуй.

Облизував сльози й стукався лобом об підлогу.

3.

Палали бурхливі дні...

І задиміли...

Божевільно задзвонив Невідомий, і сторожко прислухались насуплені димарі.

А внизу—метушня...

Бігали люди, і, взявшись у боки, реготали над ними гармати.

Відблиски вогневих заграв запалили очі Михасеві.

В них, в цих очах, було все—пожежа, кулемети, червоне, страшне, смерть,—тільки не каяття.

Там, десь високо, за чорними пасмами, в душнім чаду бив на сполох Невідомий, а під ворітьми повзав Михась і сипав, і сипав обойми.

Всіх було восьмеро в цьому дворі.

До вечора лишилося троє.

Заховалися в другому кварталі, на горіщі у бакалейщика Йося. Гулко й нерівно билося три серця, три пари очей фосфорично поблискували, мов у загнаних звірят, і кожний звук хапав за горло й придушував так міцно, що стискувались курки й котилась по горлі слина.

Шарудів шепіт...

(Йось просив навіть «нє дишать»).

Що з ними?

Де штаб?

Як урятувати ці документи, що тут при них?

: Товариші, може мене... той... укокошать, так ви...—це похмурий Олекса.

: Тсс! Ти й думать не смєй! Укокошать або всіх, або нікого.
Перетрусили сотні ріжних комбінацій, простих, смішних і ефемерних, як казка.

Трудно було зупинитись на чомусь певному.

Нудьга й нервування...

День. Два.

Йось, який крадькома носив їжу, повідомляв, що влада в місті зміцнюється й що «наші» далеко втікли.

Михась сердився.

: Дурниці мелеш!

Йось...

: (добрі йому дурниці: трясли вранці за бороду, били, ставили до «стєнкі»—де комуністи?).

Михась в темряві піймав йоськиного рукава й притягнув близько до себе.

: Гляди, Йось! Чуєш? Зроби все—ти можеш! А як ні—гляди!

На слідуючий день Йось пошепки доложив:

: Треба грошей. Все можна, тільки грошей треба... Я дам, що маю, але цього мало... Скажіть, може піти куди?

Дали адресу.- -Дістали трохи.

Увечері будуть- -посвідчення.

: Ще треба... небага- -то... То ж—задаток...

Стало сумно.

: Місто... Тисячі паразитів з набитими кишенями, а тут... кілька золотих—і справа виграна,—це Олекса.

У! Здається двома пальцями задушив би!.. Попадись тільки! Єдрі твою...—завзятий Парфенов.

Михась раптом хлопнув рукою по підлозі.

: Товариші—годі! Завтра будемо вільні. Ручаюсь.

А надвечір передягнувся й пішов.

Ворожі люде сновигали по вулицях.

Будинки, небо—теж ворожі...

Можливо й так: раз—і нема!

А-а... Наплювать!

Ішов твердо, рішуче, посвистував—наче свій.

... Кіндрат стояв біля воріт і, як тільки пізнав, затремтів.

: Ти здурів?

В підвалі:

: Тату, я тікаю! Дайте грошей.

: А-а... Сволочь! Тепер - тату! А як таскав через ціле місто під ружжами, тоді не був тато? Нема!

: Дайте!

: Я тобі кажу—нема! Біжи до батюшки, він уже повернувся, може батюшка дасть!

: Слухайте, я прошу! І швидче! Я ж маю право! Зрозумійте ж...

: Та я тебе й знать не знаю. Іди собі, чоловіче, звідкіля прийшов.

: Дайте, бо сам візьму!

Очі у Кіндрата звузились, заховалися в щілини, і сам він присів хижаком.

: Ну?

: Вон!

Михась шарпнув тапчана і обхопив сундучок.

: У-а-а-а...

безтямний вереск розіп'явся над ним.

Підско- -чив:

У Кіндрата в- -руках сокира.

: Поки- -ньте!

✱ : Вон! ✱

: Покинь!

Свиснуло над вухом і сіло на плече щось важке, болюче...

Тоді кинувся, затулив рота й почав трясти.

: Мовчи! Мовчи! Все одно візьму! Мовчи!

Стогнали, сопіли, качались по підлозі.

Втомились...

Кіндрат вивалив язика й ригнув кров'ю.

І більше не дихнув...

4.

Коли ранок росплющив

очі, всі троє

були вже

далеко...

✱

ПАВЛО ТИЧИНА

ІВАСИК-ТЕЛЕСИК

КАЗКА

О Ж, коли просите,
просто й почну
про Йвася-Телесика,
про люту змію —
був собі,
був.

За морем це діялось,
чи в нашім краю,
давно чи недавнечко —
того не скажу —
був собі,
був.

Був собі дід та баба і був у них хлопчик Івасик. Ото як підріс, то й каже: зробіть мені золотого човника, срібне весельце, буду я рибу ловити та вас годувати.

Зробили йому човника,
сів, одіпхнувсь,
срібнеє веселечко
мов би пустун —
хлюп собі,
хлюп.

Срібнеє веселечко,
крапчаста вода,
ловиться, ловиться
велика й мала —
хлюп собі,
хлюп.

От мати наварила йому снідати. Принесла до берега та й кличе:

Івасику-Телесику,
приплинь бо сюди,
дам тобі я їстоньки,
їстоньки-пить,
дам тобі
пить.

А Телесик їй:

Чую, чую, матінко,
човник верну,
човник повертаючи,
воду горну —
тут я ось,
тут!

Наївся, напився. Віддав рибку матері та й знов на човника.

Срібнеє веселечко,
крапчаста вода,
ловиться, ловиться
велика й мала —
хлюп собі,
хлюп.

А змія підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай гукать товстим голосом:

Івасику-Телесику,
приплинь, приплинь до бережка,
дам я тобі їсти й пити.

А він чує та й каже:

То ж не голос матінки,
то зміїна річ,
не вернусь до бережка,
клич хоч не клич.—
Ич яка,
ич!

Змія бачить, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

Ковалю-ковалику,
скуй голосок,
такий, як у матінки,
чий Івасьок.—
Ич який,
ич!

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати. А Телесик думав, що то мати, та й каже:

Чую, чую, матінко,
човник верну,
човник повертаючи,
воду горну—
тут я ось,
тут!

А змія його хап! із човна, та й понесла до своєї хати. Приносить до хати: Зміючко-Оленочко, натопи піч та спечи мені Телесика, а я гостей покличу та будемо гуляти. Та й полетіла кликати гостей. От тільки Оленка надумалась топити піч, Телесик вибіг надвір, замкнув хату, виліз на височенного явора та й сидить.

Коли летить табун гусей. Телесик їх і просить:

Гуси-гуси-гусенята,
візьміть мене на крилята,
та понесіть до батенька,
а в батенька їсти й пити,
ще й хороше походити.

А гуси йому:

Ой раді б ми зупинитись—
за нами орел.
Ой раді б ми тебе взяти—
та за нами орел.

Коли летить другий табун.

Гуси-гуси-гусенята,
візьміть мене на крилята,

Тіло в мокрому шматті задрижало.
Він хутко повернувся:
: Раніше, раніше? я б тебе звелів до двору не пускати!
Дівчина ридала вже істерично. Тоді Сашка Кларнет схопив її за плечі й штовхнув зі східців:
: Забирайся до чорта—запаскудила лише коца!
Двері потихеньку відчинились і зле обличчя швейцара прошипіло:
: А-а, так це ви-и тут, голубчики, насліджуєте що-ночі?
За мент Сашка Кларнет був на панелі.
: Ну, ти, не дуже мені, хамло! плебей чортів!
: Таки хочеш скоштувати швабри? побалакай мені ще!
Із-за рогу вийшов міліціонер, Сашка Кларнет закутався в рештки шинелі й хоро почовгав назустріч першому трамваєві.

КВАРТАЛИ

Що-ранку бархатним риканням позіхали високі димарі, а потім прокидались під важкою ходою робітників сірі асфальти.
Сашка Кларнет поплентався сьогодня за робітниками, але куди й для чого—не знав. Коли його обганяв хто в кожанці, він гостро зиркав с-під лоба й шипів крізь зуби:
: Хазяї-ї!..
Мокрий вітер мрячкою хлюпав ув обличчя і тіло дрижало, як порушена спіраль.
Перед брамою якогось заводу він зупинився. Робітники привітно кивали один до одного, підходили до таблиці об'яв, пробігали очима, або в голос:
: Загальні збори!
: Демонстрація протесту!
: Жива газета!..

:. . . . .

І зникали за брамою. А він стояв і дивився—тупо, роздратовано, дивився як розмірно рухав завод.
Ще раз гукнули димарі й-обірвалась низка на панелі; тоді ліниво випростались спу-стілі квартали, а Сашка Кларнет вийшов на-довгу й просту вулицю.

Сниться йому, видиться:
входить змія,
ламле йому кісточки,
садить у піч —
ич який,
ич!

Не витерпів Телесик та як крикне! Чого ти? Ось зараз ми й дома.

Ой, держись, Телесику!
глянь ось сюди:
біжать по-за вікнами
тополі й сади —
миг тільки,
миг!

Де вже там держатися:
так підстрибнув,
та ще і проїхався,
та ще й завернув —
землю
почув.

Вилізли з орла: Телесик і той чоловік, що його держав. А кругом людей-людей! У барабани барабалять, у сурми сурмлять. Коні стоять, сіно їдять, з празником поздоровляють.

Стали тут Телесика
обнімать-питать:
чи вмієш на дудочку?
чи любиш читать?
як тебе
звать?

Мовчить Телесик, не знає, що їм казати. Тільки дивиться на орла: що не лапи в нього, а коліщата, що не хвіст, а дощечка. А вони знов:

Чи є в тебе матінка,
батько, сестра?
Довго був на яворі?
І чого тікав?
Як тебе
звать?

Мовчить Телесик, ніяк не осмілиться. А кругом людей-людей! У барабани барабалять, у сурми сурмлять. Коні стоять, сіно їдять, з празником поздоровляють.

Тоді гукнули коника, сіли з Телесиком та й поїхали.

Проїхали вулицю—
хатка в ліску,
з дітворою м'ячики
грають на піску—
сонце
в ліску.

Як обкружать його діти, як позбігаються! А він осмілився та всім їм одразу: Телесик! мене звуть Телесик!

Умію на човнику
рибку ловить,
змію́чку-Оленочку
враз обдурить!—
бачте
який!

А діти: зміючку? ще може з рогами, з крилами?—такого й на світі нема! Та й засміялися. Аж тут підійшла старшенька, сказала всім іти в хату, бо вже вечоріє. Повела вона до хати й Телесика. Вдягла його, умила й посадила за стіл. А сама пальцем торкнула стіну коло одвірка—як засвітиться стеля, та всіма огнями, та ловко-ловко! Зняла вона з стіни якусь дудку чи люльку й почала в її слухати та балакати. Балакає та сміється, балакає та сміється, а наприкінці: Телесиком—каже—звуть! Думає Телесик: куди це я попав?

Наївся Телесик, напився, устав та й перехрестивсь. А діти кажуть: що він робить? Ану ще раз! А старшенька до них: чого ви дивуєтесь—він же неграмотний!

Назавтра, як тільки Телесик устав, почали його вчити читати. Тепер уже він не Івасик-Телесик, а Читасик Піднебесик,

бо справді літав під небом, а читать уже от-от краще буде за всіх нас.

Отаке-то

Телесик—то колись був.

За морем це діялось,
чи в нашім краю,
давно чи недавнечко—
того не скажу—
був собі,
був.

ПЕТРО ПАНЧ

ЗОЛОТІ ТАВРА

ОПОВІДАННЯ

I

ПОЧАТКУ Сашка Кларнет дивився на свій стан, як на випадкове явище, навіть инколи філософував:

: Неминуча чаша руського дворянства: через страждання до світлого майбутнього.

А дні суворо трясли його кволу фігуру.

Тоді він склав другу філософську формулу: «Щоб дожити до майбутнього, треба не вмерти сьогодня».

А потім залишив і зовсім гадати про майбутнє, бо давно вже не мав хоч би якого притулку.

Сашка Кларнет спав під дверима Міжнародного Банку.

Тут затишно: східці, устінок і коці. Коли за дверима гасилось вогні, він посувався від вітрини до східців, як тінь, потім устінок.

Драна шинеля була й простирадлом і ковдрою.

І так до ранку, аж коли загуде перший трамвай.

Тоді ще виходив зі шваброю швейцар. Сашка Кларнет раніше залишав устінок, кутався в рештки шинелі, втягав неголене обличчя в плечі і, озираючись голодно, човгав, куди?.. на товчок! Сьогодня вдосвіта, коли по стінах будинків слізно точилася осінь, голосно плакали водостоки, а місто лежало сіре, як розчавлена миша, сьогодня вдосвіта Сашка Кларнет крізь дрімоту відчув, як хтось приліз і мостився коло нього.

Здригнув, підхопився:

: Хто тут, чого?

Мокра дівчина, як забрьохана сука, дрижала біля нього:

: Чого тобі треба, чуєш?

: Холодно... дощ... я трошки погріюсь.

Сашка Кларнет з огидою відсунувся.

: Лізе, всяка сволоч: всю-ніч тягається, а потім порядошним людім-покою не дає.

: А тобі хіба що, я ж-трошечки... як би раніше...

* Тіло в мокрому шматті задрижало. *
Він хутко повернувся:
: Раніше, раніше? я б тебе звелів до двору не пускати!
Дівчина ридала вже істерично. Тоді Сашка Кларнет схопив її за плечі й штовхнув зі східців:
: Забирайся до чорта—запаскудила лише коца!
Двері потихеньку відчинились і зле обличчя швейцара прошипіло:
: А-а, так це ви-и тут, голубчики, наслідкуєте що-ночі?
За мент Сашка Кларнет був на панелі.
: Ну, ти, не дуже мені, хамло! плебей чортів!
: Таки хочеш скоштувати швабри? побалакай мені ще!
Із-за рогу вийшов міліціонер, Сашка Кларнет закутався в рештки шинелі й хоро почовгав назустріч першому трамваєві.

КВАРТАЛИ

Що-ранку бархатним риканням позіхали високі димарі, а потім прокидались під важкою ходою робітників сірі асфальти.
Сашка Кларнет поплентався сьогодня за робітниками, але куди й для чого—не знав. Коли його обганяв хто в кожанці, він гостро зиркав с-під лоба й шипів крізь зуби:
: Хазяї-ї!..
Мокрий вітер мрячкою хлюпав ув обличчя і тіло дрижало, як порушена спіраль.
Перед брамою якогось заводу він зупинився. Робітники привітно кивали один до одного, підходили до таблиці об'яв, пробігали очима, або в голос:
: Загальні збори!
: Демонстрація протесту!
: Жива газета!..

: . . . .

І зникали за брамою. А він стояв і дивився—тупо, роздратовано, дивився як розмірно рухав завод.
Ще раз гукнули димарі й- -обірвалась низка на панелі; тоді ліниво випростались спу- -стілі квартали, а Сашка Кларнет вийшов на- -довгу й просту вулицю.

О, він добре знав Броніславську вулицю (тепер инакше, а то колись і ніби так давно). На цьому розі він найняв одного разу всіх візників: сидів на чільному, а всі позаду, і так через увесь город... Корнет Яхонтів! А там-он на розі пристрелив одну сволоч—чинушу!

В глибині очей виплив щвейцар зі шваброю. Сашка Кларнет заскриготав зубами:

: Весь заряд куль би всадив у твою голову!.. Якийсь-о плеб і він сміє так говорити!

Вітрини кокетували ріжнобарвною білизною, сукнями, єдвабами. Сашка Кларнет убирав їх у себе, як червоне залізо краплі води. Йому подобалось, що НЕП тут так нахабно виставляв своє катаральне чрево і гвалтував революцією зачаті вулиці. І подобалось, що Броніславська вулиця починалась там, в тихих закутках передмістя, де ще пахло чебрецями, де під вечір бродила в осяяних шатах замріяна Слобожанщина.

Опівночі в передмісті ще гасали за вітрами із дикого поля тіні пращурів, а в димарях вили відгуки азіятських сумів.

Відціля було видно тихі села й сонні шляхи в полинях. Відціля було видно й квадрати, трапеції й рівнобіжні лінії. Розчавленим звірем майдани, а довкола частоколом від поля димарі: видно було город.

Що-ранку цей город прокидався в густому тумані, шумно витискував зітхання із своїх кам'яних грудей і плював брудним харкотинням на базарні площі. Спросоння дрижали кам'яниці й кутались у димові завіси, як у сірі брезенти, а високі дзвіниці хоро марили про багрянці сонця й багряницю Христа. І ввижалися ветхим: «Смутні Часи», «Гермогени», «Пожарські», а їдкий дим города через чорні отвори продирався до вівтарів і давив на груди; тоді погребально стогнали дзвони.

Голосно позіхали димарі удруге, утретє, тоді починали свою працю заводи, а потім вужем виповзав зі всіх шпарок на панелі стоногий город. Венами, артеріями, як та кров від серця до серця, спішили горожане з портфе- -лями й без них до кабінетів, конторок, столів.. Дзенькали- -трамваї, рикали авто, ляскно о брук лязгали підкови,- -шум шин шарудив по шосе.

... Броніславська вулиця, плентаючись по бескеттях, приповзла до річки, потім перехопилась через міст,

ДОВГИЙ ДЕРЕВ'ЯНИЙ МІСТ,

і прямою рейкою вже побігла до города. Побігла струнко, хутко й заклопотано. Збоку залишались вокзали, високі будинки, вітрини (і підфарбовані женщини), а вулиця бігла до осередку, але мабуть злякалась колись стоголосого вереску й не добігла— загубилась.

На цьому довгому мості зупинився й Сашка Кларнет. З одного боку гулом гув город, як машини в друкарні, а з другого—насувались мрячні тумани. Вони зустрічались отут на мосту, під яким безупинно текла брудна й приваблива річка. Її обличчя відбивало й сірі хмари сьогодня, і сонце колись, і бурю, і тихий вечір навесні. Вона мінилась що-хвилини, як життя.

Через міст тяглись підводи, грузовики, люди, а по-над пішоходами сиділи перекупки, жебраки, діти в дранті. Вони вили на ріжні голоси.

На скрайній тумбі сиділа руда шинеля й старано ростягала гармонію.

Мелодійні звуки вальсу переплітались гугнявими причитуваннями.

: Гражданін, обратітє... дайтє!..

: Та будьте ж милосердні, та положіть же нещасному сліпому!

: . . . .

: . . . .

А с-під гуркоту коліс вилітав: «осінній сон».

Коли сіра шинеля піднимала від гармонії голову, вона що-раз кидала в туман:

: Для діток прошу, дайте!

Горожане прискорювали кроки, а навздогін неслись мелодійні звуки вальсу: «осінній сон».

І в цих уривках звуків замріявся Сашка. Обіперся на мокрі баляси й задумно дивився на бірюзові скалки...

Шум... То не шуми міста, то- -вітри в діброві, і ганяють,
ганяють не мряку, а марево...- -Там десь у туманах (він-
дивився в тумани) між роз- -логими полями дрімають

кущами ліси, а над тихим ставом, в задумі, білі колони—будинок, ротонда... Там, далеко за північ, звуки скрипки, роялю...

Осінній сон!

Груди поширила лоскотно хвиля, рухливо напружилось тіло: солодко покотився біль до горла.

Тоді він з любов'ю глянув на сіру шинелю і... весь жужмов стиснувся:

Над гармонією піднеслась жовта голова з чорним проваллям замісць носа...

: Осінній сон! . . . . .

. . . . сон! . . . .

. . . . . ą-ą-ą! . . . .

: Сакраменто!

. . . . Сакраменто! . . . .

Це був роспачливий зойк зрублених у пень дрімливих лісів, зойк повалених у цвілі стави білих колон, білих ротонд...

Так в-останнє звеніли струни роялю під бичем Гаврила, чередника із села...

Це був зойк Олександра Яхонтова:

: Сакраменто!

Скреготав зубами, а по мосту важко гупали підводи, стрекотали грузовики і мов пилка пиляли газетчики: «Фаш-ш-шизм у Німеччині!

Сашка Кларнет стискував кулаки:

: В Німеччині?! Лише? О-о-о, власними зубами б гриз оцю чорну сволоч!»...

II

На другій тумбі від краю сидів у брудному лахмітті з дитинкою на коліні білявий чоловік. На вродливому обличчі смугами бруд, було ніби розвезено руками.

Коли дитинчатко витягало задубілі рученята, щоб побавитись ґудзиками, тоді білявий чоловік шарпав його грубо й сильно, аж доки рожеві уста не ростягались у жалібний писк... Чоловік тоді простягав руку до пішоходу.

Сашка Кларнет чув, як скигнуло дитинча і якась колючка трівожила серце, але він понуро дивився на воду й не помічав, як сірі очі білявого чоловіка давно вже зорять за ним.

А потім зустрілись:

і вп'ялись.

Мент: хто?.. де?.. учора, сьогодня, колись?..

Білявий чоловік посміхнувся. С-під товстого вуса блиснув золотий зуб.

Тоді Сашка Кларнет упевнено ступив до нього:

: Фон-Ціглер!

: Яхонтов!.. Сідайте... простягніть руку!

Говорилось уривками, пошепки:

: Чуєте, руку!

: Даруйте мені, пане фон...

: К чорту! Нема фон-Ціглера: Jch bin incognito!.. Слухайте, ви ще пам'ятаєте, що ви шляхтич?...

: Для чого таке питання? хіба я один в такому стані.

: Так?.. Хто ще має надію—той... Учора я тут бачив генерала Падурського...

Замовкли: пішоходом пройшов чоловік у малиновому кашкеті. Простягли руки. Потім знову говорили.

Дитинчатко витягло рожеві рученятка й радо бавилось бавовною на плечі Сашки. Але воно сяло, і білявий чоловік раптом смикнув і гицнув його на коліні. Дитинчатко перевело сиві оченятка на чоловіка й лише поглядом: «за що», а потім із покривлених вуст вирвалось жалібно, жалібно:

: Мамо!

Сашка Кларнет насупився:

: Що за дитина?

: Ви гадали, моя?.. так?..

: Значить, або тепер, або ніколи... я буду тут через два дні. Підвівся й почовгав до городу, а Сашка Кларнет залишився приголомшеним на тому ж місці: він нічого подібного не сподівався. З того часу, як його ви- -кинули з контрозвідки N-ої армії генерала Денікіна, вики- -нули ганебно, як поганого козака... ха-ха! запідозріли- -його в прихильності до

комуни... запідозріли штабротмістра Яхонтова, столбового дворянина в прихильності! З того часу він стратив надію на врятування вітчизни, а потім стратив, і так калейдоскопично, і маєток, і своє ім'я, і всі надії. Ротмістр Яхонтів життя своє врятував на Благбазі, на товчку. Спочатку в лахміття маскувався, а згодом иншого й не стало. А потім, ніби випадково, впіймався з краденим кларнетом: з того часу він стратив ім'я Олександра Яхонтова і став Сашкою Кларнетом. А колись, коли білі ротонди, як нарціси, закохано дивились на себе в мрійні води, тоді він був—корнетом.

Кларнет—корнет, було навіть приємно.

Холодним потом вкривалась чахоточна осінь і в пропасниці билась задубіла природа, а Сашці Кларнетові було навіть душно: так несподівано—фон-Ціглер! Тоді він був Військовим Аташе німецької Місії в Штабармії «Юга России»... А генерал Падурський! О, тепер я їм докажу, що то для мене вітчизна!.. Невже я знову буду носити жирардівські полотна? Невже можна буде закинути оце лахміття, ні, ґноти від лахміття?... Ха-ха-ха! Але фон-Ціглер...

Ціглер—німецький аташе...

Раптом підскочив:

Фонтани грязі бризнули йому в обличчя: через міст, коливаючись, промайнув автомобіль. Сашка вишкірено зиркнув на пасажира, і—очі підперли орбіти:

в авто сидів селянин.

Сашці Кларнетові здалось, що він його бачив колись, де?—може на майдані (коло церкви) у 17 чи в 18 році, а може то инший. Колись привели такого перед ґанок селяне—це ще батько казав—і кричали:

: Оцей сіцілістів переховував! Він перший і якономії почав грабувати, і нас підбивав.

Сашка Кларнет стояв і дивився услід:

: Комуністи? Хе-хе!..

: Бун- -тарі!

Так! Тепер він помститься- -сьогодня, завтра помститься

і за себе- -і за всіх!

Автомобіль зник, Сашка Кларнет втяг голову в плечі й знову схилився на баляси.

Отоді він забачив, як на бе́резі, там, де річка поділялась на дві течії, крізь туман пробивалось багаття.

Раптом холодна вохкість охопила все тіло: він густо задрижав, як мембрана грамофону, а під ребрами над полим шлунком защеміла шкіра—згадав, що ще й учора нічого не їв.

Потягло до ватри..

Здушені в тумані червоні язики виглядали так затишно й святково.

...Під ногами чавкала чвиря, розчавучені черевики апатично місили сіре багно, мов шестерні в коробці тавот.

Сашка Кларнет мав уже ступити до річки, як зіткнувся з дівчиною:

Напудрене лице жовтіло безсонними ночами. Під тонкою пелюсткою молодої шкіри бились сині живчики. Носик загострився від голодної жадоби.

Він нахабно заглянув в обличчя.

: А, Марійко, чи як тебе, і ти тут?

Вона оглянула його критично й відвернулась.

: Сердишся, чи не впізнала?—посміхуючи запитав Сашка,—то ж я тебе під дверима банку... ну та то ненароком! Ходімо гріться.

Вона стояла мокра й задубіла, а вже само слово—гріться, було тепле, і голос «блатного» здався їй приємним.

Сказала:

: А куди йти?

: На беріг, он бачиш ватра—ото моя й хата... очаг мій, хе-хе-хе!

: Туди я й без тебе знала дорогу.

: І ти вже знала! Правильно: всіх нас викинула вода!

Вона знову обвела його оком.

: Ех ти, Марійко,—провадив Сашка.

: Відкіля ти взяв, я Людміла!

: Людміла? чудово, хоч ти й- -брешеш мабуть, а все-таки краще Людміла, ніж Матіль- -да, чи Альфонсіна... Ну так отож, Людміло, бачиш оту- -річку? і бачиш, як вона хоч

і брудна й гидомирна, весь час тече в своїх берегах, а ми лише сидимо на бе́резі й сердито дивимось... тільки ні чорта ти не зрозумієш, що то сидіти на березі—й дивитись, як вода біжить і біжить...

Глянула знову на нього питливим поглядом і сказала:

: А може й зрозумію!

: А чорта мені з того: зрозумієш, тобі ж буде хуже: «блаженні нєвєдающіє...» так-то, Людміло, а оце тобі й до хати прийшли. А ну ви, правітєлі зємлі русской, сторонісь: столбовоє дворянство прішло!

Коло ватри було двоє: лисі шапки, руді борідки, лапті на ногах, а над вогнем стояв казаночок. Кипіло.

«Правітєлі землі русской», глянули на гостей і щільніше обсіли казаночок. Смішком затрусились борідки:

: Мітрій, слиш, бари столбовиє—сторонісь!

: Хі-хі-хі!

: Хе-хе-хе!

Сашка тупнув черевиком під самий казан:

: Ну-у-с, слишалі, товар-р-ріщі! столбовоє дворянство!—Потім лице оскаженіло і навіть квола фігурка зробилась страшною:—

: Р-р-азможжу! сволочі, марш!

Замісць голів показались лапті, потім спини.

Тоді Сашка Кларнет, мов на пікникові, опустився біля ватри на лікоть і шляхетним рухом запросив Людмілу:

: О, прошу пані бути господинею в моїй хаті!

Він злісно жартував, а Людміла з кожним його словом чим раз більше дивувалась, навіть утратила охоту оперувати своїм специфичним лексиконом. Мовчала й слухала. Вона ще стояла, тоді він гримнув:

: Якого чорта очі витріщаєш? сідай та будемо шамати! Бачиш, товариші подбали про нас: суп настоящій а-ля сарданапаль!

Сіла й простягла до вогню руки.

... Місце, де палала ватра, було на маленькому пригоркові, майже над самою ряскою. Без упин--но тягло, тут як у штольні, вітром холодним і злим. Він--подертий і мокрий летів над водою і мов крилами рябив--її зверхність і, здавалось,

чіплявся за сірі, розхрістані паркани, що падали з берегу, тоді на мент витягалась вода. І знов виривався вітер, шпував мрячкою на річку, на ватру.

Сиверко, зімно!

Холодне небо свинцем упало на дно течі.

Просто на річці — один місток, а ліворуч—другий. Безупинно, мов мухи на шибці, снували люди, а між ними чмілями повзали авто. Було цікаво: одна дуга в молочнім тумані, а друга в воді.

Люди, шпали, бики—блимання калейдоскопу.

Сашка Кларнет лежав і пильно, немов кого розглядаючи, придивлявся до мостів. Він лише тепер установив собі питання: «А чому фон-Ціглер сидів на мосту? Чому дитинча?..»

. . . .

«Невже мости в повітря?.. один, другий, третій!.. і в городі паніка... ні з села, ні в село... крах фінансів... голод!.. той, як його— паніка... голод».

. . . .

Дальше уява Сашки Кларнета не сягала. Він не знав, що буде напотім, але від хвилювання навіть підскочив на свої криві ноги.

: Здорово придумано — grand pris фон-Ціглерові за такий план. О, тоді держись, товариші!

Ви, нові предтечі!

І потряс кулаком в той бік, відкіля методично й безперестанно неслись стоголосі вдари молота по рейках. Мов увесь город обернувся в кузню.

Сашка Кларнет ще раз потряс кулаком і ляпнув розчавленим черевиком:

: Тоді держись, панове товариші, як посиплються оті стуки на ваші голови!

Людміла нічого не розуміла. Її благенька сукня намокла під дощем, як газетний папір і вона дрижала від пропасниці. Вітер рвав язики вогню й димив межи очі, а тіло дубіло від студеного моро- -сіння.

Десять кроків праворуч чо- -рним отвором, мов вхід до пече- -ри, зіяла

КАНАЛІЗАЦІЙНА РУРА.

Вона завжди сльозилась, як трахомні очі старої єврейки, але, коли трохи зігнутись, туди можна влізти. І там буде затишно: ні вітру, ні мрячки...

Тіло трясла пропасниця й уперто повертала голову до рури.

: Як би ще туди положити що-небудь, щоб сісти... або ліжко і спереду завіску, як драпрі... О, як було б тепло, так тепло...

Сашка Кларнет знову присів до вогню:

: А, чорт—холодно як! Будем їсти, чи що? Ложка є? Нема? Ну так пожди.

Сашка Кларнет жадібно чавкав, а Людміла думала про руру, потім запитала, ніби сама себе:

: А що, можна відірвати дошку від паркану?

: Навіщо тобі?

: Та так... як би в руру положити.

: В руру?

Сашка зробив гидливу гримасу.

: В руру?.. да, а це дійсно ідея... на ложку, а я подивлюсь.

Через п'ять хвилин він уже кричав з рури:

: Чудово, будуар настоящий!

Людміла гірко посміхнулась: будуар? Закрила очі, щоб хоч в уяві сховати черевички, як колись у пухкому килимі, щоб стати перед високим трюмо, а потім упасти на качалку і з закритими очима мріяти про Онєгіна, про Тат'яну...

: Ну, йди!

Сашка підсів до неї й нахабно потяг до себе:

: Підем у руру, Оляно, чи як тебе?

Здригнулась:

: Геть, геть!

: Брось, дівко, не брикайся!

Вона схопилась і майже істерично відсахнулась:

: Відійди, залиш мене, залиш!

Сашка схватив її за пазуху.

: Шаліш, що ми- -хуже других?

Із-за рогу берега підбирались- -до забутої ватри дві ри-

женьких- -борідки.

Людміла з огидою рванулась із рук, але міцно тримала Сашчина
рука, шарпонула: роспахнулась пазуха—в очі вдарили біли перса,
а між ними, як човен поміж хвилями, золотий медальон.
Сашка зупинився.
Раптом рижі борідки схопили казаночка й зникли за ріг.
Хвилясто здіймалися груди у Людміли, а на них коливався
золотий медальон.
Сашка потягся до нього
: Краженкий?
: Не тронь!
: Віддам, не бійсь!
Рванув. Увірвався ланцюжок. Людміла упала йому на руки, але
він грубо штовхнув її локтем і відкрив медальон.
Широка усмішка. Пильніше.
Здивування.
Людміла балагаючи тяглась до медальону.
: Де ти його взяла?
: Віддай!—Зірвалась на нього:—Віддай, це мій власний!
: Брешеш! Це мадам Задонська.
Людміла заклякла:
: А тобі яке діло?.. це моя...
Сашка Кларнет впився очима.
: Це моя мама.
Потім широко відкрила очі й мінливо придивлялась до нього.
: Хіба ви знаєте?..
Він відсахнувся:
: Ви, ви Людміла Петровна?
: Я-а... а хіба ви зна... Олександр!.. Яхонтів!?!
Вітер, як у штольні, табунами ганяв перед себе мрячку, рвав
розхрістану сукню Людміли, зазирав у змарнілу пазуху і знову
летів на студену воду й чесав її, як пряжу на мойці.
Сашка Кларнет сидів коло Людміли і намагався щось говорити,
але очі, лише ковильне вітер сукнею, вже обшукували її пазуху,
тоді язик плів- -якусь нісенітницю.
А Людміла була приголом- *160* -шена. Вона сиділа, як удова
над гробом свого чоловіка, і- -бездумно дивилась на попіл...

Сашка говорив і знову плутався, потім обережно положив їй руку на пазуху. Людміла сиділа і пустозоро дивилась на зотлілий попіл, а в Сашки Кларнета цокотіли слова на зубах:—лише ми можем спасти... задача важка, але й... кохано моя... Люда!..

Потім підвівся, як п'яний:

: Встаньте, Людміло Петровно, тут мокро!

Вона підвелась і все так же дивилась на попіл...

Сашку трясла лихоманка, слова цокотіли на зубах, пальці крючились... Мов пружина росправився й обхопив Людмілу...

Дихав на неї гнилими зубами й хрипів:

: Тут холодно... холодно, Людо, люба... ходімте!

: Ах не треба, не треба...

: Людо, кохана!

Сашка, міцно тримаючи її стан, як п'яний поступався до отвору.

: Не треба...

: Людміло, Людо!..

Потім зникли у чорнім отворі каналізаційної рури, що завжди сльозилась, як трахомні очі.

... Часті удари молотів по рейках греміли в рурі, як у кузні Веєльзевула.

А вітер віяв, віяв з воєм, з посвистом по-над річкою, по-над вінцем рури.

Вітер осінній.

III

Через два дні,—знову міст і друга тумба від краю.

Білявий чоловік лише одну фразу кинув Сашці Кларнету:

: Hôtel Europ'a, ч. 101, що-вечора... Фон-Ціглера нема—є Дервурм.

...Увечорі, коли Сашка Кларнет піднімався до вестибюлю в Hôtel Europ'a, розчавучені черевики відбивали на мармурових східцях ніби мапу північної півкулі: моря, ріки, хребти... Сашка почував себе ніяково.

Зустрівся- -коридорний:

: Ти чого сю- -ди забрався?

 Сашка виста- -вив груди:

: Проведи мене до 101 номера.

Коридорний розгубився:

: Праворуч-шостий!

А потім до серветки: «Пролітарія кака-небудь, а теж носа дере... мітлою б тебе!»

НОМЕР СТО ОДИН

Стук.

: Заходьте!

: Тобі чого?

Сашка посміхнувся: «ловко, ловко маскується»—здорово, чудово господін дер... дер...

Господін дер, дер—злякано витріщив очі. Його хитре обличчя розгубилось по-польському: не знало, якого прибрати виразу, потім фальцетом викрикнуло:

: Чого тобі треба?

Сашка Кларнет взявся за двері:

: Я мабуть помилився, мені... гос... вариша Дервурма.

Тоді господін хутко замкнув двері на ключ.

: Вам Дервурма, хто ви?

Сашка угодливо посміхнувся:

: Мені товариша Дервурма... Яхонтів—я.

По всіх рисах польського обличчя побігло медове сонце:

: О, прошу пана, будь ласка, до покоїв!

Лише в третім покої за дубовим столом для писання сидів Дервурм. Сашка Кларнет зупинився на порозі; ніяковість розсунулась по тілові: фон-Ціглер був у бездоганно зшитому костюмі із гладко поголеним обличчям. Він зручно сидів у глибокому фотелю. На столі лежала мапа, така знайома трьохверстка генштабу. Генерал Падурський в сіренькому потертому пальтові сидів vis-a-vis.

: Ага, добре, прошу!—І фон-Ціглер показав на крісло.—Познайомтесь, генерал—штабс-капітан Яхонтів, можна довірити!

Голова генерала захита-лась на тоненькій шиї:

: Приємно, приємно, сідайте,-капітан, а церемонії потім,

а зараз Русь, Русь святая, а-церемонії потім, я зараз не

вимагаю... Я вам не росказував, майор, як один оболтус мало не провалив мене: во фронт, властиво не зовсім, ну, розумієте, я в такому пальто, а він пошану й коло їхнього, як його е-.е... дворянського зібрання!..

Господін з польським обличчям угодливо допоміг:

: Виконкому, господін генерал.

: Да, да—Кóму, Кóму... дурак, а сам з портфелем, да вже з портфелем, а Росія нехай гине..!

Фон-Ціглер ще раз сказав:

: Прошу сідати!

Сашка Кларнет обережно опустивсь в крісло, а господін—з польським обличчям—остався біля дверей.

Генерал тряс невпопад головою й говорив:

: Капітан, ваш костюм,—Сашка червонів,—ваш костюм, да... ви не проміняли нашої ідеї на шлунок... да—благородно, це лицарство, якого історія не забуде... А ми маємо свої сторінки...

Фон-Ціглер безцеремонно обірвав:

: Ну, так значить: або тепер, або ніколи. У ваших руках зараз зброя—це, вважайте, непереможне бажання Європи врятувати...

Генерал невпопад захитав головою:

: Точно так, точно, так я сам був у них... нас хочуть врятувати, хочуть як оплот...

: Так, і вас,—буркнув фон-Ціглер,—а тому завжди можна надіятись на допомогу.

Почулось і від дверей:

: Прошу, пані, завжди можна надіятись...

Почувся стук у двері. Раптом обірвались балачки. Обернули мапи. «Служка» приніс чай.

Ставлячи шклянку перед Сашкою, він пронизав його питливим зором: Сашка думав про драні черевики й ховав їх ще далі під крісло.

Фон-Ціглер запалив цигару і відкинувся на спинку фотелю:

: Да, Петро Йванович, Арцибашев еротику смакував; памя‘таєте: Санін в човні з Карсавіною...-да, аж піджилки... як згадаєш—коліно, хе-хе-хе!..

: Так, так е-е... коліно Саніна,..хі-хі-хі!..

«Служка» вийшов. Господін провів його до коридору, запер двері й повернувся до кабінету. Але за хвилину вже двері знову тихо відчинились і «служка» навшпиньки підійшов до кабінету.

Слухав, а рука нервово тиснула у кишені холодну сталь.

Фон-Ціглер відкрив мапу й знову насупив брови:

: Так от-с я й кажу: допомагати, звісно, можна тому, хто робить хоч що-небудь.

: І я так говорю: пошану мені й потім можна віддати, а зараз Росія, Росія.

: Так? гм, да... Європа робить щоденно тисячі експериментів і за ці роки ми маємо академичний опит. І тепер ясно, що ніякі ушкодження не страшні зовні, а страшна буде внутрішня хвороба, що точить як шашель, як туберкульоз. Так робить наш ворог і робить розумно!

Генерал закивав невпопад головою:

: Так, так — рейди взапілля, це чудова тактика, особливо на тачанках.

Фон-Ціглер не слухав:

: Так - мент, панове, зачасто дорожчий від часу. Прошу: — Примара комунізму душить Саксонію, заглядає в Берлін і от прошу — ткнув у бюлетень: «стенографичний відчит N чергової сесії ВУЦВК». — Прошу, прошу: «Європа зараз уявляє з себе дім божевільних. Нас засипають проханнями про дозвіл повернутись додому...» Розумієте, ще місяць, рік і надіятись уже не буде на кого.

Генерал вставив:

: А на нас завжди можна.

. . . .

Майор фон-Ціглер ще довго тикав пальцем у мапу, в бюлетень, генерал Падурський кивав невпопад головою, а Сашка Кларнет соромливо ховав свої розчавлені черевики.

... Коли Сашка Кларнет виходив із готелю; білий папірець приємно колов йому долоні— -то був червінець.

Згодом генерал Падурський- -теж виходив зготелю; білий папірець приємно коловйому- -долоні—то було три червінці.

IV

Там, де вулиці збігалися на нараду, де город до пізньої ночи танцював свій шалений танок, двічі на добу, мов на екрані, з'являвся свіжий плакат «Роста». Червоні літери викрикували події в Болгарії, події в Німеччині, і по тому, як росли стрічки на папері, видно було, як невблагано насувається на Європу червоний день, день квитування.

Натовпи горожан загіпнотизовано дивились на плакати й сухим листом шуршали думки.

Від плаката до натовпу, а звідціль на захід магнітним током передавались почуття.

Раніше Сашка Кларнет базував свою політичну свідомість лише на викриках газетчиків... (він тоді стратив ім'я і стратив надію. А потім—фон-Ціглер, і надія повернулась). Тепер він бігав щоденно до плакату й читав від першої до останньої літери.

Одного разу він прочитав:

«Монархичний переворот... Загроза червоній Саксонії... Фашисти захопили владу в провінції».

Кволе його тіло затріпотіло від задоволення.

: Треба Людмілу Петровну сповістити!.. Людміла, Люда!

Площа майорила головами, як афіша літерами. Сашка Кларнет вьюнився поміж людом і весело продирався вперед.

: Людочко, люба моя... Ех, отоді й рура й міст зробляться анекдотом, веселим анекдотом.

На площі, поколеній рейками, він пригадав, що сьогодня повинен бути на мосту. Він сідав там на другій тумбі й нишпорив очима на пішоходах, на екіпажах і в авто, нишпорив знайомих облич. Потім адресовий стіл і зустріч на квартирі. Так робив фон-Ціглер, а тепер і він.

Отут Сашка Кларнет знову зустрів і Людмілу. Він, роблячи таємні знаки, направив її йти до рури, що завжди чорніла отвором над водою. Згодом, мов до конспіративної квартирі, манівцями пішов і сам.

З того часу, як біленький папірець в готелю приємно заколов у долоні, Сашці Кларнету здавалось, що весь

город уже знає про його змову й уже розшукують його, лише не знайдуть.

О, він уміє бути конспіративним, він і до рури підійде не від мосту, а з протилежного боку.

...І знову рура.

І знову Сашка росправлялся, як пружина, цокотів словами, важко дихав в обличчя Людмілі Петровні:

:...Людо, моя кохано, ти розумієш--вітчизну врятувати... Людміло!..

А рука тримтючи нишпорила гачків на сукні.

:Вітчизна, понімаєш, Людо!

: Да,—вітчизна, я понімаю... не треба, Олександр Миколаєвич, не треба!

: Розумієш, знову білі колони над водою, кохано, честь роду, алеї, колони...

: Да, я рада... я буду помагати... ах, залиште, не треба зараз, не треба. Так хороше зараз закрити очі й бачити знову парк, альтанку над обривом і зажурний дзвін старої церкви.

: Да, да, альтанку, обриви, обриви...

: Ах, ну для чого ви, ах, залиште, залиш... Сашо, любий, люб... а-а!..

...Вітер вив, гудів над вінцем рури й мчався, мчався над водою. Розхрістана осінь, така сіра, сіра, як розчавлена миша на панелі, бродила по брудному бéрезі й потіли на сухоти хворі бур'яни.

. . . .

Стук-брязь, стук-брязь! раз-у-раз, день-у-день, кували довкола на заводах ковалі!

V

101 номер одвідували не лише Єашка Кларнет та генерал Падурський. «Служка», який ретельно напував їх чаєм, занотував до себе в книжечку більше двадцяти імен. Були серед них і досить відомі імена службовців, були й такі, яким чай подавати треба вже було другому «служці».

Якась уміла рука керувала ними так, що вони майже ніколи разом не збігались, тому- -Сашка Кларнет майже не знав, хто з ним, що, де й- -як... А коли відчував у руці шелестіння нового червінця,- -тоді було й зовсім байдуже.

Стан його, як і зовнішній вигляд, тепер цілком відмінився: нове пальто-клош, капелюх і глянець калош заставляли тепер коридорного улесливо говорити:

: Так точно-с, дома!

...Сновигаючи по вулицях міста, Сашка Кларнет старано обходив ту, де грізно й міцно сидів сірий будинок Д.П.У. Тут він завжди тратив спокій, йому здавалось, що на нього дивляться зо всіх вікон, дивляться всі вартові й читають в його душі змову. Страх горбив постать Сашки Кларнета й він прискорював кроки.

Ототут-о він одного разу й зустрів свого приятеля.

Іван Семенович Калоша, приятель Сашки Кларнета, бравірував колись своїм лібералізмом (а панночкам таємно говорив, що він... меншовик. І робив страшні очі). Тепер Іван Семенович служив десь у комісії по збору пожертв, яких—він і сам добре не знав... На зібраннях завжди голосував за комуністів, а вечером говорив дружині: «знову попролазила шантрапа... слобода називається!» А церкву визнавав лише «живу».

Сашка Кларнет зрадів:

: А-а, Іване Семеновичу!

: Яхонтів, а-а!

Озирнулись на сірий будинок і без усякої змови прискорили кроки.

...Вечером вони сиділи за дубовим столом у 101 номері.

Іван Семенович «відводив душу»:

: Та хіба це слобода? це та ж плутократія, це... це диктаторство фанатиків! Хіба ми таку волю возвіщали? У нас не пролилося-б не тільки крови, а навіть жадної сльозинки... Ні, так далі не можна, не можна!

Він зовсім розхвилювався:

: Я вже говорив своїй дружині, що, як і раніше, я готовий на що вгодно, аби вернути ту волю, про яку мріяли віками.

Тоді йому обережно нагадали, про змову й про те, що й він тепер зарахований до гурту.

Калоша Іван Семенович од- -разу не зрозумів, потім зля-
кався, просив, щоб його вик- -реслили... «служба,
жінка,- -діти...»

Плакав і повзав на колінках.
Згадав, що баба перейшла йому дорогу з порожніми відрами.
Фон-Ціглер сказав:
: Ви думали серйозно? це жарт... да!
Приємно лопотіли новенькі червінці.

. . . .

КІНЕЦЬ ЗВИЧАЙНИЙ

В ту осінь довго над сірим городом висіли мокрі тумани, і химерними зорями що-вечора світили на дзвіниці дзигарі. Довго злиденні чоботи пропусками юшкỳ грязі до задубілих ніг. Кашляли люди й довгі черги сиділи в докторів.

Іван Семенович ходив, як осінь, змарнілий і сумний. Що-два дні він бував у Яхонтова й розливав річкою: служба, діти!.. Просив викреслити!

Приємно лопотіли новенькі паперці, тоді він біг під химерні дзигарі,—що висіли в тумані й просив преподобного Андрія... «Моли бога за нас!..»

. . . .

До великої чотирьохповерхової будівлі підходила остання валка золотого зерна. До ночі елеватор буде навантажений вщерть, а потім попливуть по-над мальовничими берегами Азії, Європи, попливуть перші пароплави під червоним прапором. То буде нова сторінка в історії революції.

Треба поспішати!

в номері 101 Hôtel'ю Europ'а відбувалась остання нарада. Майор фон-Ціглер від'їхав учора, керував господін з хитрим обличчям. Він нервував: за годину треба поспіти на потяг. Частіше, ніж слід, убігав «служка» з чаєм і встиг уже почути, що даму звали Людмілою...

Лише тепер Сашка Кларнет зрозумів, що йому пред'явили векселі, лише тепер, коли господін з хитрим обличчям всунув йому в руку чорну- -сталь револьверу.
: А оце динаміт. Обережно!- 168 -А вам, прошу пані...
Людміла Петровна кокет- -ливо заграла очима:

: Ах, я боюсь!.. Ні-ні!.. тільки щоб зі мною був кавалер!
Сашка Кларнет сидів приголомшений. Нервова дрож сікла тіло. В голові шуміли вітри. Він бездумно взяв динаміт, сунув його в одну кишеню, потім у другу, а револьвера довго не знав де подіти.

Бормотав:

: Нуда... добре... гм!..

Господін поспішав:

: На східцях зустрінете ще... слухайте... Ну там сами зрозумієте ролю.

Тоді Сашка Кларнет запитав:

: А динаміт для чого?

: А ви чим думаєте зірвати... в чотирі поверхи, язиком?

: Так, так... ага... добре! А револьвер?

Господін озлобився:

: Собі лоба прострелите! Які дурниці. Ваше діло робити, а подумати буде кому!

: Ага... нуда... я так!

...На східцях дійсно зустрілось двоє старенських пальто:

: Сто первий?

Людміла Петровна зашопотіла:

: І ви з нами? Слухайте, хто ж буде моїм кавалером: я сама боюсь!..

Пішли. В руках—маленькі саквояжі.

Очі горіли фосфором. Намагались жартувати, але клацали слова на зубах.

Спускались по східцях низкою.

А внизу, перед виходом, де тонелями розбігались коридори, від стін відділилися люди й піднесли ногани в руках:

. . . . : Стій! . . . .

. . . .

Людміла плакала. Заплакав і генерал Падурський, коли садовили їх в критий авто з прозоркою в задніх дверцях.

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

Е Л Е Г І Я

ОПОВІДАННЯ

«Минають дні, минають ночі»..

 ГРУДНІ згнила зіма, і тихий степовий городок знітився в облозі мовчазних, нерухомих хмар:

— нагнав вітер із далеких Альпійських гір, через Карпатські верхів'я, через Дунай.

Прийшло різдво. Зітхали дзвіниці й промерзло жевріла жура: сум неспокійної землі.

В цім році старожили не бачили різдвяних зорь, бо небо стояло в сірій сорочці будня.

І була мряка.

І старий газетяр теж не бачив різдвяних зорь. Був він сивий, древній, майже босоніж. Стояв біля ратуші на бульварі й казав мимохідцям:

— Може купите газету?

Иноді мимохідці купували газету, иноді заклопотано проходили, иноді зупинялись і дивились на старого газетяра.

... А прийшов він в-осени, коли було прозоро, коли за кварталами пахли гречки...

... Але це було так неможливо давно!!! Це було за народження його прекрасної юности, коли тихий степовий городок стояв перед ним надзвичайною примарою.

І він подумав тоді:

про радість.

І урочисто залунало по кварталах

— «Радість!»

І тоді було, як мигдальні потоки під ударом весняного весла. Це був- -голубиний заспів до тієї синьої пісні,- -ім'я якій — жит- -тя.

Це був новий заповіт, що ми, волхви, бачимо на сході в темну безгранну ніч з хрустального Вифлієму...

— Але це було так неможливо давно! І це майже забулось, бо ж — неясні, туманні, мов перший сон за першого мятежного кохання,—ці уривки, що виринають із тьми перед моїми старечими очима.

... «Що це?» — подумав з тоскою старий газетяр.

І чув тоді: ніби раптом прокидалась природа, ніби дзвеніли, пливли й пропадали неясні відголоски з дальніх літ.

... Але це була ілюзія:

— натовп тихих міських кварталів стояв у суворій мовчанці.

... Газети продавали й жваві пацани, і не любили вони старого газетяра, бо був невідомий, невідомо звідкіль і похмурий. І ще не любили:

— зійшов на великий шлях, по якому йдуть дико, по звірячому озираючись.

... І був ще з ним, зі старим газетярем, древній пес, що покірно шкульгав за ним і ніс підсліпуваті очі на асфальт...

— пес: вовна прилипла попілом і лізла, падала на землю, щоб угноїти землю. Пес не гавкав, а тільки тихо й нудно вив: на світанках шумів скляннний мороз, а пес був голодний. Іноді пес кидав старого газетяра й блукав на базарі, біля рундуків, де били його закаблуками, де гризли його молоді, бадьорі пси.

... Вранці тихий степовий городок оживав. Виходили заспані горожане, плентались по мостовій візники, вилітав з гаражу єдиний на всю-округу виконкомський автомобіль і з верес ком мчав у-туман, розганяючи обивательських курей і-зграї голодних собак.

Тоді біля редакції — теж єдиної газети з великими підзаголовками й з нудними традиційними гаслами — грубим шрифтом, — суєтились газетярі.

Кождий знав:

— треба скоріш!

Треба схопити стос паперу з промовами, статтями про всесвітній пожар:

«Мы на горе всем буржуям
мировой пожар раздуем:
мировой пожар в крови...
господи, благослови!»

— треба схопити й бігти, захопити всі переулки, всіх обивателів, щоб —

ж и т и о д и н д е н ь.

І старий газетяр ніколи не встигав за пацанами, і завше йому з веселим сміхом, що згучав, як «колокольчик», пацани підставляли ніжку, щоб старий газетяр упав у грязь!

І старий газетяр падав у грязь, роскидав сьогодняшні газети; потім поспішно збирав їх, обтрушувався й, покірний, з кінським калом на лобі, спішив, спотикаючись, до бульвару.

На бульварі проходив день.

Але й увечері старий газетяр був там же, де праворуч від каланчі, стояли стільці. Увечері старий газетяр тупо дивився на мимохідців.

... А бульваром проходило багато:

— одні бігли, другі шкульгали, треті раптом зупинялись і потім стурбовано відходили кудись.

... Тоді над головою колихались гілки акацій, — була алея акацій. Акації розцвітали, коли в тихім степовім городку потоки мріяли про голубі пісні, про голубу журу, й схвильовано бігли до срібних вод забутої ріки Лівобережжя...

Іноді пацани, пабачивши старого газетяра, ховались за ріг і шпурляли відтіля в свого колегу грудки землі.

Тоді підводився, відходив- -до каланчі, за каланчу, до Зеленого Озера, де сто- -яла самотня будка, а нижче лежало небо на поверхні- -брудної стоячої води...

Тиша. Далеко клекоче брук. Пес лежить і облизує попіл — на хвіст. — (Мовчиш? — Мовчу!)

Тиша. Далеко клекоче брук. Пес лежить і облизує попіл — на хвіст.

... Уночі старого газетяра не бачили на бульварі. І ніхто не знав, як він жив, як він прожив, як він живе. Бо кому це потрібно?

... бо йдуть молоді дні з юнацьким запалом грізними колонами по безмежних ланах часу. І відступають —

місяці,

роки,

тисячоліття

в глуху невідому безвість минулого.

Тихий степовий городок знав і сум і великдень цієї боротьби.

... Коли на древній дзвіниці годинник протеленькає чверть на восьму, коли повстане заокеанське сонце, —

— вулиці знову прокидаються, й тоді бреде бульваром похила постать старого газетяра.

... Так починається день.

... А зіма зовсім згнила, й шкульгає різдво у мряку чвирі. Старожили не бачили в ці дні різдвяних зорь, і стояло небо в сірій сорочці будня.

Старий газетяр теж шукав сузір'я Оріону, але були самі мутні далі. Десь дзюрчала вода, й тому що вона промжичала мозок, — боліла голова.

Так

ріс

час:

— у грандіозній боротьбі падали переможені дні, на них падали ще- -дні, і росла гора від Гаури-

занкару вища, глибша- -від океанських глибин.

Тоді- -питали:

— Що це? Тоска чи радість?

... Але на далеких обріях знову греміли знову наступали молоді буйні дні грізними колонами.

Так

ріс

час!

... О, я знаю: багато думав старий газетяр. Думав про юність, думав про те, що було, чого не було, чого хотілось. — Все одійшло великим шляхом часу... О, я знаю: і моє кволе старе тіло прокинеться колись і спитає:

— Невже кінець?

Але не прокинеться світанок.

О, я знаю!..

... Иноді старий газетяр ішов у заозерний край. Шкульгав вище й вище на кучугури по кварталу кавалерійського полка. За ним шкульгав пес.

Тоді в одинадцятій сотні був пожар: городок поділявся на сотні, — полковий городок степового краю.

Шуміли на каланчі, над ратушею. Палахкотіли смолоскіпи, під навісом тривожно дзвеніли й саркали коні.

... Старий газетяр виходив за квартали й брів бездоріжжями, на північно-західні межі — туди, де стояв,

як лелека, підбитий бурею дуб.

Дуб наближався. В далекім степу горіли огні. І стояло древнє небо, а позаду туманіли міські оселі. І здавалось, що оселі не існують, що вони одійшли в далену, за гору переможених днів.

... Старий газетяр приходив до дуба, сідав під дубом і озирався. Висіло небо в чвирі, за дубом причаїлась тиша. І промерзла чужа земля. І все було чуже, —і земля, і межі, і квартали, і кучу- -гури, і дальні степові огні. Тоді підходив пес і тихенько- -вив. Потім зі сходу прилітав колючий вітер. І- -відчував старий газетяр:

— десь тліє торішній гній.

Підводився.

За старим газетярем підводились і кучугури, і сунулись в небо, зливались з небом, відходили, пропадали, і була одна сторожка пустота.

Ще городка не видно. Тільки за Балясним Бором маячить невідомий нічний огонь. І був він неблизький, тільки далекий, тільки чужий, як чужа земля, де тліє торішній гній.

... Огонь стояв на шпилі ратуші, і був надто червоний.

... А иноді бачили:

— брів старий газетяр по дорозі на цвинтар.

І думав старий газетяр:

— «Цвинтар?»

Тоді пахли могили — глибоко й тихо. Це був запах незносного чебрецю, — він йшов з-під білого снігу.

. . . .

Старий газетяр прийшов у городок в-осени.

... І згнила зіма.

З Чорного моря, з Індійського океану, через Малу Азію прилетів перший тепловій.

І вже на бульварі снили акації.

І знову бачили старого газетяра біля мудрої ратуші. Пацани ще били старого газетяра грудками, і він ішов до Зеленого Озера, до каланчі, за каланчу, до самотньої нікому непотрібної будки; за ним — древній пес. Тоді були невеселі голубі дзвони, то йшов піст, і каланча перекликалась з иншими церквами.

... А з південного бігуна, з Австралії грізними колонами ще насувались молоді дні, і відступали — місяці, роки, тисячоліття в глуху безвість минулого.

Старий газетяр це- -знав. Тільки не хотів

знати!.. (О, я знаю:- -старий газетяр не-

хотів цьо- -го знати!)

... А потім розлилась ріка. По вулицях тихого степового городка летіли вже мілійони тепловіїв. Ріка затопила міст, і не було дороги на кучугури, до дуба.

Старий газетяр зажурився.

І от, в одну трівожно-радісну ніч, коли весняні вечерові сутінки пливли над Зеленим Озером, пацани підстерегли старого газетяра й побили.

І таки добре побили:—тільки через 2 тижні він вийшов з лікарні.

... А потім прийшла знову тривожно-радісна ніч: ріка нарешті увійшла в береги. Ранком до мосту прийшли плотники й зацюкали сокири.

Скоро над рікою повис міст.

... Старий газетяр вийшов із лікарні, але він не пішов до редакції — пішов на північно-західні межі.

Одступали дні й тягли за собою. І відчував старий газетяр:

— десь тліє торішній гній. І падали сили.

Старий газетяр покірно брів у навіщоване: йшов туди, де стояв, як лелека, підбитий бурею дуб.

І прийшов старий газетяр, і ліг під дубом. І коли у дзвінкій степовій тиші задзвенів перший жайворонок, — старий газетяр глибоко, на всі страчені легені зітхнув і — вмер.

Тоді знову тихо й нудно завив древній пес, подивився підсліпуватими очима на старого газетяра й побрів туди, до рундуків, де гризли його молоді бадьорі пси.

. . . .

... Завтра біля дуба найшли мертвого старого газетяра й завтра його одвезли на цвинтар. За два дні за старого газетяра забули. Тільки там, де він лежав, залишився ледве помітний слід.

... Але біля дуба зацвів уже молодий запах юного невідомого дня.

. . . .

Тихого ясного ранку над древнім степовим городком урочисто потопали голубі дзвони.

Харків
1922 р.

